
Rhan 3: Cynyddu defnydd

Er mor bwysig yw cynyddu nifer y siaradwyr, rhaid peidio ag anghofio ail thema strategol *Cymraeg 2050*, sef cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg. Wedi'r cyfan, does dim pwynt creu siaradwyr Cymraeg oni bai bod yr unigolion hynny yn gallu, ac yn dewis, defnyddio'r iaith. Er mwyn i'r Gymraeg ffynnu, mae angen iddi gael ei defnyddio'n rheolaidd ac yn naturiol ar hyd a lled Cymru ac mewn cyd-destunau amrywiol.

Er nad yw'r cyfrifiad yn casglu data uniongyrchol am ddefnydd iaith, **mae perthynas agos rhwng materion fel dwysedd siaradwyr mewn ardal, neu ruglder siaradwyr Cymraeg, a defnydd o'r iaith.** Un o'r prif ffynonellau sy'n darparu tystiolaeth uniongyrchol am y defnydd o'r Gymraeg yw Arolwg Defnydd Iaith Llywodraeth Cymru.¹ Cafodd yr arolwg diwethaf ei gynnal rhwng Gorffennaf 2019 a Mawrth 2020, a chyhoeddwyd canlyniadau'r arolwg mewn cyfres o fwletinau ystadegol rhwng 2022 a 2024. Nid yw data'r arolwg yn perthyn yn uniongyrchol i'r pum mlynedd diwethaf felly, ond hyd nes y cawn ni arolwg diweddarach, ymdrinnir â data Arolwg Defnydd Iaith 2019–20 fel pe bai'n disgrifio'r sefyllfa heddiw.

Bydd y penodau sy'n dilyn yn rhoi sylw i'r data meintiol sy'n deillio o'r arolwg hwn ac o arolygon eraill fel Arolwg Cenedlaethol Cymru,² yr Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth,³ a'n hymchwil ninnau yn swyddfa'r Comisiynydd ar ddefnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg.⁴ Byddwn hefyd yn edrych ar y datblygiadau polisi perthnasol dros y cyfnod adrodd, gan amlygu eto'r blaenoriaethau a'r cyfleoedd mae'r Comisiynydd yn eu hadnabod ar gyfer y pum mlynedd nesaf.

Prif nod statudol Comisiynydd y Gymraeg yw cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg. Yma felly, **fe ystyriwn y dystiolaeth a gasglwn am ddefnydd iaith wrth inni weithredu Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 ac wrth weithio â'r sector preifat a'r trydydd sector.** Trwy arolygon gwirio (siopwr cudd), grwpiau trafod, arolygon barn a chyswllt rheolaidd â sefydliadau, ceir darlun manwl o brofiadau defnyddwyr ac o gydymffurfiaeth sefydliadau â'u dyletswyddau. Mae hyn yn rhoi mewnwelediad uniongyrchol inni o gyfraniad sefydliadau at greu Cymru lle mae modd byw yn Gymraeg ac hefyd o brofiadau defnyddwyr gwasanaethau. Yn yr adran hon, ceir trosolwg o'r dystiolaeth sydd gennym ac amlygir y blaenoriaethau a'r cyfleoedd i waith y Comisiynydd ar gyfer y pum mlynedd nesaf.

¹ Arolwg defnydd iaith | LLYW.CYMRU.

² Gallu siarad yn y Gymraeg a defnydd o'r Gymraeg (Arolwg Cenedlaethol Cymru): Ebrill 2022 i Fawrth 2023 | LLYW.CYMRU.

³ Data am y Gymraeg o'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth | LLYW.CYMRU.

⁴ Comisiynydd y Gymraeg, *Y defnydd o'r Gymraeg ymysg plant a phobl ifanc* (Medi 2025).

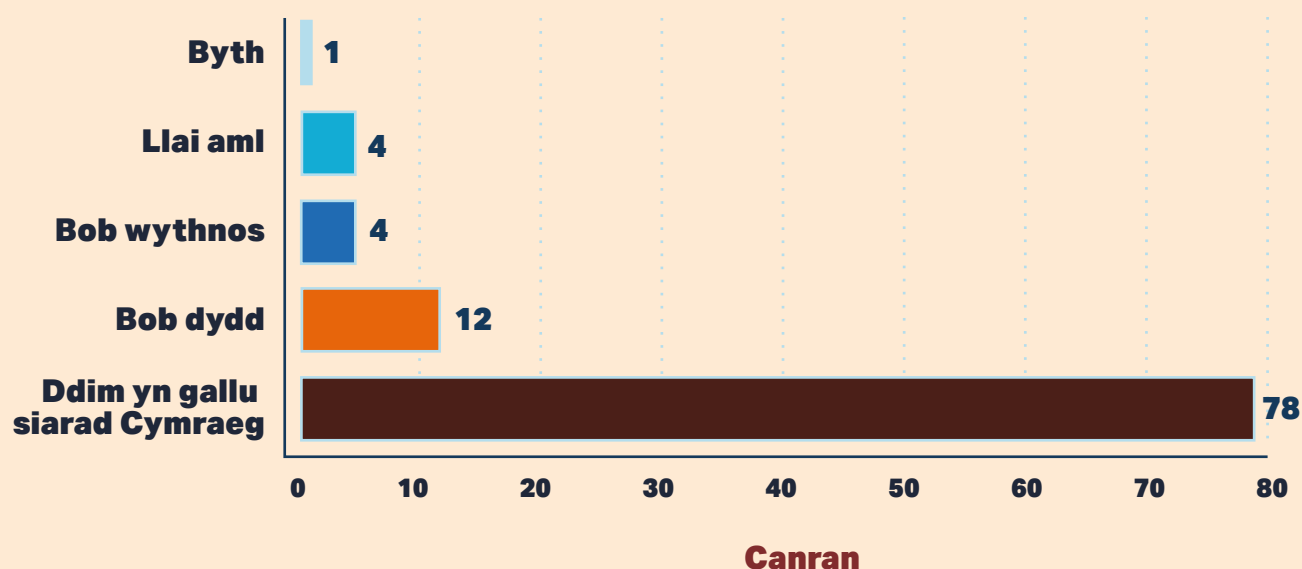
1. Defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg a chynllunio ieithyddol cymunedol

Mae'r cyfrifiad yn dangos mai un o'r prif heriau sy'n bodoli i'r Gymraeg heddiw yw sicrhau bod plant a phobl ifanc yn cadw gafael ar eu Cymraeg ar ôl gadael y system addysg. Mae'r dystiolaeth yn dangos yn glir bod nifer sylweddol o blant a phobl ifanc sydd wedi dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol yn colli gafael ar eu sgiliau wrth iddynt fynd yn hŷn. Mae'n debygol mai un o'r prif resymau dros hyn yw diffyg defnydd o'r iaith mewn sefyllfaoedd cymdeithasol y tu allan a thu hwnt i'r gyfundrefn addysg. Nid yw'n syndod felly fod cynyddu cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol ac mewn amrywiaeth o gyd-destunau yn ganolog i ymdrechion cynllunio ieithyddol yng Nghymru heddiw.

1.1 Y dystiolaeth

Ail darged Strategaeth Cymraeg 2050 yw dyblu canran y boblogaeth sy'n siarad Cymraeg bob dydd, ac sy'n gallu siarad mwy nag ychydig eiriau o Gymraeg, o 10% yn 2013–15 i 20% erbyn 2050. Yn ôl Arolwg Defnydd Iaith 2019–20, roedd 10% o bobl tair oed neu hŷn yn siarad Cymraeg bob dydd ac yn gallu siarad mwy nag ychydig eiriau. Nid oes newid wedi bod ers 2013–15 felly. Wrth edrych ar boblogaeth Cymru gyfan, waeth beth fo lefelau eu rhuglder, gwelir bod 12% yn defnyddio'r Gymraeg bob dydd, sef union yr un ffigur ag a adroddwyd yn 2013–15.

Siart 1: Amllder siarad Cymraeg ymhlith y boblogaeth tair oed neu hŷn

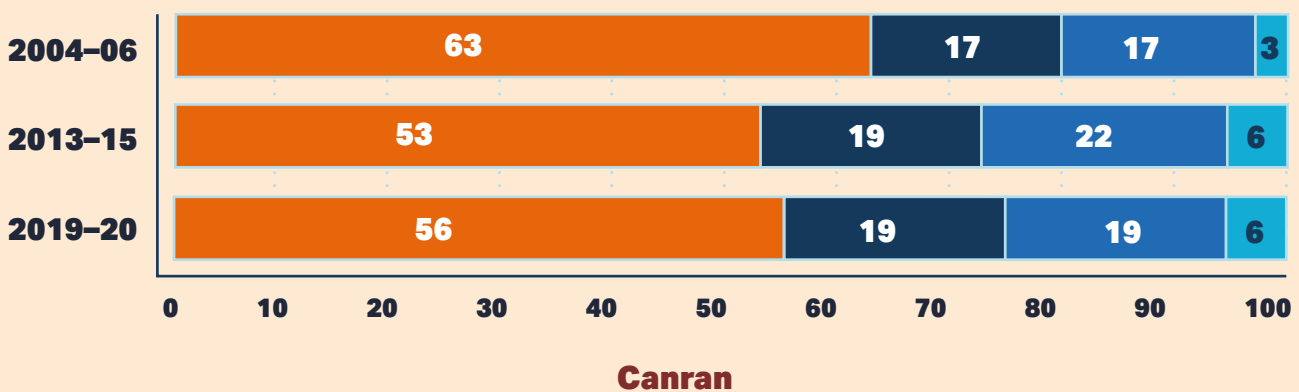
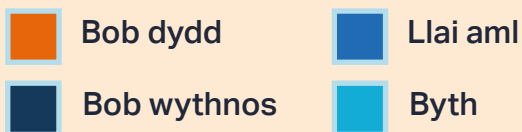
Mae'r ganran o'r boblogaeth sy'n siarad Cymraeg bob wythnos (4%) a'r rheini sydd byth yn siarad Cymraeg (1%) hefyd wedi aros yn gyson â chanlyniadau arolwg 2013–15. Gostyngodd y rhai oedd yn adrodd eu bod yn siarad Cymraeg yn llai aml na phob wythnos o un pwynt canran i 4%.

Mae'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth hefyd yn casglu gwybodaeth am ba mor aml y mae siaradwyr Cymraeg yn siarad yr iaith, ac yn adrodd patrymau tebyg i'r Arolwg Defnydd Iaith. Adroddodd yr Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth ar gyfer y flwyddyn sy'n dod i ben 31 Mawrth 2025 fod 13.8% o bobl tair oed neu hŷn yn siarad Cymraeg yn ddyddiol, 5.3% yn wythnosol a 6.7% yn llai aml, â 1.2% yn dweud nad ydynt byth yn siarad Cymraeg er eu bod yn gallu gwneud.⁵

Ymhlith siaradwyr Cymraeg, mae'r ganran sy'n siarad yr iaith bob dydd wedi gostwng ers 2004–06, ond wedi cynyddu rhywfaint ers 2013–15. Yn 2019–20 roedd dros hanner y siaradwyr Cymraeg yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob dydd.

Siart 2: Amllder siarad Cymraeg ymhlith siaradwyr Cymraeg tair oed neu hŷn

Amllder

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2004–06, 2013–15, a 2019–20)

Casgliadau allweddol

- Nid oes fawr ddim newid wedi bod ym mha mor aml mae'r boblogaeth gyfan yn defnyddio'r Gymraeg.
- Mae'r ganran o **siaradwyr Cymraeg sy'n defnyddio'r iaith bob dydd wedi cynyddu ychydig ers 2013–15**, ond wedi **gostwng ers 2004–06**.

⁵ Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth - Amllder siarad Cymraeg yn ôl awdurdod lleol a blwyddyn.

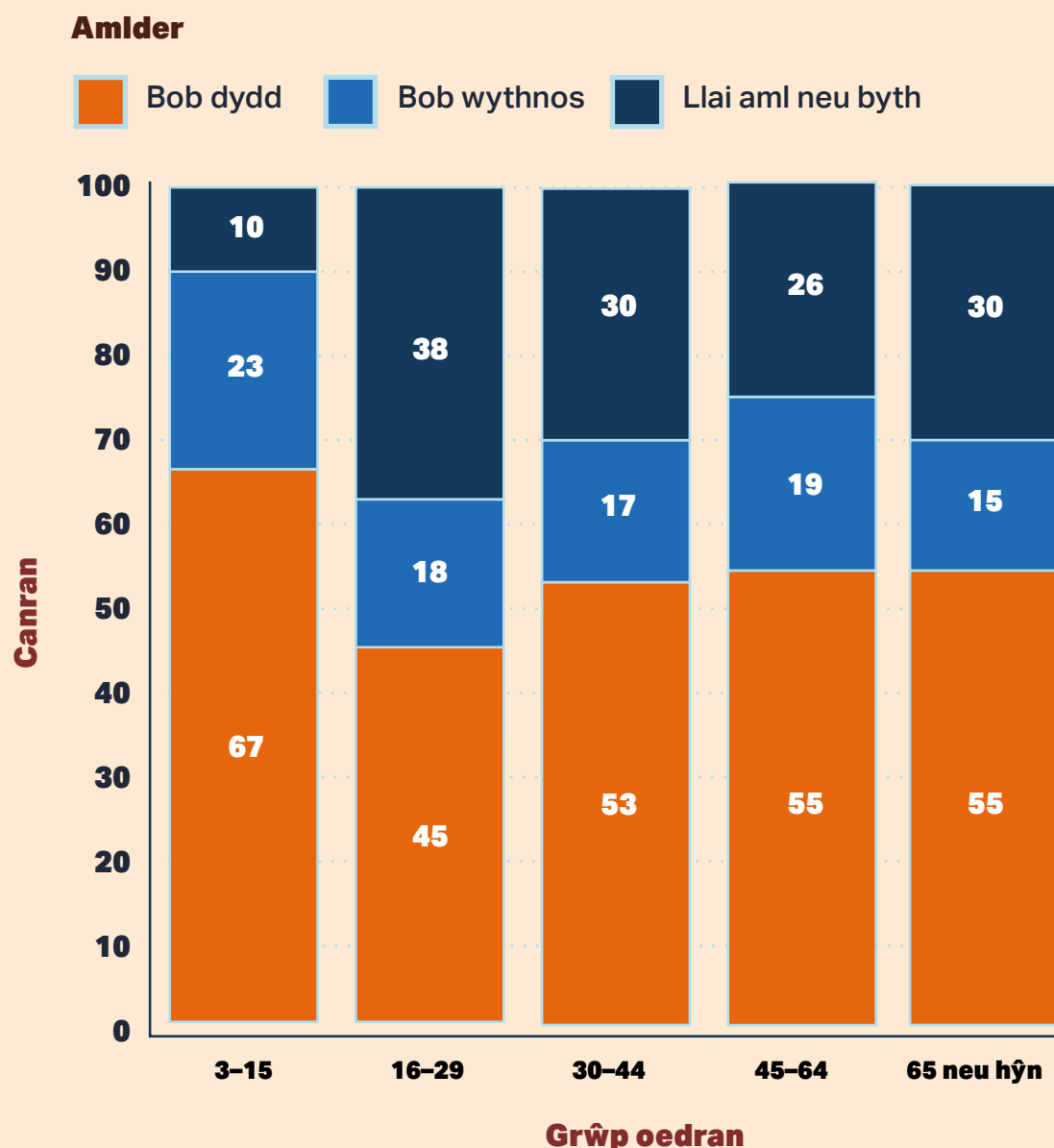
Pa ffactorau sy'n dylanwadu ar ddefnyddio'r Gymraeg?

Mae'r Arolwg Defnydd Iaith yn dangos yn glir bod patrymau defnydd iaith yn amrywio'n sylweddol yn dibynnu ar ffactorau megis oedran siaradwyr, eu rhuglder a'u hyder yn y Gymraeg, lle a phryd wnaethon nhw ddysgu'r iaith, a ble maen nhw'n byw.

Oedran

Wrth edrych ar y defnydd o'r Gymraeg yn ôl oedran, gwelir bod plant a phobl ifanc 3–15 oed yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg bob dydd nag unrhyw grŵp oedran arall. Mae'n debygol fod hyn yn dangos pwysigrwydd yr ysgol yn creu cyfleoedd i ddefnyddio'r iaith.

Siart 3: Amllder siarad Cymraeg ymhlith siaradwyr Cymraeg yn ôl grŵp oedran

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

O gymharu â chanlyniadau Arolwg Defnydd Iaith 2013–15 gwelir **bod y ganran o blant a phobl ifanc 3–15 oed sy'n defnyddio'r Gymraeg bob dydd wedi cynyddu o 59% i 67%, a chanran yr unigolion 16–29 oed sy'n defnyddio'r Gymraeg bob dydd wedi cynyddu o 39% i 45%**. Mae defnydd dyddiol o'r Gymraeg wedi aros yn gymharol gyson yn y grwpiau oedran eraill.

Rhuglder a hyder yn y Gymraeg

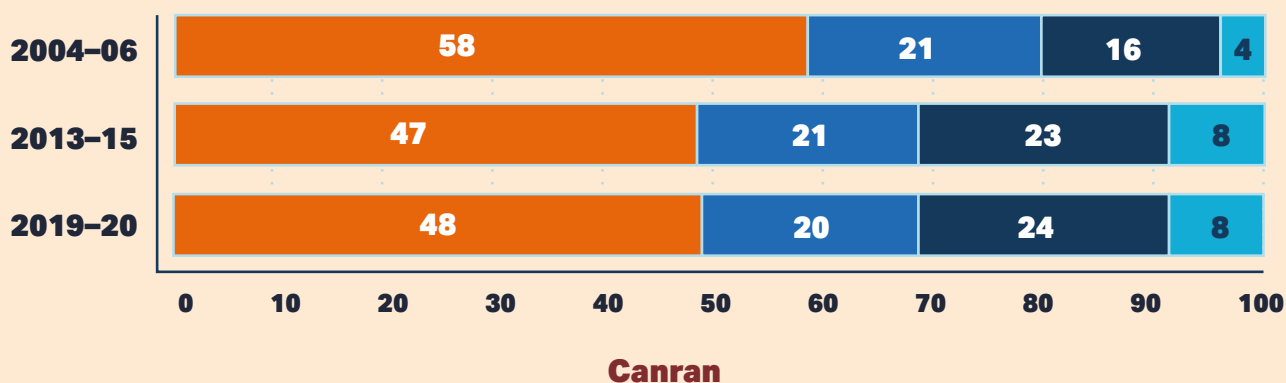
Nid yw'n syndod bod siaradwyr Cymraeg rhugl yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg bob dydd. Er enghraifft, yn arolwg 2019–20 roedd 85% o siaradwyr Cymraeg rhugl yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob dydd. 42% o'r rhai oedd yn nodi eu bod yn gallu siarad cryn dipyn o Gymraeg oedd yn defnyddio'r Gymraeg bob dydd, 24% o'r rhai oedd yn gallu siarad ychydig o Gymraeg, ac 17% o'r rhai oedd yn gallu dweud ychydig o eiriau yn unig.

Fel y gwelir yn Siart 4, mae canran y siaradwyr Cymraeg rhugl wedi aros yn gymharol gyson rhwng 2013–15 a 2019–20, wedi gostyngiad o 10 pwynt canran rhwng 2004–06 a 2019–20. Mae'r ganran sy'n siarad cryn dipyn o Gymraeg wedi aros yn gymharol gyson ers 2004–06, ac mae cynnydd wedi bod yn y ganran sy'n gallu siarad ychydig o Gymraeg ac yn gallu dweud ychydig eiriau yn unig. Yn 2019–20 roedd 48% o siaradwyr Cymraeg yn disgrifio eu hunain yn rhugl, 20% yn nodi eu bod yn gallu siarad cryn dipyn o Gymraeg, 24% yn gallu siarad ychydig o Gymraeg, ac 8% yn gallu dweud ychydig eiriau yn unig.

Siart 4: Canran y siaradwyr Cymraeg tair oed neu hŷn yn ôl rhuglder

Rhuglder

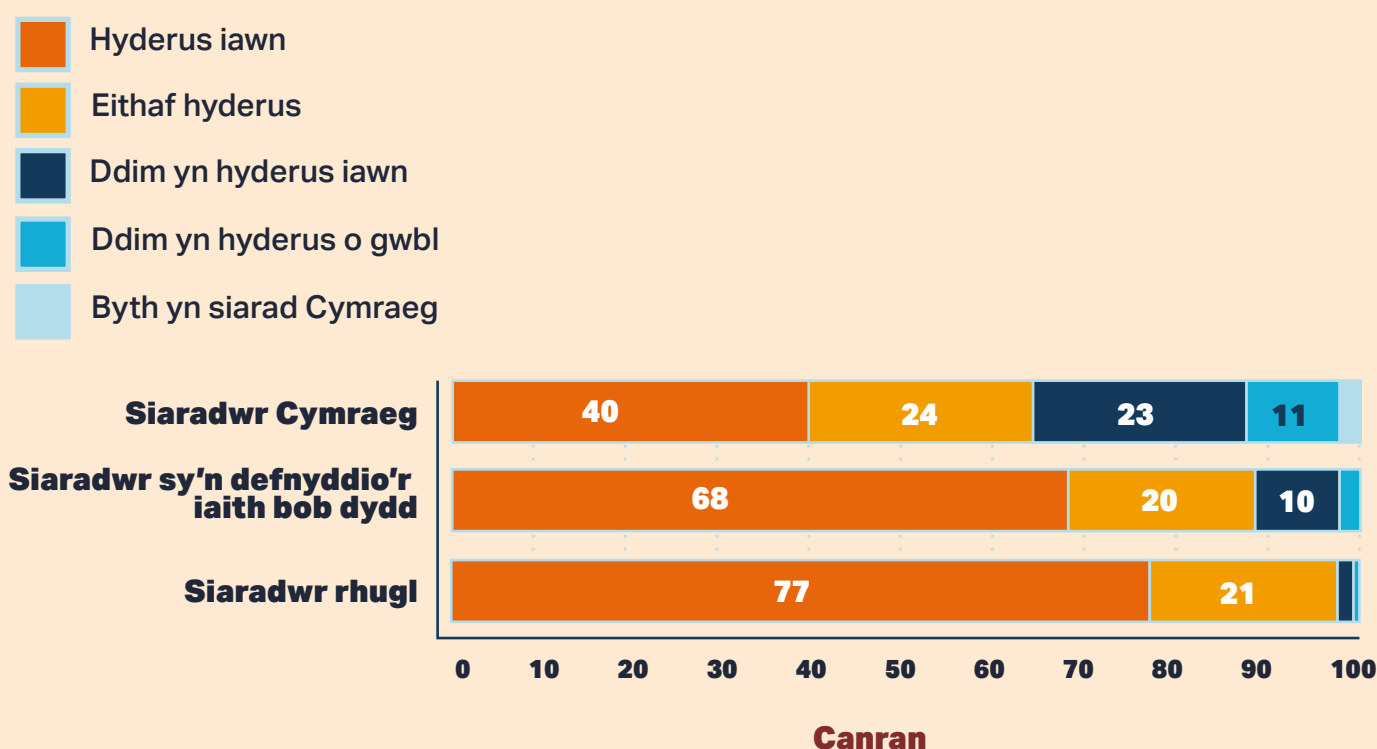
- Rwy'n gallu siarad Cymraeg yn rhugl
- Rwy'n gallu siarad cryn dipyn o Gymraeg
- Rwy'n gallu siarad ychydig o Gymraeg
- Rwy'n gallu dweud ychydig eiriau yn unig

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2004–06, 2013–15, a 2019–20)

Ceir hefyd gysylltiad clir rhwng hyder i siarad Cymraeg a rhuglder ac amllder defnyddio'r iaith. Fel y gwelir yn Siart 5, ymhlith holl siaradwyr Cymraeg 16 oed neu hŷn, roedd 40% yn nodi eu bod yn hyderus iawn yn siarad Cymraeg. Roedd 24% yn eithaf hyderus, 23% ddim yn hyderus iawn, ac 11% ddim yn hyderus o gwbl. O'r rhai sy'n nodi eu bod yn defnyddio'r iaith bob dydd, roedd 68% ohonynt yn nodi eu bod yn hyderus iawn wrth siarad Cymraeg. Roedd 77% o siaradwyr Cymraeg rhugl yn hyderus iawn wrth siarad Cymraeg.

Siart 5: Hyder siaradwyr Cymraeg 16 oed neu hŷn wrth siarad yr iaith, yn ôl siaradwyr sy'n defnyddio'r iaith bob dydd a'r rhai sy'n ystyried eu hunain yn rhugl yn yr iaith

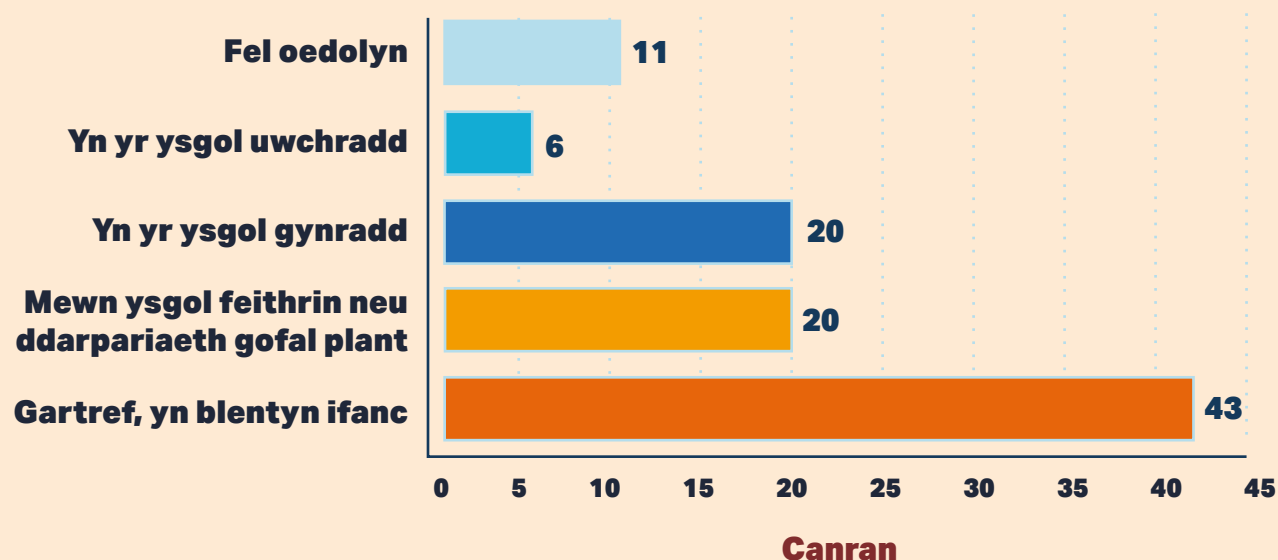

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

Ble mae unigolion wedi dysgu'r Gymraeg

Mae Arolwg Defnydd Iaith 2019–20 yn dangos bod 43% o siaradwyr Cymraeg wedi dysgu'r iaith gartref yn blant ifanc, 20% wedi dysgu'r iaith mewn ysgol feithrin neu ddarpariaeth gofal plant, 20% mewn ysgol gynradd, 6% yn yr ysgol uwchradd, ac 11% fel oedolion.

Siart 6: Pryd y dechreuodd siaradwyr Cymraeg ddysgu siarad yr iaith

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

Fel sydd eisoes wedi'i grybwyll yn Rhan 2, mae shift sylweddol wedi bod dros yr hanner canrif diwethaf o'r cartref i'r ysgol fel prif ffynhonnell siaradwyr Cymraeg newydd. Felly, mae canran sylweddol lai o blant ifanc heddiw wedi dysgu'r iaith ar yr aelwyd, a chanran sylweddol fwy wedi dysgu'r iaith yn yr ysgol.

Mae **69%** o siaradwyr Cymraeg 65 oed neu hŷn wedi dysgu'r Gymraeg ar yr aelwyd.

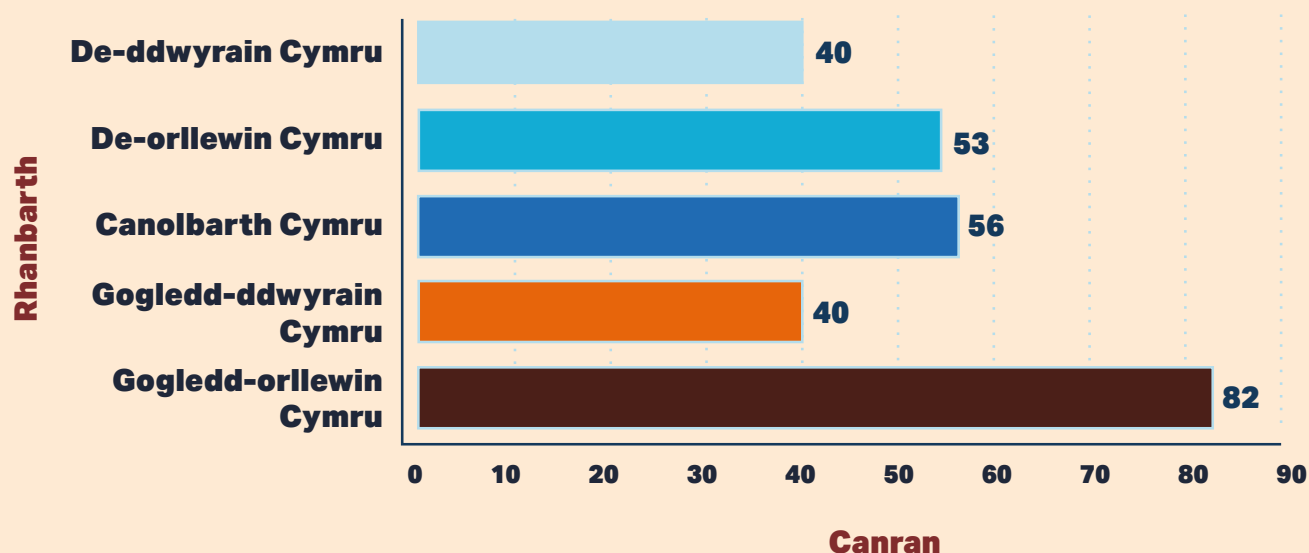
Y ffigwr cyfatebol ar gyfer siaradwyr Cymraeg 3–15 oed yw **31%**: mae **69%** o'r grŵp oedran hwn felly wedi dysgu'r Gymraeg yn y gyfundrefn addysg.

Fel yn achos siaradwyr Cymraeg rhugl, mae'r unigolion sydd wedi dysgu'r Gymraeg gartref fel plant ifanc hefyd yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg, â 82% o'r unigolion hynny'n nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob dydd. Mewn cymhariaeth, gwelir mai 32% o unigolion oedd wedi dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol gynradd oedd yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob dydd.

Lleoliad

Fel y gwyddom, mae dwysedd a chanran siaradwyr Cymraeg yn amrywio rhwng ardaloedd gwahanol yng Nghymru, ac mae hyn yn cael eu amlygu mewn patrymau defnydd iaith hefyd. Er enghraifft, roedd siaradwyr Cymraeg dros 16 oed yng ngogledd-orllewin Cymru yn llawer mwy tebygol na siaradwyr Cymraeg gweddill Cymru o fod yn defnyddio'r Gymraeg bob dydd.

Siart 7: Canran y siaradwyr Cymraeg tair oed neu'n hŷn sy'n siarad Cymraeg bob dydd, yn ôl rhanbarth

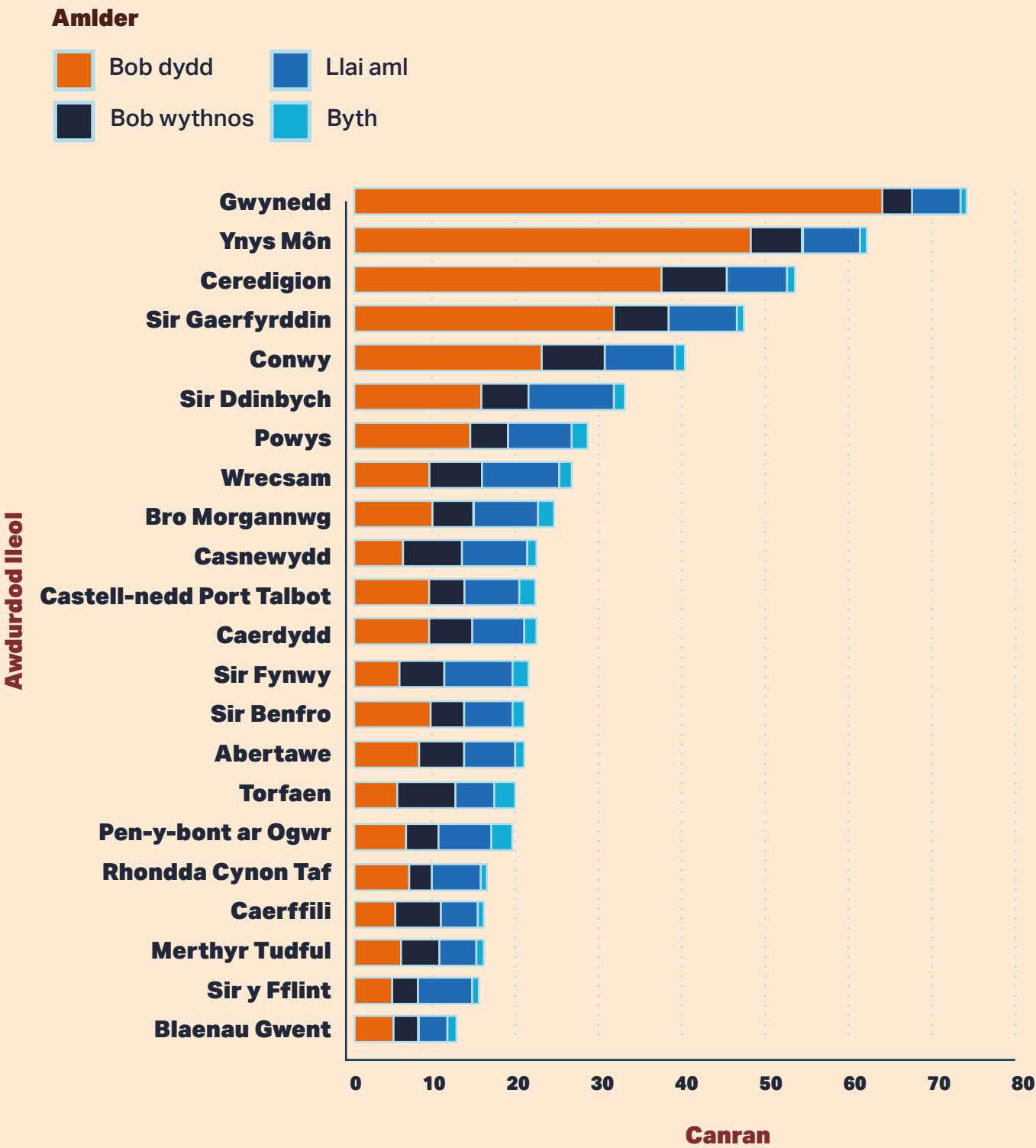

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd iaith 2019–20)

Er nad yw Arolwg Defnydd iaith 2019–20 yn adrodd ar ganlyniadau fesul awdurdod lleol, mae modd gweld data am ddefnydd y Gymraeg fesul awdurdod lleol yn yr arolygon blynyddol o'r boblogaeth. Mae'r arolwg ar gyfer y flwyddyn ddaeth i ben ym Mehefin 2025 yn dangos mai'r siroedd â'r canrannau uchaf o bobl yn adrodd eu bod yn defnyddio'r Gymraeg yn ddyddiol oedd Gwynedd (64%), Ynys Môn (48%), Ceredigion (38%) a Sir Gaerfyrddin (32%). Mae'r ystadegau'n adlewyrchu'r tueddiadau rhanbarthol a welwn yn yr Arolwg Defnydd iaith.

Mae'r canlyniadau hyn hefyd yn ategu rhai o ganfyddiadau Prosiect Bro ynghylch arwyddocâd ardaloedd â dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg o ran y potensial ar gyfer defnydd cymdeithasol o'r iaith. Fel sydd wedi'i nodi eisoes, mae canlyniadau'r cyfrifiad, a dadansoddiad manwl Prosiect Bro o'r canlyniadau hyn, yn dangos bod sefyllfa'r Gymraeg yn yr ardaloedd sydd â dwysedd uchel o siaradwyr yn gwanhau.

Siart 8: Amllder siarad Cymraeg yn ôl awdurdod lleol

(Ffynhonnell: Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth ar gyfer y flwyddyn ddaeth i ben ym Mehefin 2025)

Casgliadau allweddol

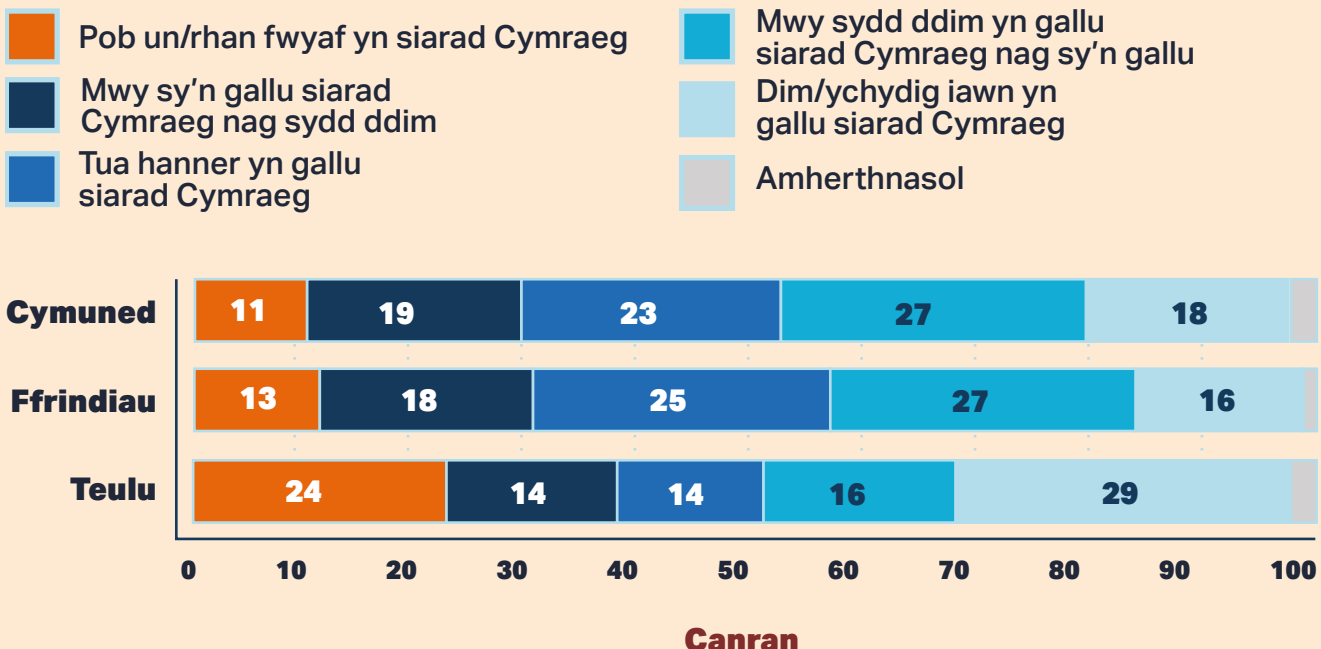
- Mae'r **defnydd o'r Gymraeg** mewn gwahanol gyd-destunau **yn llawer uwch ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl**, ymysg y **rhai sydd wedi dysgu'r Gymraeg gartref fel plant ifanc**, ac mewn **ardaloedd â dwysedd uwch o siaradwyr**.
- Mae newidiadau arwyddocaol wedi bod yn nemograffeg siaradwyr Cymraeg. Mae **llai o siaradwyr Cymraeg rhugl heddiw nag oedd yna ddeng mlynedd yn ôl**, er enghraifft. Mae **shifft amlwg wedi bod o'r cartref i'r ysgol fel prif ffynhonnell siaradwyr Cymraeg** newydd. Gwyddom hefyd fod **dwysedd siaradwyr yng nghadarnleoedd traddodiadol y Gymraeg yn lleihau**. Mae'r newidiadau hyn yn debygol o greu **amodau llai ffafriol** ar gyfer cynyddu defnydd y Gymraeg.

Defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg

Mae'r Arolwg Defnydd Iaith yn gofyn i siaradwyr Cymraeg am allu eu teulu estynedig, eu ffrindiau, ac aelodau o'r gymdeithas leol i siarad Cymraeg. Mae'r wybodaeth hon yn rhoi darlun defnyddiol o'r cyfleoedd sy'n bodoli i siaradwyr Cymraeg ddefnyddio'r iaith.

Siart 9: Gallu grwpiau cymdeithasol siaradwyr Cymraeg yn y Gymraeg

Gallu yn y Gymraeg

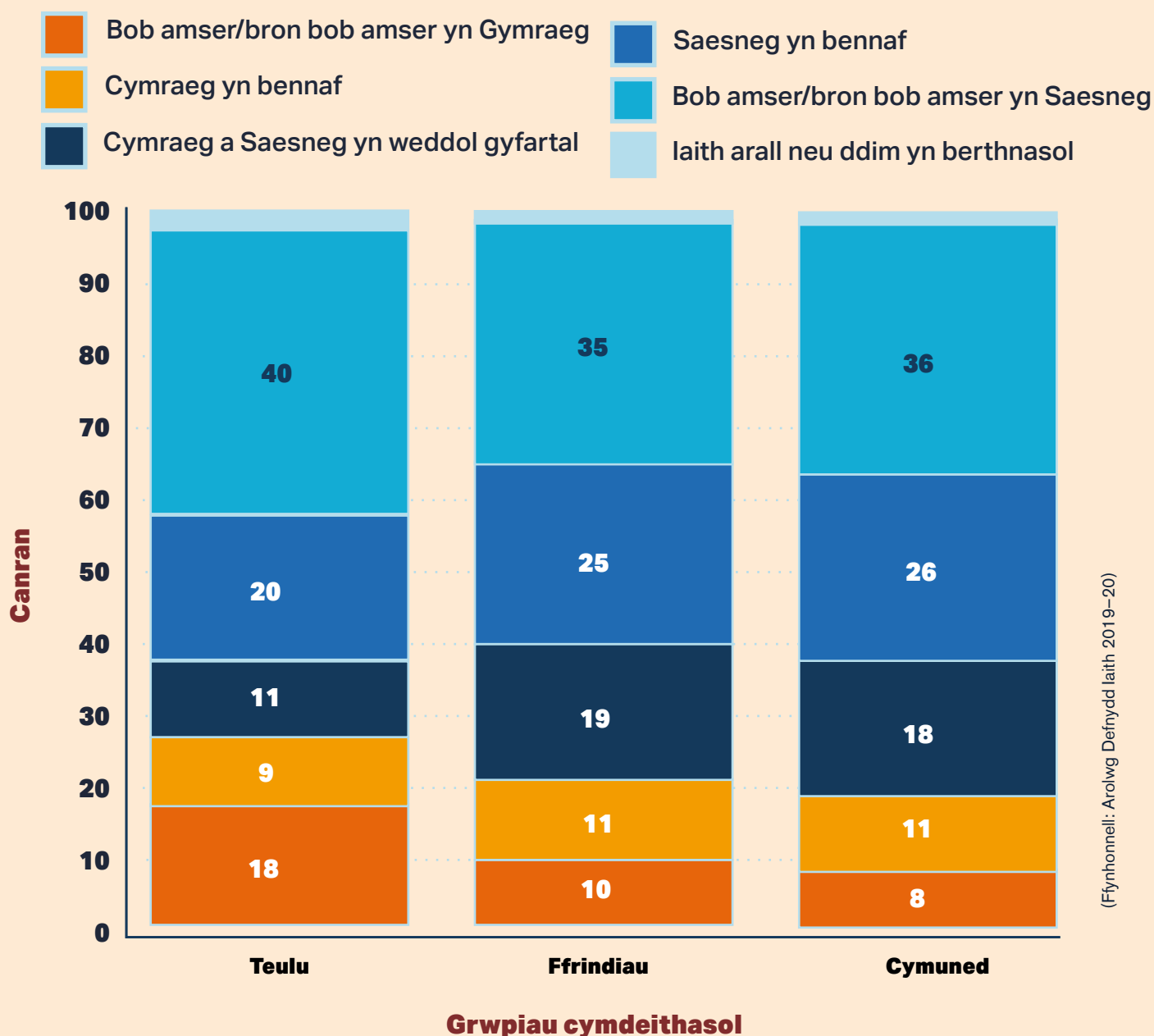

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

Fel y gwelir yn Siart 9, mae 52% o siaradwyr Cymraeg yn nodi bod o leiaf hanner eu teulu estynedig yn gallu siarad Cymraeg. Dywedodd 56% o siaradwyr Cymraeg bod o leiaf hanner eu ffrindiau yn gallu siarad Cymraeg, a dywedodd 53% bod o leiaf hanner y bobl yn eu cymuned leol yn gallu siarad Cymraeg.

Gellir cymharu'r cyfleoedd hyn sydd gan siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio'r Gymraeg ag ystadegau am ba iaith mae siaradwyr Cymraeg yn ei defnyddio fel arfer â'r grwpiau cymdeithasol hyn. Gwelir bod unigolion sy'n siarad Cymraeg yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf â'u teulu (28%) o gymharu â'u ffrindiau (21%) a'r gymuned leol (19%). Yn gyffredinol felly, **mae'r data yn awgrymu nad yw siaradwyr Cymraeg wastad yn manteisio ar gyfleoedd i defnyddio'r Gymraeg â'u teulu, eu ffrindiau, a'u grwpiau cymdeithasol ehangach.**

Siart 10: Yr iaith a siaredir fel arfer gan siaradwyr Cymraeg â grwpiau cymdeithasol

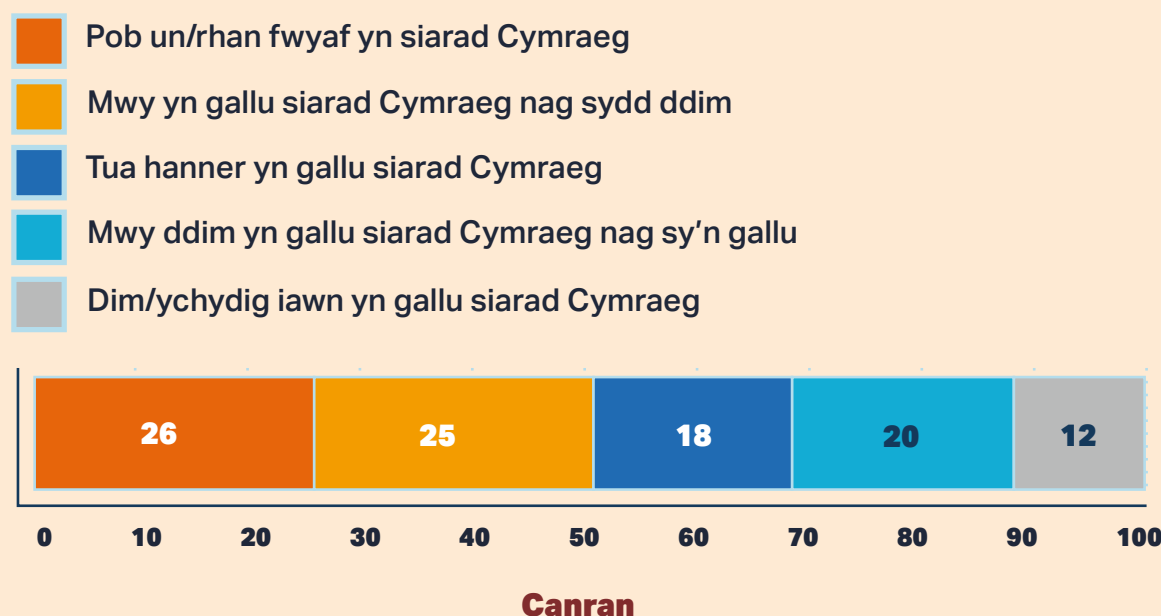

Roedd siaradwyr Cymraeg dros 16 oed yng ngogledd-orllewin Cymru yn llawer mwy tebygol na siaradwyr Cymraeg yng ngweddill Cymru i ddweud bod o leiaf hanner eu grwpiau cymdeithasol yn gallu siarad Cymraeg (teulu estynedig: 77% ohonynt, ffrindiau: 81% ohonynt, a phobl yn y gymuned leol: 85% ohonynt). Mae'r ffigyrau hefyd yn dangos bod **siaradwyr Cymraeg yn yr ardaloedd lle mae dwysedd uwch o siaradwyr Cymraeg yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg â'u grwpiau cymdeithasol**. Er enghraifft, mae 51% o siaradwyr Cymraeg yng ngogledd-orllewin Cymru yn siarad Cymraeg yn bennaf neu bob amser â'u teulu estynedig, 44% â'u ffrindiau, a 46% â phobl yn eu cymuned leol.

Nid yw'n syndod chwaith bod siaradwyr Cymraeg rhugl, y rhai sy'n siarad Cymraeg bob dydd, a'r rhai oedd wedi dysgu'r Gymraeg ar yr aelwyd fel plant ifanc yn llawer mwy tebygol o ddweud bod o leiaf hanner nifer eu grwpiau cymdeithasol yn gallu siarad Cymraeg, a'u bod yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg yn rheolaidd â'u grwpiau cymdeithasol.

Mae'r Arolwg Defnydd Iaith hefyd yn gofyn i blant a phobl ifanc (3–15 oed) am eu defnydd o'r Gymraeg mewn cyd-destunau cymdeithasol. Fel y gwelir yn Siart 11, roedd plant a phobl ifanc sy'n siarad Cymraeg yn fwy tebygol o nodi bod eu ffrindiau'n gallu siarad Cymraeg (69%) o gymharu â'r ganran o oedolion oedd yn nodi bod eu ffrindiau yn gallu siarad Cymraeg (56%).

Siart 11: Gallu ffrindiau plant a phobl ifanc i siarad Cymraeg

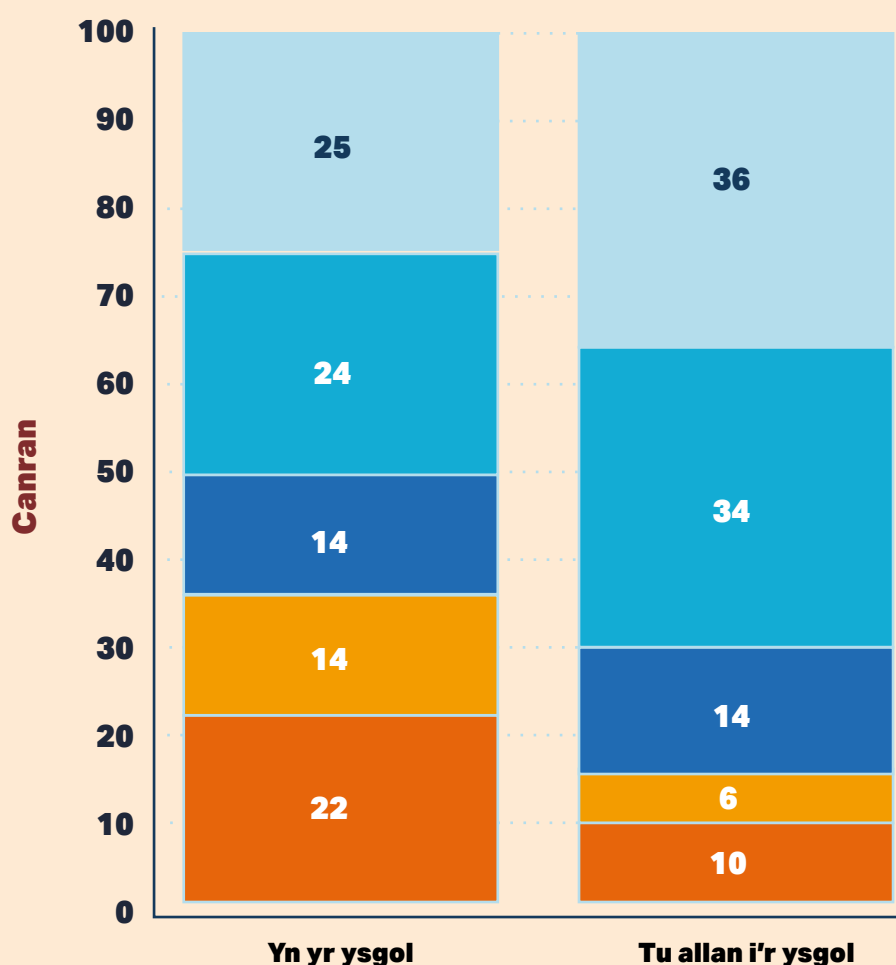
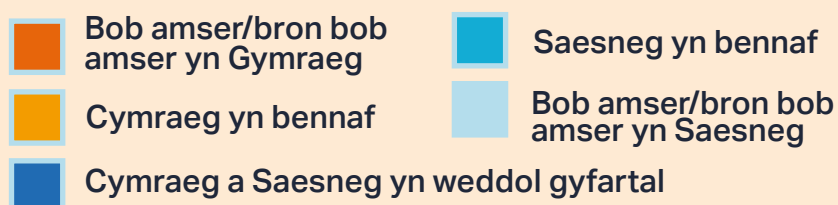
(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

O ran defnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg â'u ffrindiau, gwelir eu bod yn llawer mwy tebygol o siarad Cymraeg â'u ffrindiau yn yr ysgol nag y tu allan i'r ysgol. Er bod 36% o siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf â'u ffrindiau yn yr ysgol, dim ond 16% oedd yn gwneud hynny y tu allan i'r ysgol.

Mae defnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg â'u ffrindiau y tu allan i'r ysgol yn is na defnydd oedolion o'r Gymraeg â'u ffrindiau, a hynny er gwaethaf y ffaith bod plant a phobl ifanc yn fwy tebygol o nodi bod eu ffrindiau yn gallu siarad Cymraeg.

Siart 12: Defnydd plant a phobl ifanc sy'n siarad Cymraeg o'r Gymraeg gyda ffrindiau

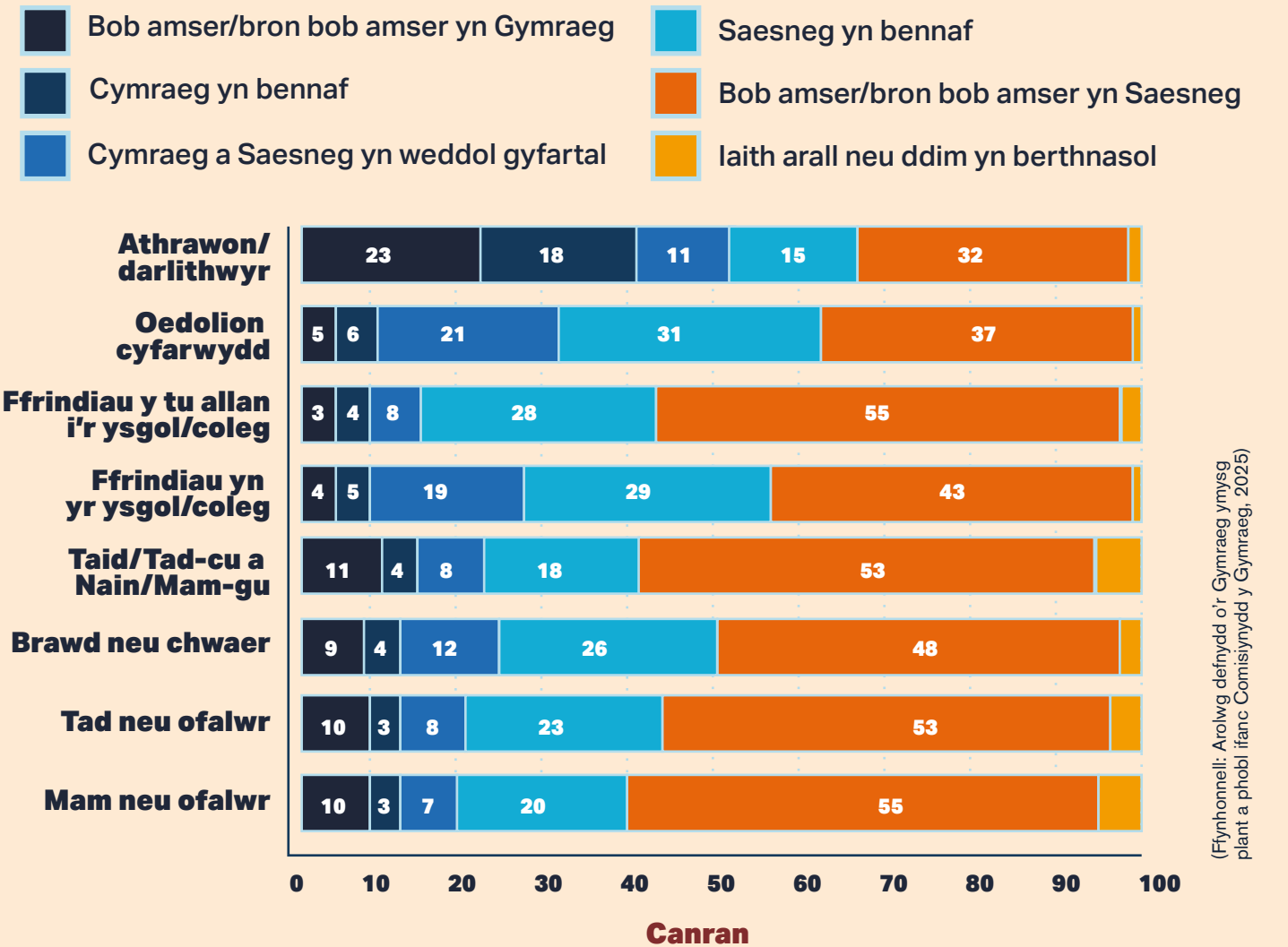
Defnydd

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

Ym mis Mai 2025 cyhoeddodd y Comisiynydd adroddiad ymchwil ynghylch defnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg mewn gwahanol gyd-destunau. Ymatebodd dros 1,600 o blant a phobl ifanc (11–21 oed) ar hyd a lled Cymru i'r holiadur. Yn rhan o'r ymchwil holwyd plant a phobl ifanc pa iaith roedden nhw'n ei siarad bennaf â gwahanol grwpiau cymdeithasol.

Siart 13: Defnydd iaith gyda theulu a ffrindiau

O edrych ar yr holl ymatebion gwelir mai ag athrawon neu ddarlithwyr roedd yr ymatebwyr yn fwyaf tebygol o siarad Cymraeg. Roedd dros 40% o'r ymatebwyr yn siarad Cymraeg bob amser neu'n bennaf ag athrawon neu ddarlithwyr. **Y tu allan i'r ysgol gwelir bod ymatebwyr fwyaf tebygol o siarad Cymraeg â'u teulu, ac mae'n drawiadol bod taid/tad-cu a nain/mam-gu ar frig y rhestr.**

Mae'r canrannau sy'n nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg â'u teuluoedd a'u ffrindiau yn arolwg y Comisiynydd yn sylweddol is na'r hyn a geir yng nghanlyniadau'r Arolwg Defnydd Iaith, a hynny yn rhannol adlewyrchu gwahaniaethau yn sampl a methodoleg yr arolygon hyn.⁶

Mae'r patrwm defnydd iaith yn newid yn sylweddol wrth edrych ar yr ymatebion yn ôl nodweddion eraill. Gwelir bod y ganran sy'n nodi eu bod yn siarad Cymraeg bob amser neu'n bennaf â theulu neu ffrindiau yn cynyddu'n sylweddol ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl a'r rhai ddysgodd y Gymraeg ar yr aelwyd. Er enghraifft, er mai 9% o'r sampl cyfan oedd yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf â'u ffrindiau yn yr ysgol/coleg, roedd y ganran hon yn cynyddu i 18% ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl, ac i 28% ymysg y rhai ddysgodd y Gymraeg ar yr aelwyd.

Casgliadau allweddol

- Mae'r dystiolaeth yn **amlygu'n glir bod defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg yn her sylweddol**. Mae hyn yn arbennig o wir o ran defnydd **plant a phobl ifanc o'r Gymraeg y tu allan i'r ysgol**.
- Mae unigolion sy'n siarad Cymraeg yn **fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg â'u teulu** o gymharu â'u ffrindiau ac yn y gymuned.
- Mae'r dystiolaeth yn dangos fod **plant a phobl ifanc yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg â'u ffrindiau yn yr ysgol nag y tu allan i'r ysgol**.
- Mae **defnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg â'u ffrindiau y tu allan i'r ysgol yn is na defnydd oedolion o'r Gymraeg â'u ffrindiau**, a hynny er gwaetha'r ffaith bod cyfran uwch o ffrindiau pobl ifanc yn gallu siarad Cymraeg.

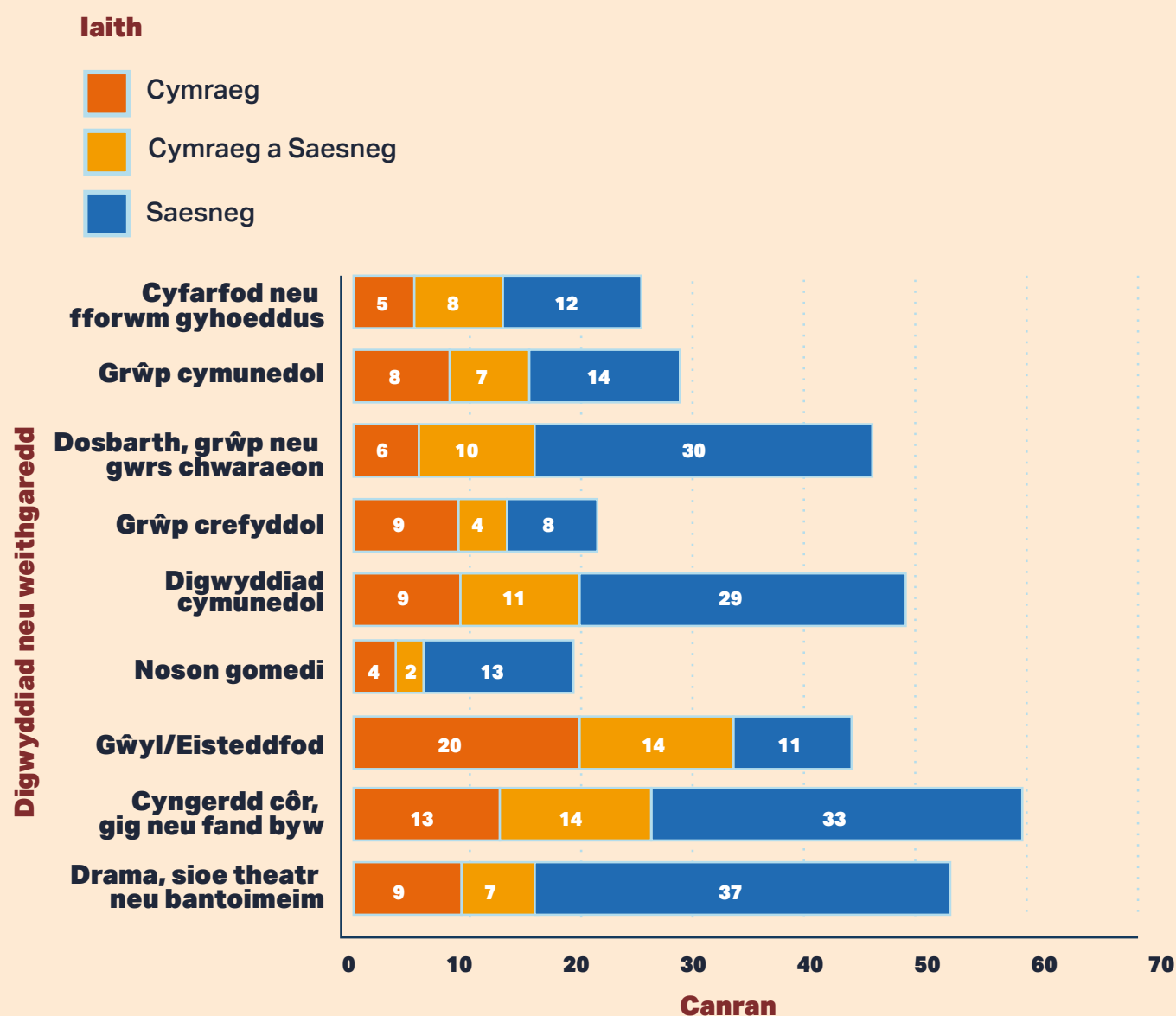
Defnydd o'r Gymraeg mewn digwyddiadau a gweithgareddau

Ar y cyfan mae'r Arolwg Defnydd Iaith yn dangos bod siaradwyr Cymraeg yn fwy tebygol o fod wedi mynychu digwyddiad neu weithgaredd a gynhaliwyd yn Saesneg nag yn Gymraeg. **Yr unig eithriad yw gŵyl neu Eisteddfod, lle'r oedd 20% o'r ymatebwyr yn nodi eu bod wedi mynychu digwyddiad o'r fath yn Gymraeg yn ystod y 12 mis blaenorol**. Unwaith eto, roedd siaradwyr Cymraeg o ogledd-orllewin Cymru, siaradwyr Cymraeg rhugl, y rhai a oedd yn siarad Cymraeg bob dydd, a'r rhai a ddechreuodd siarad Cymraeg gartref yn blant ifanc, yn fwy tebygol o fod wedi mynychu digwyddiad neu weithgaredd oedd wedi'i gynnal drwy gyfrwng y Gymraeg.

⁶ Mae sampl yr Arolwg Defnydd Iaith yn seiliedig ar y rhai sydd wedi nodi yn Arolwg Cenedlaethol Cymru eu bod yn siaradwyr Cymraeg, ac a gytunodd i gwblhau'r Arolwg Defnydd Iaith. Rhannwyd holiadur y Comisiynydd â phlant a phobl ifanc yn fwy cyffredinol, ac mae'n debygol bod nifer sylweddol o'r ymatebion wedi'u cwblhau mewn ysgolion. Rhaid hefyd gofio'r posibilrwydd mai rhiant neu warcheidwad oedd yn ateb yr Arolwg Defnydd Iaith ar ran eu plant, ond mai'r plant a phobl ifanc eu hunain oedd yn ateb holiadur y Comisiynydd.

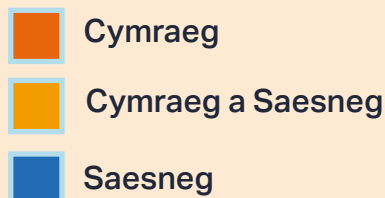
Mae'r patrymau uchod yn weddol gyson ymysg y digwyddiadau neu weithgareddau a fynychwyd gan siaradwyr Cymraeg dros 16 oed (Siart 14), ac ymysg plant a phobl ifanc sy'n siarad Cymraeg (Siart 15).

Siart 14: Digwyddiadau neu weithgareddau a drefnwyd yr aeth siaradwyr Cymraeg dros 16 oed iddynt yn ystod y 12 mis blaenorol, yn ôl iaith y digwyddiad

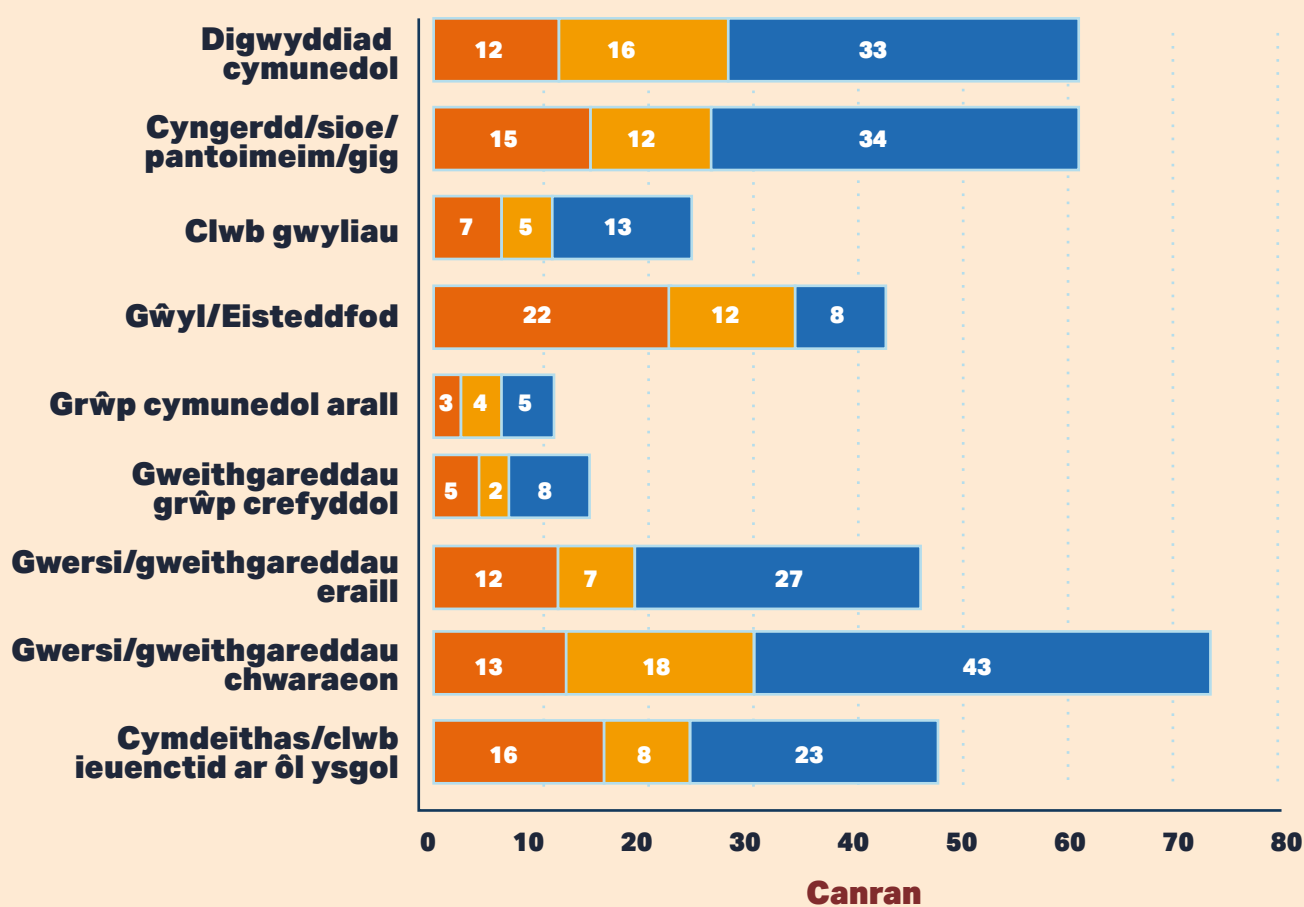

Siart 15: Presenoldeb plant a phobl ifanc sy'n siarad Cymraeg mewn digwyddiadau neu weithgareddau y tu allan i'r ysgol a drefnwyd dros y 12 mis blaenorol

Iaith

Digwyddiad neu weithgaredd

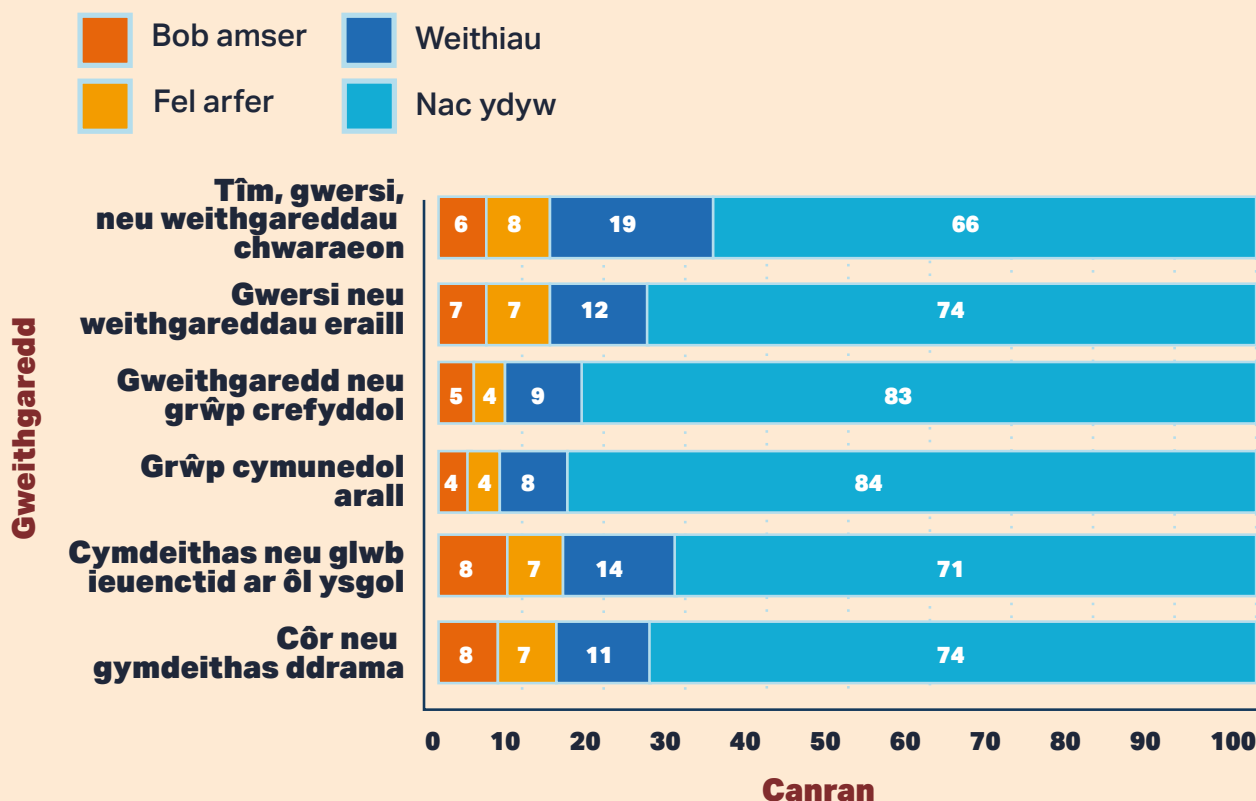
53% o blant a phobl ifanc yn dweud eu bod yn cymryd rhan mewn gweithgareddau chwaraeon.

Mae hyn **ddwywaith yn uwch** na'r ganran oedd yn nodi eu bod yn gwneud unrhyw fath o weithgaredd arall.

Roedd adroddiad ymchwil y Comisiynydd yn manylu ymhellach ynghylch y mathau o weithgareddau roedd plant a phobl ifanc yn eu gwneud y tu allan i'r ysgol, a hefyd y graddau roeddent yn defnyddio'r Gymraeg â'u ffrindiau yn ystod y gweithgareddau hyn.

Roedd ymatebwyr yn llawer mwy tebygol o fod yn aelod o glwb chwaraeon neu'n mynychu gweithgareddau chwaraeon na'r un o'r opsiynau eraill, â 53% o'r sampl yn nodi eu bod yn mynychu gweithgaredd chwaraeon y tu allan i'r ysgol. **Dengys y data hefyd mai wrth wneud gweithgareddau chwaraeon y mae plant a phobl ifanc fwyaf tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg â'u ffrindiau.**

Siart 16: Defnydd o'r Gymraeg gan blant a phobl ifanc sy'n mynychu gwahanol weithgareddau

(Ffynhonnell: Arolwg defnydd o'r Gymraeg ymysg plant a phobl ifanc Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

Mae'r canrannau hyn yn cynyddu'n sylweddol o ddadansoddi'r data yn ôl nodweddion eraill. Er enghraifft, canran y sampl cyfan oedd yn defnyddio rhywfaint o'r Gymraeg mewn gweithgareddau chwaraeon oedd 34%, tra oedd y ganran yn 53% ar gyfer siaradwyr Cymraeg rhugl, a 71% ar gyfer y rhai ddysgodd y Gymraeg ar yr aelwyd.

Casgliadau allweddol

- Ac eithrio gwyliau fel yr Eisteddfod, mae **siaradwyr Cymraeg yn fwy tebygol o fynychu digwyddiadau a gweithgareddau drwy gyfrwng y Saesneg** na'r Gymraeg.
- Mae plant a phobl ifanc yn llawer **mwya tebygol o fynychu gweithgareddau chwaraeon** yn rheolaidd nag unrhyw fath arall o weithgaredd. Mae plant a phobl ifanc hefyd **yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg â ffrindiau a hyfforddwyr mewn gweithgareddau chwaraeon** nag ydynt mewn digwyddiadau a gweithgareddau eraill.

1.2 Prif ddatblygiadau

Grantiau hyrwyddo a hwyluso defnydd o'r Gymraeg

Dros y cyfnod adrodd mae Llywodraeth Cymru wedi parhau i ddarparu **grant i hyrwyddo a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg i sefydliadau amrywiol**. Er enghraifft, yn 2023–24, dyrannwyd grantiau i 43 sefydliad er mwyn hwyluso defnyddio'r Gymraeg ar lefel gymunedol ac yn genedlaethol. Ymhlith y sefydliadau sy'n derbyn cyllid grant mae'r Eisteddfod Genedlaethol, Cymdeithas Eisteddfodau Cymru, Urdd Gobaith Cymru, y mentrau iaith, Merched y Wawr, Clybiau Ffermwyr Ifanc Cymru, papurau bro, a Chymdeithas Cyfieithwyr Cymru.

Y grantiau hyn sy'n galluogi gwaith amrywiol sefydliadau sy'n datblygu a darparu cyfleoedd pwysig i bobl ddefnyddio'r Gymraeg yn y gymuned. Mae hyn yn cynnwys cyfleoedd hanfodol i blant a phobl ifanc dderbyn profiadau diwylliannol a chwaraeon drwy gyfrwng y Gymraeg.

Er nad oes llawer wedi newid yn sefyllfa'r grantiau hyn dros y cyfnod adrodd, rhaid cydnabod eu cyfraniad at gefnogi gwaith sefydliadau allweddol fel yr Urdd, y mentrau iaith, Clybiau Ffermwyr Ifanc Cymru a'r Eisteddfod Genedlaethol, sy'n chwarae rhan gwbl ganolog yn hybu'r defnydd o'r Gymraeg ar hyd a lled Cymru. Mae hyn yn cynnwys **rôl yr Urdd yn cynnig gweithgareddau chwaraeon, gweithgareddau celfyddydol a diwylliannol i filoedd o blant a phobl ifanc** ar draws y wlad. Yn yr un modd, mae **Mentrau iaith Cymru a'r mentrau iaith lleol yn cynnig ystod hynod eang o weithgareddau a digwyddiadau amrywiol, ar raddfa leol a chenedlaethol**, sydd i gyd yn rhannu'r nod o gynnig mwy o gyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg.

Fel y dengys ystadegau'r Cyfrifiad mae dwyster uchel o siaradwyr Cymraeg mewn mannau gwledig, ac mae gweithgareddau Clybiau Ffermwyr Ifanc Cymru, yn arbennig yn yr ardaloedd hynny, **yn cynnig cyfleoedd anhepgor i bobl ifanc gymdeithasu a chymryd rhan mewn lluoedd weithgareddau amrywiol yn y Gymraeg. Maent hefyd yn cynnig cyfleoedd yn genedlaethol i rai mewn ardaloedd lle mae niferoedd is o siaradwyr gael clywed a defnyddio'r Gymraeg.** Mae digwyddiadau diwylliannol mawr fel Eisteddfod yr Urdd a'r Eisteddfodau Genedlaethol ynghyd â gwyliau Tafwyl a Gŵyl Tawe yn ofodau pwysig i bobl ddefnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol. Trwy ddathlu'r Gymraeg a'i diwylliant mae'r digwyddiadau hyn yn rhoi delwedd gadarnhaol o'r Gymraeg ac yn gwneud gwaith arbennig o hyrwyddo'r iaith a chreu ymdeimlad o falchder ynddi mewn cymunedau, all arwain at ragor o weithgareddau cymunedol Cymraeg ac ysgogi pobl i ddysgu'r iaith.

Yn 2023 cyhoeddwyd Adolygiad o Gynllun Grantiau Llywodraeth Cymru i Hyrwyddo a Hwyluso Defnydd o'r Gymraeg.⁷ Yn ogystal â chasglu bod y cynllun grantiau yn cyfrannu'n sylweddol at gyflawni amcanion strategol *Cymraeg 2050*, cafwyd cyfres o argymhellion i Lywodraeth Cymru wrth iddi gynllunio model cyllido a strwythurau newydd i'r cynllun grant yn y dyfodol.

Datblygiad arall sy'n debygol o ddylanwadu ar y maes polisi hwn yn y dyfodol yw ail gam gwaith y Comisiwn Cymunedau Cymraeg. Er bod cyhoeddiadau'r Comisiwn hyd yma wedi canolbwyntio ar ardaloedd â dwysedd uchel o siaradwyr, bydd cam nesaf y Comisiwn yn ystyried sefyllfa'r Gymraeg mewn ardaloedd sydd â dwysedd canolig neu is o siaradwyr Cymraeg. Bydd y Comisiwn yn cyflwyno adroddiad ac argymhellion polisi cyhoeddus i Lywodraeth Cymru ynghylch sut y gellid cynyddu nifer siaradwyr Cymraeg a chynyddu defnydd yn yr ardaloedd hyn yn 2026.

Chwaraeon

Does dim amheuaeth o **bwysigrwydd y maes chwaraeon yn cynnig cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol** fel aelodau o dîm neu glwb, boed wrth chwarae, cefnogi, hyfforddi, gwirfoddoli neu ddyfarnu. Mae hyn yn arbennig o wir yn achos plant a phobl ifanc sy'n cymryd rhan mewn chwaraeon yn fwy nag unrhyw weithgaredd arall y tu allan i'r ysgol. Dros y cyfnod adrodd **gwelwyd ymwybyddiaeth uwch o'r angen i roi rhagor o sylw i gynyddu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y sector chwaraeon.** Pwysleisiodd adroddiad y Comisiwn Cymunedau Cymraeg bod angen sicrhau bod clybiau chwaraeon a hamdden yn gwneud defnydd helaeth o'r Gymraeg wrth hyfforddi plant a phobl ifanc mewn ardaloedd o ddwysedd uwch. Mae'r un peth yn wir mewn ardaloedd dwysedd is lle mae llai o gyfleoedd i unigolion sy'n siarad Cymraeg ei defnyddio mewn chwaraeon oherwydd diffyg ymwybyddiaeth o'u dymuniad a'u gallu i siarad Cymraeg.

⁷ Adolygiad o Gynllun Grantiau Llywodraeth Cymru i Hyrwyddo a Hwyluso'r Defnydd o'r Gymraeg.

Mae'r gweithgareddau chwaraeon amrywiol a drefnir yn lleol ac yn genedlaethol gan yr Urdd yn hollbwysig yn hynny o beth. Mae swyddogaeth bwysig gan y cyrff llywodraethu chwaraeon sy'n derbyn nawdd gan Chwaraeon Cymru hefyd i ddylanwadu ar y defnydd a wneir o'r Gymraeg yn eu campau ar lawr gwlad. Bu Comisiynydd y Gymraeg yn gweithio â'r cyrff llywodraethu a phartneriaid strategol eraill yn y maes chwaraeon i'w hannog i ddatblygu cynlluniau datblygu'r Gymraeg, ac erbyn diwedd y cyfnod roedd gan bedwar ohonynt gydnabyddiaeth y Cynnig Cymraeg. Ar lawr gwlad, gwelwyd camau tuag at atgyfnerthu'r defnydd o'r Gymraeg yn gymunedol â Menter Iaith Gwynedd yn cynhyrchu pecyn i hyrwyddo'r Gymraeg mewn clybiau chwaraeon. Sefydlodd y Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol bartneriaeth arbennig â Chymdeithas Bêl-droed Cymru, Undeb Rygbi Cymru a Chlwb Pêl-droed Wrecsam i gynyddu sgiliau Cymraeg chwaraewyr, staff a chefnogwyr y clwb. I gefnogi dysgwyr, prentisiaid a gweithwyr sydd angen cymorth i ddefnyddio'r Gymraeg yn hyderus mewn sefyllfaoedd proffesiynol sy'n ymwneud â chwaraeon, datblygwyd casgliad o adnoddau e-ddysgu chwaraeon wedi'u teilwra ar gyfer dysgwyr Lefel 2 â nawdd gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol.

Mae pwysigrwydd y sector chwaraeon wrth gynnig cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn amlygu'r **angen i osod strwythurau mwy pendant yn eu lle i gefnogi'r defnydd o'r Gymraeg mewn chwaraeon ar lawr gwlad**. Mae rôl Chwaraeon Cymru yn gosod amodau yn ymwneud â'r Gymraeg yn rhan o ddyrannu grantiau yn hollbwysig yn hyn o beth. Mae angen codi ymwybyddiaeth o'r Gymraeg a sicrhau bod hyfforddiant ar gael yn y Gymraeg yn yr amrywiol gampau yn ogystal ag ystyried sut mae cefnogi clybiau ymhellach ar lawr gwlad i hwyluso defnyddio'r Gymraeg mewn ffordd anffurfiol a hwyllog.

laith cymuned
a chymdeithasu

Hybu'r Gymraeg ar y maes chwarae yw nod Clwb hoci Ceredigion sydd wedi ei sefydlu gan grŵp o wirfoddolwyr yn ardal Aberystwyth. Mae'n darparu cyfleoedd i blant a phobl ifanc lleol fwynhau chwarae hoci mewn amgylchedd cyfeillgar a chynhwysol a hynny drwy'r Gymraeg.

Dyma oedd y peth mwyaf naturiol i Gemma Cutter a'i chyfeillion.

Rwy'n gweithio ym maes chwaraeon o ddydd i ddydd ac yn gweld pa mor bwysig yw e o ran magu hyder a chyfeillgarwch ymysg pobl ifanc. Pan ddaethon ni at ein gilydd i sefydlu'r clwb yma roedd yna fwriad clir i greu lleoliad lle gallai'r Gymraeg fod yn iaith naturiol drwy chwaraeon. Ond ar yr un pryd gwnaeth e ddatblygu'n organig gan fod llawer o'r hyfforddwyr a'r plant eisoes yn defnyddio'r Gymraeg fel eu prif iaith.

Ein gobaith yw fod hynny'n cael effaith ar y plant hefyd a'u bod hwythau yn chwarae yn naturiol yn Gymraeg gan mai dyna yw'r iaith mae nhw'n glywed ganddon ni'r hyfforddwyr.

Yn naturiol, mae ambell her wedi codi ar hyd y daith. Weithiau mae'n anodd sicrhau bod yr holl hyfforddwyr yn siarad Cymraeg, ac mae hynny'n gallu creu bylchau yn yr iaith o bryd i'w gilydd. Ond rydym yn gweld hyn hefyd fel cyfle – mae'r hyfforddwyr sydd ddim yn hyderus yn y Gymraeg yn cael cyfle i ddatblygu eu sgiliau iaith ac i ddod yn rhan o'n diwylliant.

Rydym yn pwysleisio fod croeso i bawb, ac mae dysgwyr yn rhan bwysig o'r clwb. I lawer o'r plant, dyma'r tro cyntaf iddyn nhw fod yn rhan o amgylchedd lle mae'r Gymraeg yn cael ei defnyddio'n naturiol, ac maent yn dod o gefndiroedd ieithyddol amrywiol.

Mae'r amgylchedd Cymraeg naturiol drwy chwaraeon yn ffordd wych iddyn nhw ymarfer heb bwysau, a chael profiad positif o'r iaith a'r diwylliant Cymraeg. Yn aml, mae dysgwyr yn elwa'n fawr o gael modelau rôl drwy'r hyfforddwyr, ac mae hyn yn helpu i adeiladu hyder ac ymdeimlad o berthyn i'r clwb a'r diwylliant Cymraeg.

Yn ôl Gemma, mae potensial mawr o ddefnyddio chwaraeon i hybu'r Gymraeg yn gymunedol.

Mae gweithgareddau y tu allan i'r ysgol yn helpu'r Gymraeg i fod yn iaith fyw, nid dim ond rhywbeth sy'n cael ei ddysgu mewn dosbarth. Gall chwaraeon chwarae rôl allweddol yn hyn, mae plant yn defnyddio'r iaith heb feddwl gormod, sy'n adeiladu hyder ac yn gwneud y Gymraeg yn rhan o sgysiau naturiol bob dydd.

Un sydd wedi bod yn aelod o'r clwb ers sawl blwyddyn bellach yw Leisi sydd yn 11 oed.

Fi wrth fy modd yn chwarae hoci ac mae'r clwb yma yn rhoi cyfle i fi wneud hynny bob wythnos a dysgu mwy am y gamp. Rwy'n siarad Cymraeg a Saesneg gyda fy ffrindiau ond mae'n grêt cael dod i'r clwb a gallu siarad Cymraeg gyda phawb.

Mae un o'r rhieni, Charlie Priddy, yn dysgu Cymraeg ac wedi ymuno yn ddiweddar er mwyn hyfforddi gyda'r clwb.

Rwy'n dysgu Cymraeg ac yn gweld y clwb fel cyfle gwyh i wneud hynny mewn awyrgylch hapus a chroesawgar. Mae gallu chwarae gyda'r bobl ifanc a'r oedolion yn llawer o hwyl, ac mae'n ymarfer corff da hefyd.

Diwylliant a'r celfyddydau

Mae sefydliadau fel yr Urdd a'r Eisteddfod Genedlaethol hefyd yn cynnig cyfleoedd hollbwysig i ddefnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol wrth ymwneud â'r celfyddydau. Mae **Eisteddfod yr Urdd a'r Eisteddfod Genedlaethol yn parhau i gyfrannu'n helaeth at y celfyddydau Cymraeg**, ac yn darparu cyfleoedd i ieuenctid ac oedolion ddefnyddio'r Gymraeg wrth gystadlu ac ymweld. Drwy gefnogaeth ariannol Llywodraeth Cymru, bu modd i'r Urdd gynnig mynediad am ddim i deuluoedd incwm-isel i Eisteddfod yr Urdd 2025 ym Mharc Margam a'r Fro. **Dathlodd yr Urdd record o 119,593 o gofrestriadau i gystadlu mewn dros 400 o gystadlaethau yn 2025**, a bu cynnydd sylweddol yn nifer y dysgwyr Cymraeg ifanc a gymerodd ran.

Nid oes modd gorbwysleisio pwysigrwydd y gwyliau hyn i siaradwyr newydd neu bobl sydd â diddordeb mewn dysgu rhagor am yr iaith a'i diwylliant. Yn ôl ymchwil yr Eisteddfod Genedlaethol **ymwelodd mwy o siaradwyr Cymraeg newydd ag Eisteddfod Wrecsam 2025 nag erioed o'r blaen**. Mae eu hymchwil yn dangos bod nifer yr ymwelwyr am y tro cyntaf wedi mwy na dyblu ers Eisteddfod Genedlaethol Sir Fynwy a'r Cyffiniau 2016 bron i ddegawd yn ôl– y tro diwethaf i'r ŵyl gael ei chynnal ger y ffin. Nododd 17% o'r ymwelwyr fod **ymweld â'r Eisteddfod neu gymryd rhan yn y gweithgareddau cymunedol cyn yr ŵyl wedi'u helpu i ddysgu Cymraeg neu wedi'u hysbrydoli i ddechrau dysgu'r iaith**. Mae hyn yn cael ei ategu gan ddata'r Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol oedd yn dangos **bod y niferoedd oedd yn dechrau cwrs Cymraeg yn Wrecsam ar y lefel uchaf erioed**.⁸

Elfen ganolog o'r gwyliau cenedlaethol sy'n apelio at bob cenhedlaeth, ac sy'n bwysig iawn wrth geisio denu plant a phobl ifanc at y Gymraeg fel iaith gyfoes, yw'r cyfle i glywed cerddoriaeth gyfoes Gymraeg. Mae gigs llai yn lleol mewn lleoliadau ar draws Cymru hefyd yn rhoi cyfleoedd pwysig i bobl ddod at ei gilydd i gymdeithasu a mwynhau yn Gymraeg, a hefyd yn denu siaradwyr newydd at yr iaith. Mae cenhedlaeth newydd o bobl yn cyfansoddi ac yn canu yn Gymraeg yn ymuno â tho o gerddorion mwy profiadol. Mae poblogrwydd caneuon megis 'Yma o Hyd' gan Dafydd Iwan yn sgil llwyddiant tîm pêl-droed Cymru hefyd yn tystio i sut gall cerddoriaeth Gymraeg agor drysau i'r Gymraeg i gynulleidfaoedd. Yn yr un modd mae penderfyniad pobl sy'n canu fel arfer yn Saesneg megis Aleighcia Scott i gyfansoddi a chanu yn Gymraeg yn dangos sut gall y Gymraeg bontio cymunedau a diwylliannau amrywiol Cymru.

Cyngor Celfyddydau Cymru yw'r prif sefydliad trydydd sector sy'n cyllido'r celfyddydau yng Nghymru, yn ariannu theatrau, orielau, canolfannau celfyddydol ac amryw brosiectau a digwyddiadau. Yn dilyn cyhoeddi ymchwil pwysig yn 2020 ynghylch maint a chryfder gweithgarwch celfyddydol cyfrwng Cymraeg ledled Cymru, mae'r Cyngor Celfyddydau wedi gweithredu i fynd i'r afael â'r heriau a'r cyfleoedd oedd wedi'u hadnabod.⁹ Un o brif ganfyddiadau'r ymchwil oedd bod angen dull rhagweithiol i hyrwyddo'r Gymraeg yn y celfyddydau, gan gynnwys gwell data, cefnogaeth i ddwyieithrwydd, a chydweithio strategol.

Cam **pwysig a strategol a gymerwyd gan Gyngor Celfyddydau Cymru yn ystod y cyfnod adrodd oedd ei gwneud yn ofynnol i sefydliadau cymwys oedd yn derbyn grant ganddynt ddatblygu cynlluniau datblygu'r Gymraeg**. Golyga hyn fod gan 34 sefydliad celfyddydol

⁸ Galw mawr am wersi Cymraeg yn Wrecsam wrth i'r Eisteddfod Genedlaethol gael ei chynnal | Welsh Government News

(Cyrchwyd: Ionawr 2026).

⁹ Cyngor Celfyddydau Cymru, *Prosiect Mapio Cymraeg* (Mai 2020).

bellach gynlluniau strwythuredig i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn eu gwaith. O 2027 ymlaen **bydd yn ofynnol i bob un mudiad cymwys dderbyn cydnabyddiaeth y Cynnig Cymraeg gan Gomisiynydd y Gymraeg er mwyn derbyn grant gan Gyngor Celfyddydau Cymru.** Bydd hyn yn adeiladu ar y 29 mudiad ar draws Cymru ym maes y celfyddydau sydd eisoes â'r Cynnig Cymraeg. Mae'r Cynnig Cymraeg yn darparu dull strwythuredig o adrodd a datblygu'r gweithgareddau a'r gwasanaethau a ddarperir ganddynt yn y Gymraeg. Nid yw'r sefydliadau sydd o dan y safonau yn gymwys i weithio tuag at y Cynnig Cymraeg.

Datblygiad pwysig arall yn ystod y cyfnod adrodd oedd ymrwymiad yn Rhaglen Lywodraethu 2021–26 i ymgysylltu â sector y celfyddydau, y sector diwylliant a'r sector treftadaeth yng Nghymru i ddatblygu **strategaeth ddiwylliant newydd i Gymru.** Mae cynnig gweithgareddau diwylliannol drwy gyfrwng y Gymraeg yn hanfodol er mwyn creu rhagor o gyfleodd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg. Mae sectorau fel y celfyddydau, llenyddiaeth, cerddoriaeth a'r diwydiannau perfformio yn hanfodol o safbwynt addysgu pobl Cymru am dreftadaeth a diwylliant Cymru, ac o safbwynt twf economaidd a chyfleodd i weithio drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae **sicrhau bod strategaeth a buddsoddiad digonol mewn diwylliant yng Nghymru felly'n hanfodol ar gyfer sicrhau hyfywedd y Gymraeg.**

Wedi oedi sylweddol, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru ymgynghoriad ar y blaenoriaethau ar gyfer diwylliant 2024–30. Yn sgil yr ymgynghoriad rhannodd Pwyllgor Diwylliant y Senedd eu pryderon ynghylch diffyg manyldeb y ddogfen ymgynghori, gan gyfeirio at ddiffyg eglurder ynghylch cyllideb, cyfrifoldebau ac amserlenni.¹⁰ Nododd y pwyllgor fod y pryderon hyn yn ategu pryderon ehangach ynghylch diffyg buddsoddiad strategol mewn diwylliant yng Nghymru. Mae ffigyrau'r Llywodraeth yn dangos bod **gwariant ar ddiwylliant yng Nghymru yn sylweddol is nag ydyw ym mwyafrif helaeth o wledydd Ewrop.**¹¹

Mae **toriadau yng nghyllideb y Cyngor Llyfrau, fel yn achos Cyngor y Celfyddydau, y Llyfrgell Genedlaethol ac Amgueddfa Cymru,** wedi arwain at bryderon ynghylch hyfywedd y sector cyhoeddi llyfrau yn y Gymraeg, sector y mae arian cyhoeddus yn hanfodol i sicrhau ei ffyniant. Mae llyfrau Cymraeg yn rhoi mynegiant i ddiwylliant Cymraeg a phrofiadau ei siaradwyr ac yn hanfodol er mwyn atgyfnerthu sgiliau pobl yn yr iaith. Mae'r sector yn ogystal yn gyflogwr pwysig ac yn darparu gweithleoedd Cymraeg ar draws Cymru. Mae'r cyfeiriad polisi yn y sector hwn yn **awgrymu nad yw cyfraniad y diwydiant cyhoeddi at gynllunio ieithyddol yn cael ystyriaeth ddigonol ar hyn o bryd.**

¹⁰ Llythyr y Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon, a Chysylltiadau Rhyngwladol at Jane Hutt AS ynghylch Blaenoriaethau Drafft ar gyfer Diwylliant yng Nghymru 2024 i 2030 (Medi 2024).

¹¹ Blaenoriaethau Llywodraeth Cymru ar gyfer diwylliant: Pryd nad yw strategaeth yn strategaeth?

Strategaethau Hybu 5-mlynedd

Er mwyn cydymffurfio â safonau'r Gymraeg, rhaid i awdurdodau lleol a pharciau cenedlaethol lunio **strategaethau 5-mlynedd sy'n egluro sut byddant yn hybu'r Gymraeg a hwyluso ei defnyddio** yn eu hardaloedd. Rhaid i'r strategaethau hyn gynnwys targedau i gynyddu neu gynnal nifer y siaradwyr Cymraeg ac esboniad o sut maent yn bwriadu cyrraedd y targedau hynny. Bob pum mlynedd mae'n rhaid iddynt adolygu'r strategaethau a chyhoeddi fersiynau diwygiedig ohonynt.

Y bwriad yw bod y strategaethau hybu yn fframweithiau clir ar gyfer gweithredu'n lleol i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg a'r nifer sy'n ei siarad, gan gysylltu polisiâu lleol â blaenoriaethau cenedlaethol. Dylent fod yn gerbydau ar gyfer cynllunio gweithgareddau cymunedol, diwylliannol a chwaraeon yn lleol i gwrdd â sefyllfa ieithyddol cymunedau amrywiol Cymru. Eu **prif amcan yw creu amgylchedd lle mae'r Gymraeg yn weladwy, hygyrch ac yn rhan naturiol o fywyd bob dydd, gan sicrhau bod cynnydd yn y cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r iaith.**

Comisiynydd y Gymraeg sy'n gyfrifol am sicrhau bod y strategaethau hyn yn cael eu llunio. Mae'r Comisiynydd wedi cyhoeddi dogfen gyngor i gefnogi sefydliadau¹² ac wedi comisiynu gwerthusiad annibynnol o sut mae sefydliadau wedi asesu cyrhaeddiad eu strategaethau 5-mlynedd.¹³ Roedd y gwerthusiad yn amlygu peth arfer da wrth lunio'r strategaethau ond yn nodi bod amrywiaeth yn y dulliau o fynd ati i asesu eu llwyddiant. Amlygodd yr **angen am ragor o arweiniad a hyfforddiant penodol ar asesu cyrhaeddiad strategaethau** ac ar gasglu a defnyddio data meintiol ac ansoddol i lunio'r strategaethau a phennu targedau realistig.

Mae Deddf y Gymraeg ac Addysg (Cymru) 2025 yn gosod dyletswydd ar Weinidogion Cymru i adolygu'r safonau hybu gan benderfynu a oes lle i'w diwygio er mwyn hwyluso cyflawni targedau'r Llywodraeth ynghylch cynyddu defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg. **Dyma gyfle felly i ystyried sut y byddai modd datblygu a chryfhau rôl y strategaethau hybu fel offerynnau strategol ar gyfer cynllunio ieithyddol cymunedol cadarn yng Nghymru.**

Er bod y safonau hybu wedi gosod sylfaen ar gyfer cynllunio ieithyddol, nid ydynt ar hyn o bryd yn pennu disgwyliadau clir o ran cynnwys y strategaethau, nac yn darparu proses benodol ar gyfer monitro a chraffu arnynt. O ganlyniad, nid yw potensial y strategaethau hyn fel cerbyd ar gyfer cynllunio ieithyddol cymunedol wedi'i gyrraedd yn llawn eto. Mae adroddiad diweddar y Comisiwn Cymunedau Cymraeg yn argymhell adolygu ac ychwanegu at y safonau er mwyn manteisio i'r eithaf ar eu potensial, yn enwedig mewn ardaloedd sydd â dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg.

¹² Comisiynydd y Gymraeg, **Safonau ynghylch hybu'r Gymraeg: Strategaethau 5 mlynedd: canllaw arfer da i gynghorau sir a chynghorau bwrdeistref sirol ac awdurdodau parciau cenedlaethol.**

¹³ Comisiynydd y Gymraeg, **Safonau hybu: asesu cyrhaeddiad y strategaethau 5-mlynedd, dogfen gyngor arferion effeithiol** (Ebrill 2021).

1.3 Blaenoriaethau a chyfleoedd i gryfhau sefyllfa'r Gymraeg dros y pum mlynedd nesaf

Mae'r dystiolaeth ddiweddaraf yn dangos **nad oes llawer wedi newid o ran pa mor aml mae'r boblogaeth yn siarad Cymraeg dros y degawd diwethaf a bod cynyddu defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg yn parhau'n her sylweddol.** Ymddengys nad yw siaradwyr Cymraeg bob amser yn manteisio ar gyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg wrth gymdeithasu â'u teulu estynedig, eu ffrindiau, nac yn eu cymuned leol.

Mae hyn yn arbennig o wir o ran defnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg y tu allan i'r ysgol.

Mae'r dystiolaeth yn dangos fod plant a phobl ifanc yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg yn yr ysgol, ac ymddengys bod defnydd cymdeithasol o'r iaith tu allan i giatiau'r ysgol yn gyfyngedig.

Mae'r dystiolaeth yn dangos bod **defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg yn llawer uwch ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl**, ymysg y rhai sydd wedi **dysgu'r Gymraeg ar yr aelwyd**, ac mewn **ardaloedd â dwysedd uwch o siaradwyr.**

Mae llai o siaradwyr Cymraeg rhugl heddiw nag oedd yna ddeng mlynedd yn ôl, mae shiftt sylweddol wedi bod o'r cartref i'r ysgol fel prif ffynhonnell siaradwyr Cymraeg newydd, a gwyddom fod dwysedd siaradwyr yng nghadarnleoedd traddodiadol y Gymraeg yn lleihau. Nid yw'r **tueddiadau hyn yn nemograffeg siaradwyr Cymraeg heddiw yn cefnogi ymdrechion i gynyddu defnydd o'r iaith.**

Er bod y rhan hon o'r adroddiad yn canolbwyntio'n benodol ar gynyddu defnydd o'r Gymraeg, rhaid pwysleisio bod **perthynas annatod rhwng cynyddu nifer siaradwyr Cymraeg a chynyddu defnydd.** Bydd cynyddu'r defnydd o'r iaith yn dasg llawer haws mewn sefyllfa lle mae trwch y boblogaeth yn medru'r Gymraeg. Mae'n bwysig cofio felly, berthnasedd datblygiadau arwyddocaol ym maes addysg a sgiliau dros y cyfnod adrodd i'r ymdrechion sy'n bodoli i gynyddu defnydd o'r Gymraeg.

Er gwaethaf yr hyn mae'r dystiolaeth yn ei amlygu, **mae'n bwysig cydnabod y gwaith sylweddol a phwysig sy'n cael ei wneud gan ystod o sefydliadau i gynyddu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg.** Byddai sefyllfa'r Gymraeg yn sicr yn fwy bregus yn absenoldeb gwaith allweddol sefydliadau fel y mentrau iaith, yr Urdd a'r Eisteddfod Genedlaethol er enghraifft. Ond does dim dwywaith bod y dystiolaeth ddiweddaraf yn dangos unwaith eto faint a chymhlethdod yr her sy'n bodoli i sicrhau bod y Gymraeg yn iaith fyw sy'n cael ei defnyddio yn rhan naturiol o fywyd cymunedol ar hyd a lled Cymru. Mae **perygl gwirioneddol bod cyfran gynyddol o blant a phobl ifanc yn gweld y Gymraeg fel iaith addysg yn unig**, ac mae gwir angen ymyraethau mwy beiddgar ac uchelgeisiol ym maes cynllunio ieithyddol cymunedol.

Blaenoriaeth

Rhaid cynnig llawer mwy o gyfleoedd, yn arbennig i blant a phobl ifanc, i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gymuned, a chymryd rhan mewn gweithgareddau diwylliannol, cymunedol a chwaraeon. I wneud hyn, ac fel mae'r Comisiwn Cymunedau Cymraeg yn ei argymhell, rhaid i Lywodraeth Cymru gryfhau fframweithiau cynllunio ieithyddol cymunedol a chynyddu'r cyllid a'r adnoddau i bartneriaid allweddol sy'n gyfrifol am ddarparu'r gweithgareddau a'r digwyddiadau hyn yn Gymraeg.

O ran cryfhau fframweithiau cynllunio ieithyddol cymunedol mae **potensial amlwg i gryfhau'r safonau hybu fel cerbyd mwy effeithiol ar gyfer cynllunio ieithyddol cymunedol**. Er bod gofyn eisoes i awdurdodau lleol a pharciau cenedlaethol Cymru lunio strategaethau 5-mlynedd ar gyfer hybu'r defnydd o'r Gymraeg, nid yw potensial y strategaethau hyn yn cael ei wireddu'n llawn hyd yma. Mae gan y **strategaethau hyn botensial i wneud gwahaniaeth sylweddol i'r ffordd mae cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol yn cael eu cynllunio a'u gweithredu**.

Dylid felly roi mwy o gyfrifoldebau i'r Comisiynydd i fonitro ac asesu strategaethau, darparu argymhellion i gyrff, rhannu arfer da ac adolygu llwyddiant y strategaethau yn flynyddol, ynghyd â llunio adroddiad ag argymhellion i Lywodraeth Cymru ar ddiwedd cyfnod y strategaethau.

Yn ogystal â chryfhau'r fframwaith cynllunio, **dylid hefyd ddarparu adnodd ychwanegol i bartneriaid allweddol fel y mentrau iaith, yr Urdd, Mudiad Meithrin, yr Eisteddfod Genedlaethol a chlybiau chwaraeon** – i'w galluogi i weithredu elfennau allweddol o'r strategaethau hyn.

2. Darlledu, y cyfryngau, a thechnoleg

Mae'r cyfryngau torfol yn eithriadol o bwysig o safbwynt amlygrwydd y Gymraeg a chyfleoedd i bobl glywed a defnyddio'r Gymraeg o ddydd i ddydd. Nid yn unig mae darlledu a'r cyfryngau Cymraeg yn rhoi drych a mynegiant i ddyheadau a bywydau'r bobl hynny sy'n siarad yr iaith, maent hefyd yn denu siaradwyr newydd.

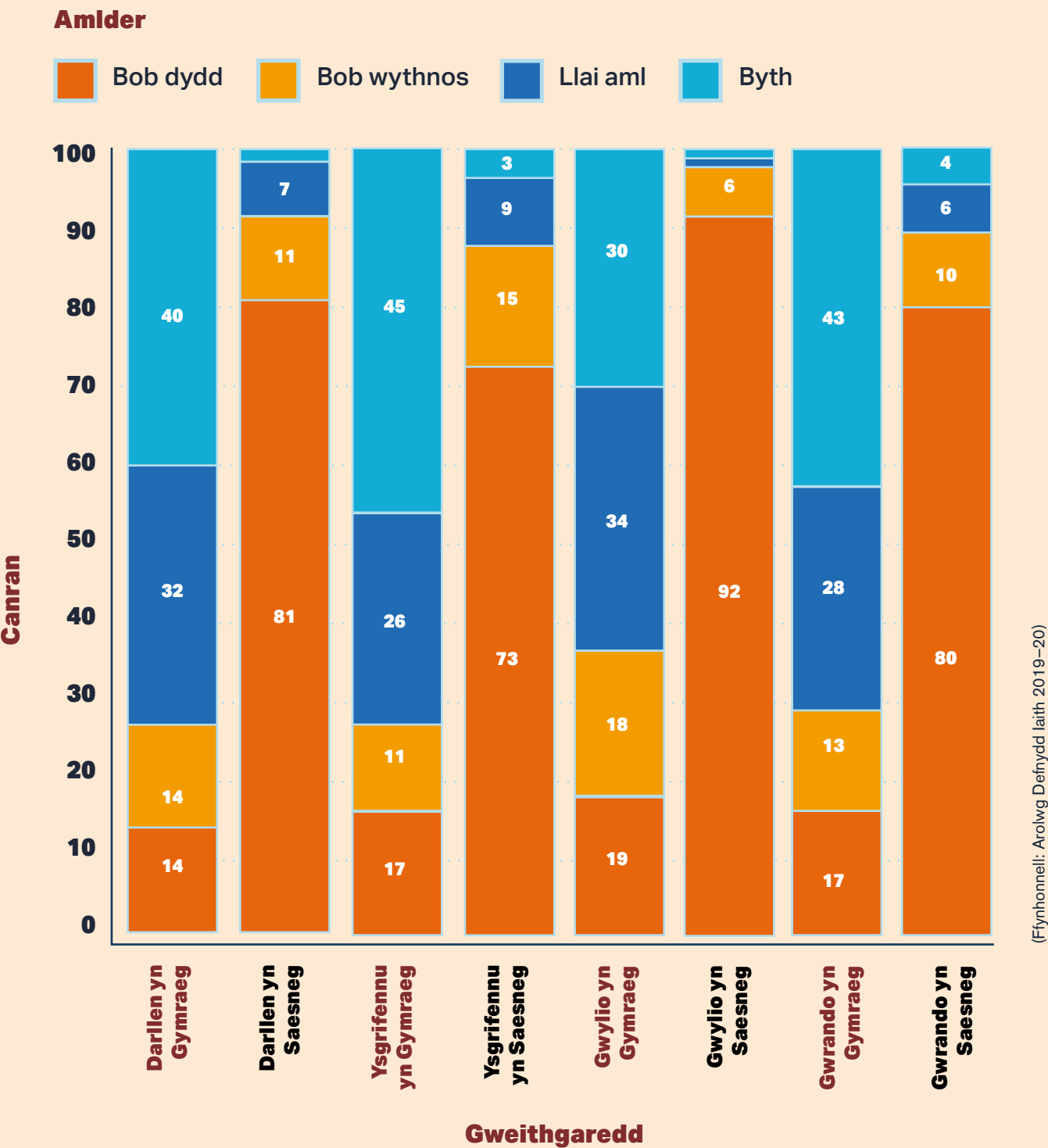
Mae'r rôl honno'n gwbl allweddol o ystyried amlygrwydd y cyfryngau digidol a thechnoleg yn ein bywydau bellach. Mae'n anorfod y bydd meysydd fel y cyfryngau cymdeithasol, creu a defnyddio cynnwys ar-lein, a deallusrwydd artiffisial yn dod hyd yn oed yn fwy arwyddocaol yng nghyd-destun cynllunio ieithyddol yn y dyfodol.

2.1 Y dystiolaeth

Defnyddio'r Gymraeg wrth wyllo, darllen, a gwrando

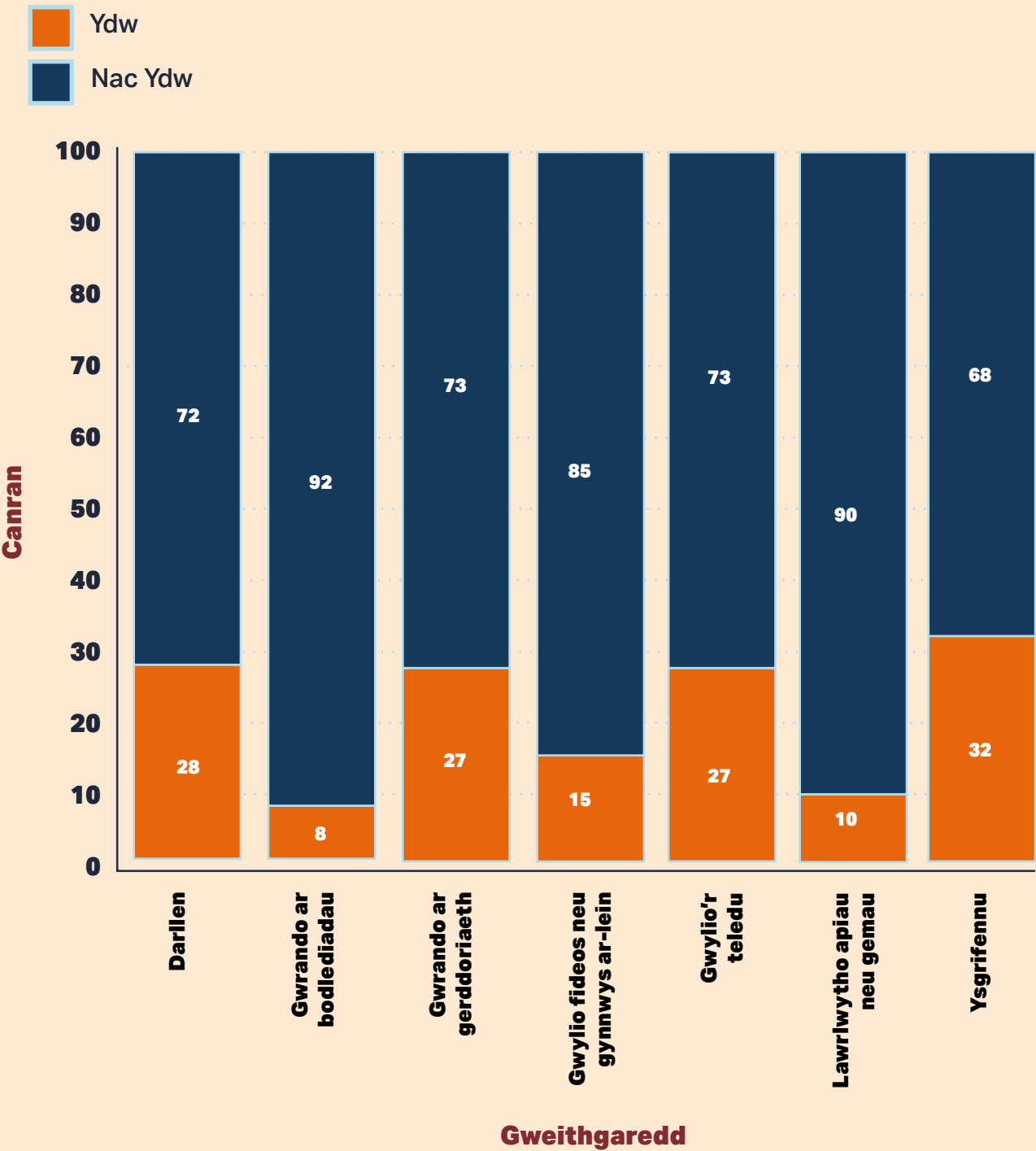
Mae'r Arolwg Defnydd Iaith yn darparu gwybodaeth am y defnydd o'r Gymraeg wrth ddarllen, ysgrifennu, gwyllo a gwrando. Gwelir yn Siart 17 fod siaradwyr Cymraeg yn llawer mwy tebygol o ddarllen, ysgrifennu, gwyllo a gwrando yn Saesneg nag yn Gymraeg.

Siart 17: Cyfran y siaradwyr Cymraeg sy'n defnyddio sgiliau Cymraeg neu Saesneg y tu allan i'r gwaith

Roedd adroddiad ymchwil Comisiynydd y Gymraeg yn gofyn mewn rhagor o fanylder am ddefnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg y tu allan i'r ysgol. O blith yr holl ymatebwyr, gwelwyd bod tua 32% yn nodi eu bod yn ysgrifennu yn Gymraeg, 28% yn darllen yn Gymraeg a 27% yn gwrando ar gerddoriaeth a gwylio teledu yn Gymraeg. Roedd cyfran is o'r ymatebwyr yn nodi eu bod yn gwylio fideos neu gynnwys ar-lein yn Gymraeg (15%), lawrlwytho apiau neu gemau yn Gymraeg (10%), neu'n gwrando ar bodlediadau yn Gymraeg (8%).

Siart 18: Canran yr ymatebwyr sy'n gwneud y gweithgareddau canlynol drwy gyfrwng y Gymraeg y tu allan i'r ysgol

(Ffynhonnell: Arolwg defnydd o'r Gymraeg ymysg plant a phobl ifanc Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

Fel yn achos canlyniadau'r Arolwg Defnydd Iaith, gwelir bod y canrannau sy'n gwneud y gweithgareddau yn Siart 18 drwy gyfrwng y Gymraeg yn cynyddu'n sylweddol wrth edrych ar siaradwyr Cymraeg rhugl a'r rhai a ddysgodd y Gymraeg gartref yn blant ifanc. Er enghraifft, tra mai 27% o'r sampl cyfan oedd yn gwyllo teledu yn Gymraeg, roedd hyn yn cynyddu i 42% ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl, ac i 61% ymysg y rhai ddysgodd y Gymraeg ar yr aelwyd.

Casgliadau allweddol

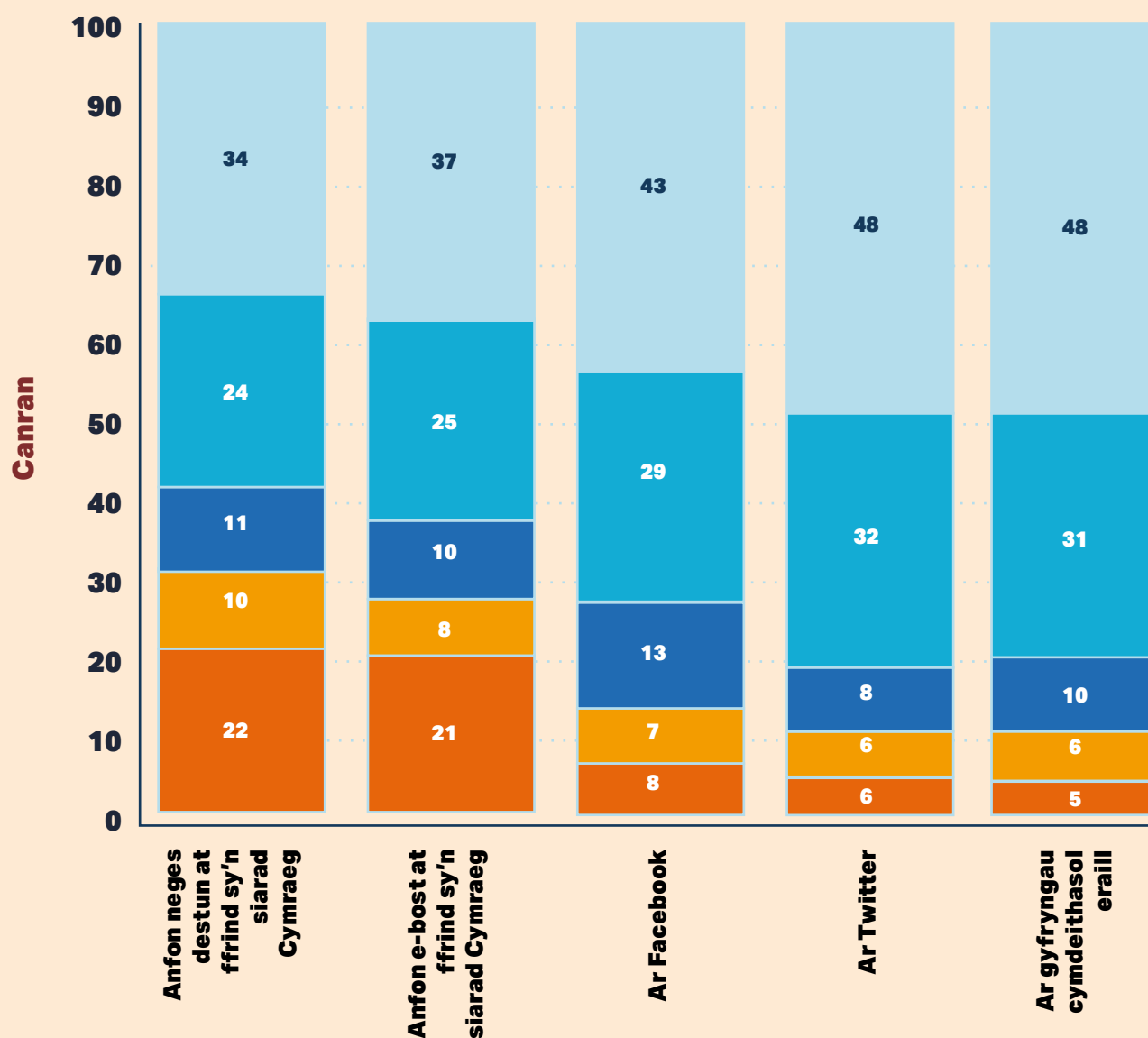
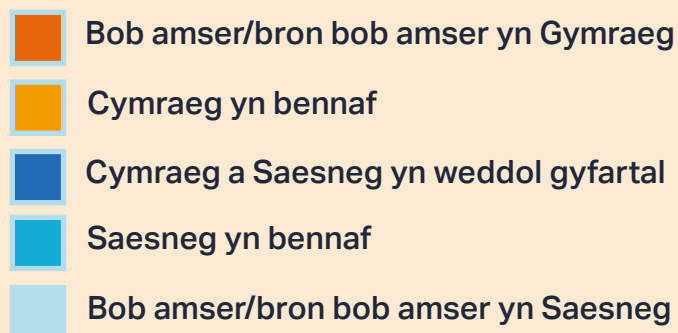
- Mae siaradwyr Cymraeg yn **llawer mwy tebygol o ddarllen, ysgrifennu, gwyllo a gwrando yn Saesneg** nag yn Gymraeg.
- Mae **plant a phobl ifanc** yn adrodd eu bod yn **fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg** wrth **ysgrifennu, darllen, gwyllo'r teledu a gwrando ar gerddoriaeth** o gymharu â defnyddio'r Gymraeg **ar-lein, wrth lawrlwytho apiau neu gemau, neu wrth wrando ar bodlediadau.**

Defnydd digidol o'r Gymraeg

Mae'r Arolwg Defnydd Iaith hefyd yn darparu peth tystiolaeth ynghylch y defnydd digidol o'r Gymraeg. Fel y gwelir yn Siart 19, roedd ychydig yn llai na thraean o siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf wrth anfon neges destun neu e-bost at ffrind oedd yn siarad Cymraeg. Roedd cyfran is o'r ymatebwyr yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf wrth ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol.

Siart 19: Yr iaith a ddefnyddir ar y cyfryngau digidol gan siaradwyr Cymraeg

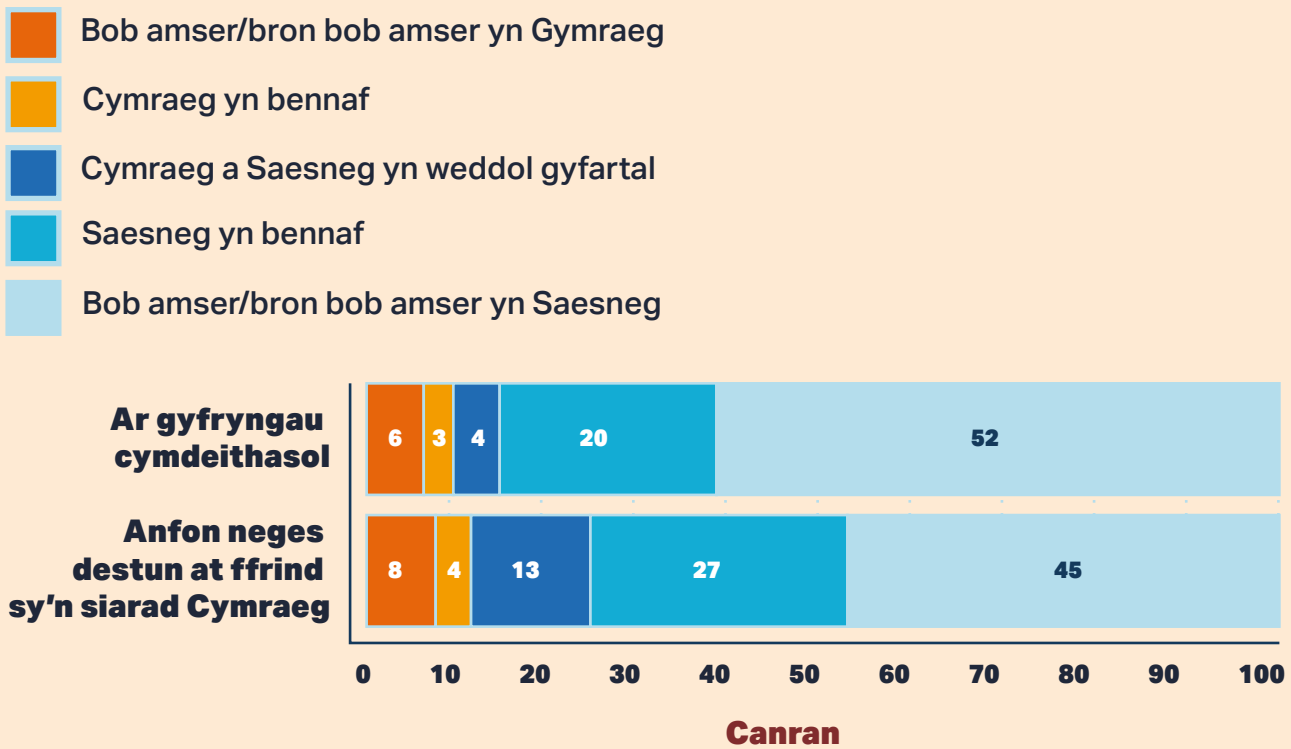
Iaith

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd iaith 2019–20)

Fel yn achos defnydd oedolion o'r Gymraeg, roedd plant a phobl ifanc sy'n siarad Cymraeg yn fwy **tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg wrth anfon neges destun nag wrth ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol**. Er hyn, dim ond 12% o blant a phobl ifanc oedd yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf wrth anfon neges destun at ffrind sy'n siarad Cymraeg, o'i gymharu â 33% o oedolion. Roedd cyfran is o blant a phobl ifanc hefyd yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf ar y cyfryngau cymdeithasol.

Siart 20: Defnydd plant a phobl ifanc sy'n siarad Cymraeg o'r Gymraeg ar y cyfryngau digidol

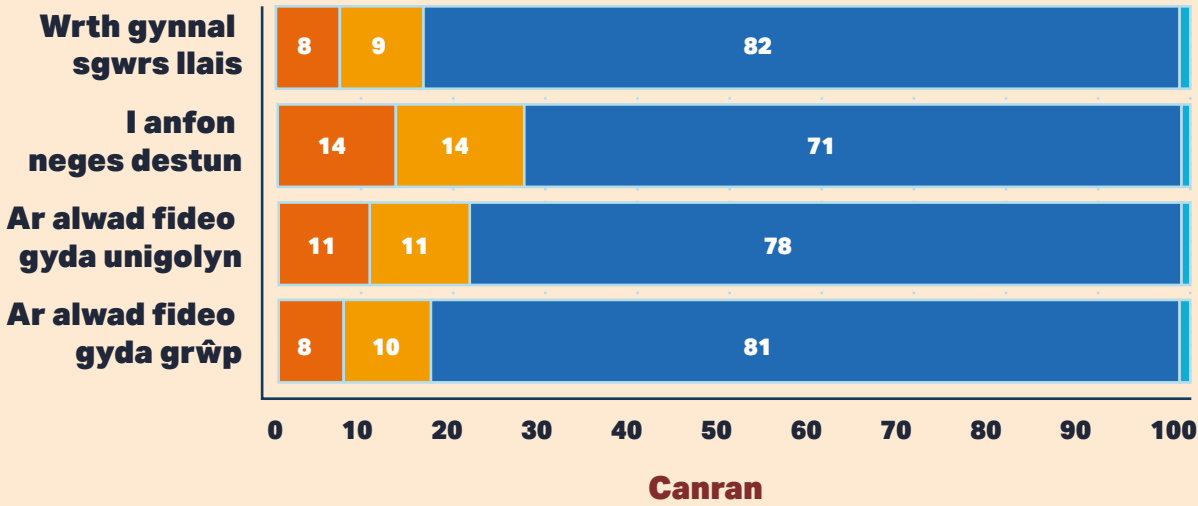
(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

Mae'r canlyniadau yn Siart 20 ynghylch defnydd plant a phobl ifanc o gyfryngau digidol drwy gyfrwng y Gymraeg yn gymharol gyson â chasgliadau adroddiad ymchwil Comisiynydd y Gymraeg. Er enghraifft, gwelir bod 14% o'r ymatebwyr yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf wrth anfon neges destun at deulu a ffrindiau sy'n siarad Cymraeg.

Siart 21: Pa iaith mae'r ymatebwyr yn ei defnyddio ar y cyfryngau digidol wrth gyfathrebu â theulu a ffrindiau sy'n siarad Cymraeg

Iaith

- Cymraeg bob amser neu'n bennaf
- Cymraeg a Saesneg yn gyfartal
- Saesneg bob amser neu'n bennaf
- Iaith arall

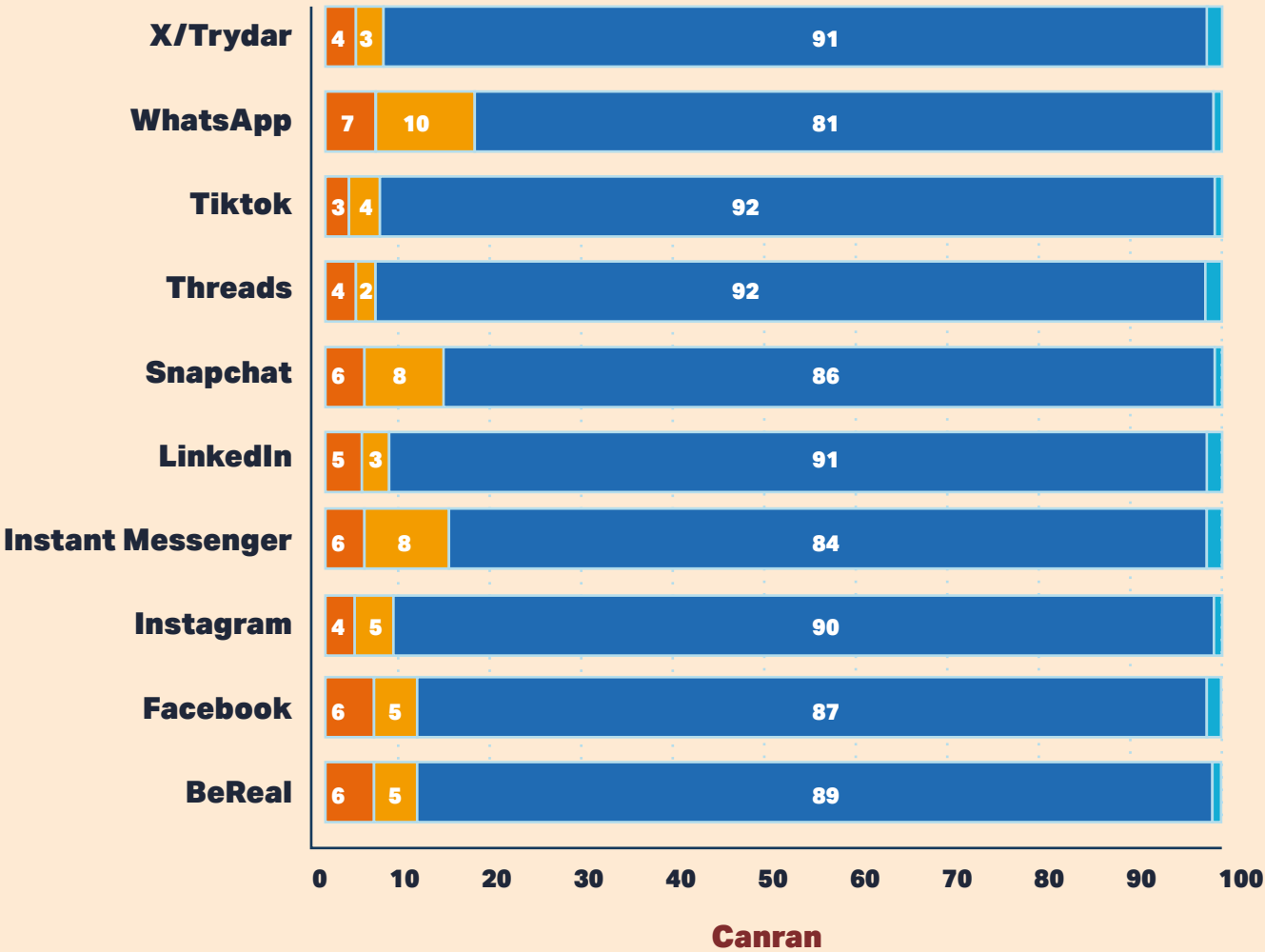
(Ffynhonnell: Arolwg defnydd o'r Gymraeg ymysg plant a phobl ifanc Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

Mae adroddiad y Comisiynydd hefyd yn cynnig tystiolaeth fanylach am y defnydd o'r Gymraeg wrth gyfathrebu ar-lein ac ar y cyfryngau cymdeithasol. Gwelir yn Siart 22 fod y ganran o'r ymatebwyr sy'n defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf yn isel iawn ar y cyfan, ac yn sylweddol is na'r ganran sy'n defnyddio'r iaith yn fwy cyffredinol, ac wrth gyfathrebu drwy neges destun, er enghraifft.

Siart 22: Defnydd iaith ymatebwyr wrth ddefnyddio gwahanol blatfformau cyfryngau cymdeithasol

Iaith

- Cymraeg bob amser neu'n bennaf
- Cymraeg a Saesneg yn gyfartal
- Saesneg bob amser neu'n bennaf
- Iaith arall

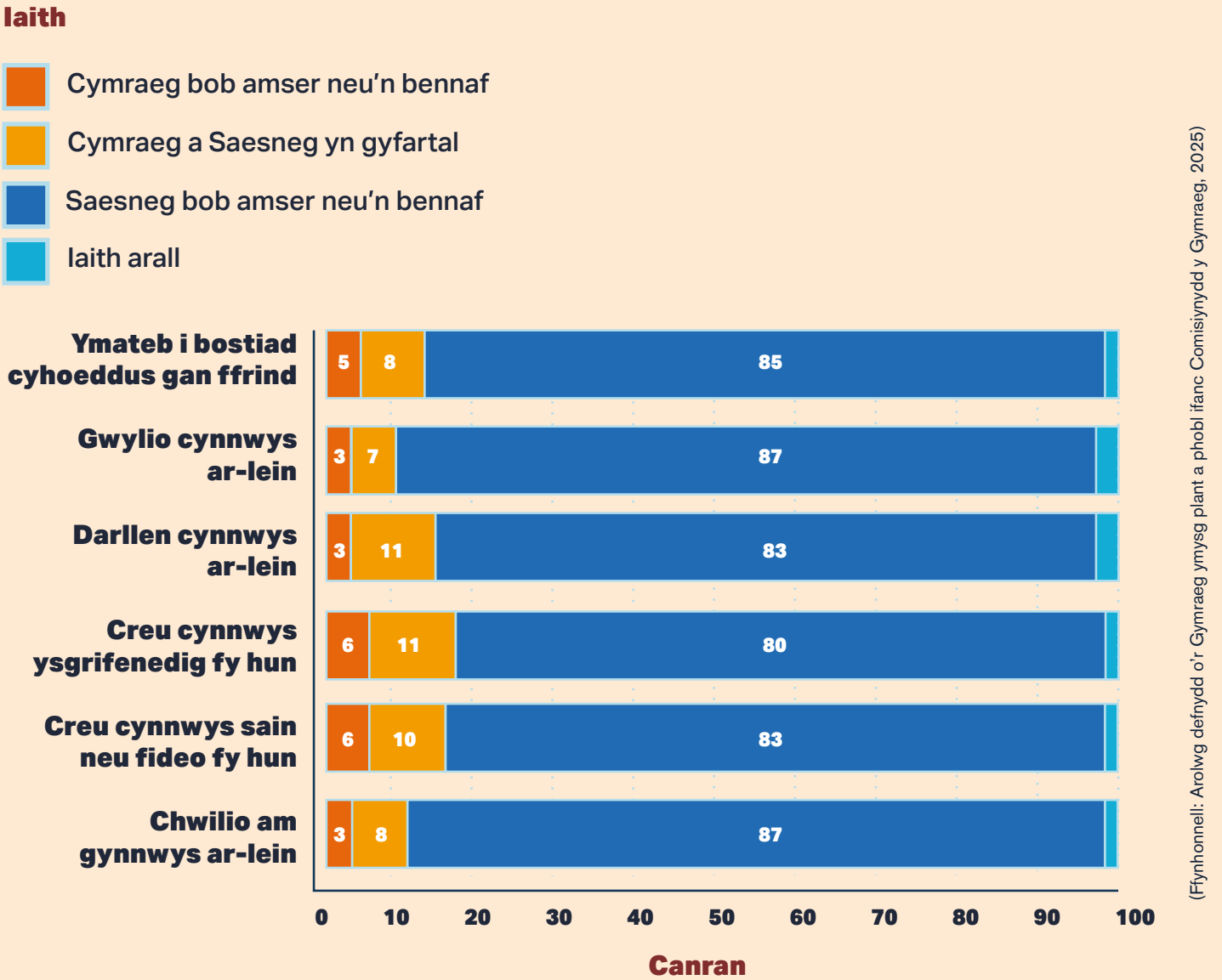
(Ffynhonnell: Arolwg defnydd o'r Gymraeg ymysg plant a phobl ifanc Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

O safbwynt defnyddio'r Gymraeg ar y platfformau hyn, WhatsApp oedd ar frig y rhestr, â 17% o'r rhai oedd yn defnyddio'r platfform yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob amser, yn bennaf, neu'n gyfartal â'r Saesneg. Yn dilyn hynny roedd Instant Messenger (14%) a Snapchat (14%).

Mae'r canrannau sy'n nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg ar wahanol blatfformau yn cynyddu yn sylweddol ar gyfer siaradwyr Cymraeg rhugl a'r rhai ddysgodd y Gymraeg ar yr aelwyd. Er enghraifft, mae'r ganran sy'n nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob amser, yn bennaf, neu'n gyfartal â'r Saesneg ar WhatsApp yn 17% ar gyfer y sampl cyfan, yn 34% ar gyfer siaradwyr Cymraeg rhugl ac yn 60% ar gyfer y rhai a ddysgodd y Gymraeg ar yr aelwyd.

Mae'r tueddiadau hyn hefyd i'w gweld wrth edrych ar y ddefnydd ehangach o'r Gymraeg ymysg plant a phobl ifanc wrth gyfathrebu a chreu neu ddefnyddio cynnwys ar-lein.

Siart 23: Defnydd iaith ymatebwyr wrth gyfathrebu ar-lein ac ar gyfryngau cyrffdeithasol

Fel y gwelir yn Siart 23, canran gymharol isel o'r ymatebwyr sy'n defnyddio'r Gymraeg wrth gyfathrebu ar-lein ac wrth greu a defnyddio cynnwys ar-lein. Mae patrymau defnyddio'r Gymraeg yn amrywio'n sylweddol wrth ddehongli'r data uchod yn ôl nodweddion penodol eraill. Er enghraifft, mae'r defnydd o'r Gymraeg ar y cyfryngau cymdeithasol ac ar-lein yn cynyddu'n sylweddol wrth edrych ar siaradwyr Cymraeg rhugl yn unig. Yn wir, gwelir bod cynnydd sylweddol yn y defnydd o'r Gymraeg ym mhob cyd-destun wrth edrych ar siaradwyr Cymraeg rhugl yn unig.

Mae'r cynnydd cyffredinol hwn i'w weld fwyaf amlwg wrth edrych ar yr unigolion hynny sydd wedi caffael y Gymraeg ar yr aelwyd fel plant ifanc. Wrth edrych ar y categori 'creu cynnwys ysgrifenedig fy hun' fel enghraifft, gwelir mai'r ganran sy'n defnyddio'r Gymraeg bob amser, yn bennaf, neu'n gyfartal â'r Saesneg yw 17% ar gyfer y sampl yn ei gyfanrwydd; mae'r ganran yn cynyddu i 32% ar gyfer siaradwyr Cymraeg rhugl, ac yn cynyddu i 48% ar gyfer y rhai a ddysgodd y Gymraeg ar yr aelwyd.

Casgliadau allweddol

- Mae siaradwyr Cymraeg yn **llai tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg ar y cyfryngau digidol a'r cyfryngau cymdeithasol** o gymharu â defnyddio'r Gymraeg wyneb yn wyneb neu wrth anfon neges destun.
- Mae'r tueddiadau hyn i'w gweld yn **gliriach fyth ymysg plant a phobl ifanc**. Ymddengys bod **shifft digidol tuag at y Saesneg fel yr iaith ddiofyn** i'r mwyafrif o blant a phobl ifanc ar-lein ac wrth ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol.

2.2 Prif ddatblygiadau

Darlledu a'r cyfryngau

Yn 2023 cyhoeddodd y **Pwyllgor Materion Cymreig ei adroddiad ar Ddarlledu yng Nghymru**.¹⁴ Er bod yr adroddiad yn casglu bod darlledu yng Nghymru wedi bod yn stori o lwyddiant rhyfeddol, mae'r pwyllgor yn rhybuddio bod **darlledwyr gwasanaethau cyhoeddus yn addasu'n rhy araf i ddatblygiadau'r chwyldro darlledu byd-eang**. Mae rhai o'r datblygiadau hyn yn cynnwys newidiadau sylweddol yn arferion gwyllo pobl a phoblogrwydd ffrydio digidol. Nododd y pwyllgor hefyd bryderon ynghylch sicrhau bod digwyddiadau chwaraeon cenedlaethol yn cael eu darlledu yn rhad ac am ddim. Rhybuddia'r pwyllgor y byddai **diffyg diwygio a buddsoddiad yn arwain at 'ddifodiant digidol' i ddiwylliant Cymru a'r Gymraeg**.

Roedd pasio **Deddf Darlledu 2024** yn un o'r diwygiadau mwyaf arwyddocaol i gyfraith darlledu'r DU ers degawdau, ac yn ymateb i nifer o'r heriau a amlinellwyd yn adroddiad y Pwyllgor Materion Cymreig. Nod y ddeddf oedd moderneiddio'r fframwaith darlledu, gan gyflwyno mwy o hyblygrwydd i ddarlledwyr gwasanaethau cyhoeddus ymateb i batrymau gwyllo cyfoes a

¹⁴ Y Pwyllgor Materion Cymreig, **Darlledu yng Nghymru** (Hydref 2023).

datblygiadau ym maes darlledu digidol. Am y tro cyntaf, **mae cyfraith darlledu yn sefydlu'r Gymraeg yn rhan hanfodol o ddarlledu gwasanaeth cyhoeddus yn y DU**. Mae'r ddeddf yn cynnwys nifer o ddarpariaethau pwysig o ran darlledu drwy gyfrwng y Gymraeg, gan gynnwys:

- ehangu cylch gwaith statudol S4C i gynnwys llwyfannau digidol ac ar-lein
- dileu'r cyfyngiad daearyddol blaenorol fydd yn galluogi cynnwys Cymraeg S4C i gyrraedd cynulleidfaoedd ledled y DU a thu hwnt yn haws
- sicrhau bod apiau ac arlwy cyfrwng Cymraeg yn cael eu hyrwyddo'n well ac yn cael lle amlwg ar deledu clyfar a llwyfannau ffrydio
- diogelu digwyddiadau chwaraeon rhestredig
- darparu eglurder ar allu S4C i gynhyrchu incwm masnachol ac i fuddsoddi mewn cynnwys a thechnoleg newydd
- cryfhau atebolrwydd a llywodraethu'r sianel
- cyflwyno mwy o hyblygrwydd i drefniadau cydweithio rhwng y BBC ac S4C.

Er bod y ddeddf yn cryfhau'n sylweddol sail gyfreithiol darlledu drwy gyfrwng y Gymraeg, **un o sgilleffeithiau llai cadarnhaol y ddeddf yw nad oes gan Ofcom bellach y gallu i fynnu bod gwasanaethau radio masnachol yn cynnig gwasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg**. Canlyniad hyn yw bod rhai gwasanaethau radio masnachol wedi dewis rhoi'r gorau i ddarlledu drwy gyfrwng y Gymraeg dros y blynyddoedd diwethaf.

Datblygiad mwy cadarnhaol o safbwynt darlledu ar y radio oedd penderfyniad Bwrdd y BBC i **ehangu darpariaeth gwasanaeth Radio Cymru 2**. Yn dilyn cyfnod o beilota'r ddarpariaeth estynedig ers 2022, cymeradwyodd Ofcom gais gan y BBC i'r sianel dderbyn statws fel Gwasanaeth Darlledu Cyhoeddus yn ei hawl ei hun yn 2024.

Mae'r enghraifft uchod yn dystiolaeth bellach fod darlledu Cymraeg ei iaith yn ddibynnol ar wasanaethau darlledu a ariennir gan y pwrs cyhoeddus. Er gwaethaf pwysigrwydd Ddeddf Darlledu 2024, **mater ar wahân yw model ariannu darlledu cyhoeddus yn y DU**. Mae'n aneglur ar hyn o bryd sut y bydd y BBC, gan gynnwys ei wasanaethau Cymraeg ac S4C, yn cael ei ariannu yn y dyfodol. Mae'r ansicrwydd ynghylch dyfodol trefniadau cyllido darlledu cyhoeddus drwy'r ffi drwydded yn cyflwyno peryglon real i ffyniant diwylliant Cymru a'r Gymraeg. Ar ddiwedd y cyfnod adrodd cyhoeddodd Llywodraeth y DU bapur gwyrdd ar ei **hadolygiad o Siarter nesaf y BBC sy'n cynnwys ystyriaeth i ddyfodol cyllido'r BBC ac S4C**.

Technoleg ddigidol

Mae technoleg ddigidol yn gynyddol bwysig i bob agwedd ar fywyd, ac mae deallusrwydd artiffisial (DA) yn faes sy'n datblygu ar garlam ac sy'n rhwym o newid yn sylfaenol sut y byddwn ni'n cyfathrebu â'n gilydd a'r byd o'n cwmpas. Prin bod angen dweud felly fod **technoleg iaith yn faes sydd wedi cynyddu mewn perthnasedd, pwysigrwydd a phroffil dros y cyfnod adrodd**.

Llywodraeth Cymru sy'n arwain yr ymdrechion strategol i wella technoleg iaith Gymraeg a bu'r **Cynllun Gweithredu Technoleg Gymraeg** a gyhoeddwyd yn 2018 yn sail i ddatblygiadau arwyddocaol dros y cyfnod adrodd. Roedd y cynllun yn amlinellu cyfres o gamau gweithredu ymarferol ar draws prif feysydd technoleg iaith, gan gynnwys technoleg lleferydd, cyfieithu peirianyddol, a DA, â'r bwriad o greu seilwaith ieithyddol cadarn i'r Gymraeg yn y byd digidol.

Cyhoeddwyd adroddiad terfynol ar weithrediad y cynllun yn 2024¹⁵ sy'n rhoi trosolwg o'r hyn a gyflawnwyd i sicrhau bod y Gymraeg mewn sefyllfa i ymateb yn chwim i ddatblygiadau yn y byd digidol, gan gynnwys DA. Un o'r datblygiadau mwyaf arwyddocaol yn y cyswllt hwn oedd bod Llywodraeth Cymru a Phrifysgol Bangor wedi cydweithio â chwmni OpenAI ar fodelau iaith Gymraeg ar gyfer GPT-4. Y bwriad yw sicrhau bod platfformau DA fel ChatGPT yn gweithio yn hwylus drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae Llywodraeth Cymru hefyd yn darparu grant i Brifysgol Bangor weithio ym maes technoleg Gymraeg sy'n cynnwys gwella eu lleisiau dwyieithog testun-i-leferydd, eu trawsgrifiwr, ac adnabod lleferydd Gymraeg. Mae Llywodraeth Cymru bellach wedi cyhoeddi eu blaenoriaethau Technoleg Gymraeg a DA sy'n canolbwyntio ar wella technoleg Gymraeg, gwella mynediad at dechnoleg Gymraeg, a gwella DA Gymraeg a thechnolegau lleferydd.¹⁶ Mae'r Comisiynydd wedi cytuno i gydweithio â Llywodraeth Cymru i gyflawni'r blaenoriaethau hyn gan gynnwys drwy wneud y logo iaith Gwaith hyd yn oed yn fwy amlwg yn y byd digidol, fel bod pobl yn teimlo'n fwy hyderus i ddechrau mwy o sgysiau a defnyddio mwy o wasanaethau digidol yn Gymraeg.

Mae Llywodraeth Cymru wedi parhau i gydweithio â Microsoft er mwyn sicrhau bod modd defnyddio'r Gymraeg yn ddirwystr ar draws ei gynnyrch, gan gynnwys datblygu adnodd i alluogi cyfieithu ar y pryd dynol mewn cyfarfodydd ar Microsoft Teams, a datblygu Copilot yn Gymraeg. Maent hefyd yn cydweithio ar achos busnes ehangach sy'n cynnwys dros 30 nodwedd i wella sut mae cynnyrch Microsoft yn gweithio yn Gymraeg. O ystyried pwysigrwydd cyfarfodydd rhithiol a photensial DA fel Copilot yn y byd gwaith bellach, mae'r datblygiadau hyn yn gamau hynod bwysig i hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Mae'r Llywodraeth hefyd wedi rhannu casgliad o gofau cyfieithu Llywodraeth Cymru am ddim ar BydTermCymru ac wedi rhyddhau Cysgliad (sef pecyn meddalwedd sy'n cynnwys gwirydd sillafu a chasgliad geiriaduron) yn rhad ac am ddim i sefydliadau sydd â llai na deg aelod o staff, ac i'r holl sector addysg a'r trydydd sector.

Datblygiad arwyddocaol arall yn ystod y cyfnod adrodd oedd sefydlu'r **Ganolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol** yn 2020. Mae'r ganolfan yn gyfrifol am gefnogi pobl, timau a sefydliadau i adeiladu gwasanaethau digidol cyhoeddus o safon. Mae'r ganolfan wedi cyhoeddi Safonau Gwasanaethau Digidol Cymru, sef fframwaith sy'n diffinio beth yw gwasanaeth cyhoeddus digidol da yng Nghymru. Cadarnhaol oedd gweld fod **dylunio gwasanaethau yn Gymraeg a Saesneg wedi'i gynnwys fel un o'r 12 safon**, a bod **diwallu anghenion siaradwyr Gymraeg yn rhan annatod o ddylunio gwasanaethau digidol o ansawdd yng Nghymru**. Maent hefyd wedi cyhoeddi methodoleg ysgrifennu triawd ar y cyd â Llywodraeth Cymru, llyfryn sy'n disgrifio dull o gydweithio i greu cynnwys yn effeithiol yn y ddwy iaith mewn modd sy'n canolbwyntio ar brofiad y defnyddiwr.¹⁷

¹⁵ Cynllun gweithredu technoleg Gymraeg: adroddiad terfynol 2018 i 2024 | LLYW.CYMRU.

¹⁶ Technoleg Gymraeg a deallusrwydd artiffisial (AI) | LLYW.CYMRU.

¹⁷ Canolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol, Sut i ysgrifennu triawd | Canolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol (Cyrchwyd Ionawr 2026).

2.3 Blaenoriaethau a chyfleoedd i gryfhau sefyllfa'r Gymraeg dros y pum mlynedd nesaf

Does **dim amheuaeth bod technoleg yn newid y modd y mae pobl yn treulio'u hamser ac yn cyfathrebu â'i gilydd**. Mae datblygiadau ym maes technoleg a deallusrwydd artifisial yn digwydd ar garlam ac yn sicr o gael dylanwad pellach ar sut y byddwn ni'n cyfathrebu, yn cymdeithasu ac yn gweithio yn y dyfodol.

Ni ellir gwadu'r ffaith bod y dystiolaeth sy'n bodoli am **ddefnydd y Gymraeg ym maes cyfryngau torfol a technoleg ddigidol yn destun pryder**. Er bod cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn her sylweddol ynddo'i hun, mae'r her hon yn fwy sylweddol fyth ym maes y cyfryngau cymdeithasol a'r cyfryngau digidol. Mae'r dystiolaeth yn dangos bod **siaradwyr Cymraeg yn llai tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg ar-lein, ac ar y cyfryngau digidol**, o gymharu â defnyddio'r Gymraeg mewn cyd-destunau cymdeithasol eraill.

Mae'r tueddiadau hyn o ran defnydd iaith yn amlycach fyth ymysg plant a phobl ifanc. Gwyddom fod cyfryngau digidol yn gynyddol ganolog ac amlwg ym mywydau plant heddiw, ond i'r mwyafrif, Saesneg yw'r iaith y byddant yn ei defnyddio gan amlaf. Mae **tystiolaeth eglur fod shift digidol tuag at ddefnyddio'r Saesneg fel iaith cyfathrebu ar-lein ac ar y cyfryngau cymdeithasol**. Yn anffodus, nid yw'r tueddiadau hyn yn syndod o ystyried bod y Gymraeg yn bodoli ochr yn ochr ag iaith sydd drechaf yn niwylliant poblogaidd byd-eang, a hynny'n arbennig wrth ystyried dylanwad darlledu a'r cyfryngau Saesneg.

Er bod rhwystrau amlwg i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg ar-lein, ar y cyfryngau digidol, ac ar y cyfryngau cymdeithasol, mae'n wir hefyd fod **datblygiadau yn y maes hwn yn cynnig cyfleoedd cyffrous i gynyddu defnydd o'r Gymraeg**. Mae sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei chynnwys mewn datblygiadau technoleg a deallusrwydd artifisial yn allweddol, ond mae hefyd angen mwy o sylw ar **newid agweddau ac ymddygiad** plant a phobl ifanc. Mae angen gweithredu i newid agweddau ac arferion siaradwyr Cymraeg ar-lein gan gynnwys addysgu a chynyddu ymwybyddiaeth o sut mae defnyddio'r Gymraeg ar wahanol blatfformau, yn ogystal ag annog a **hwyluso creu a defnyddio cynnwys o bob math** yn y Gymraeg.

Yn hytrach na gweld technoleg a deallusrwydd artifisial fel bygythiad i'r Gymraeg, dylid manteisio ar y ffaith y **gall y dechnoleg yma ei gwneud yn haws i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ym mhob agwedd o'u bywydau**, gan gynnwys wrth gyfathrebu â ffrindiau a chynulleidfaoedd sydd efallai ddim yn siarad Cymraeg.

Blaenoriaeth

Rhaid i bartneriaid allweddol gydweithio i ddeall yn llawn yr heriau a'r cyfleoedd sydd i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y cyfryngau digidol a darlledu. Gan adeiladu ar y cydweithio hwn, dylid datblygu strategaeth ddigidol genedlaethol dan arweiniad Llywodraeth Cymru a fydd yn amlygu cyfraniad allweddol pob partner yn y maes.

3. Economi, tai, a chynllunio gwlad a thref

Mae'r berthynas rhwng tai, gwaith ac iaith wedi bod yn thema ganolog i ymdrechion cynllunio ieithyddol yng Nghymru ers degawdau. Mae hyn yn arbennig o wir mewn perthynas ag ardaloedd sy'n cael eu hystyried yn gadarnleoedd traddodiadol y Gymraeg.

Mae atgyfnerthu seilwaith economaidd-gymdeithasol cymunedau Cymraeg yn gwbl greiddiol i'r ymdrechion i gynyddu nifer y siaradwyr a chynyddu defnydd cymdeithasol o'r iaith. Yr her yw sicrhau fod gan bobl swyddi o ansawdd da, gyrfaoedd deniadol, a chartrefi digonol er mwyn iddynt allu aros, neu ddychwelyd, i'r cymunedau hynny. Dyma yn y pen draw yw'r prif ffactor sydd am ddylanwadu ar faterion allweddol fel cyfraddau trosglwyddo a defnydd cymdeithasol o'r iaith yn ein cymunedau Cymraeg.

3.1 Y dystiolaeth a phrif ddatblygiadau

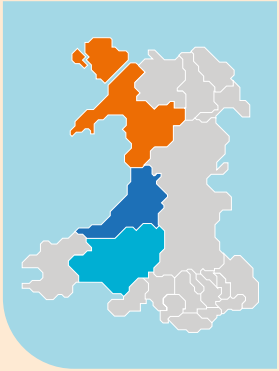
Fel sydd eisoes wedi'i nodi, mae canlyniadau'r cyfrifiad diweddaraf yn profi bod **ardaloedd sydd â'r dwysedd uchaf o siaradwyr Cymraeg o dan bwysau cynyddol**. Er enghraifft, yn y pedwar awdurdod lleol sydd â'r ganran uchaf o siaradwyr Cymraeg, gwelir bod gostyngiad sylweddol wedi bod yng nghanran siaradwyr Cymraeg rhwng 1981–2021.

Mae canran y siaradwyr Cymraeg wedi gostwng 9.5 pwynt canran yng Ngwynedd, 5.2 pwynt canran yn Ynys Môn, 17.9 pwynt canran yng Ngheredigion, a 19.1 pwynt canran yng Sir Gaerfyrddin.

Er bod cynnydd wedi bod ym mhoblogaeth y rhan fwyaf o awdurdodau lleol Cymru rhwng 2011 a 2021, gwyddom fod **poblogaeth Gwynedd, Ynys Môn a Cheredigion wedi lleihau yn yr un cyfnod**. Nid yw'n syndod felly bod gostyngiad wedi bod yn nifer y siaradwyr Cymraeg yn yr ardaloedd hyn. Er bod poblogaeth Sir Gaerfyrddin wedi cynyddu ers 2011, dyma'r sir lle gwelwyd y gostyngiad mwyaf yn nifer a chanran siaradwyr Cymraeg ers 2011.

Mae dadansoddiad Prosiect Bro¹⁸ yn darparu darlun manylach i ni o'r tueddiadau hyn yn yr ardaloedd dan sylw.

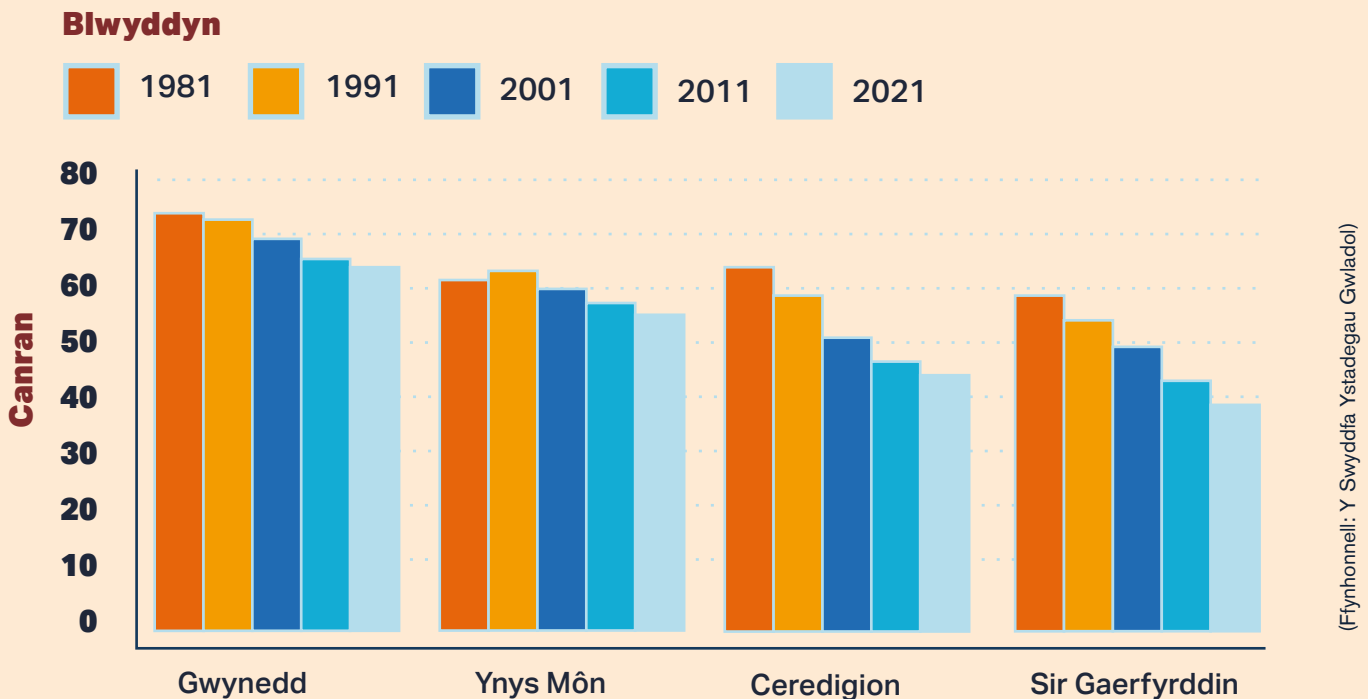
¹⁸ Compendium Prosiect BRO o Ystadegau Iaith Cyfrifiad 2021.

Yn y pedwar awdurdod lleol sydd â'r **dwysedd uchaf o siaradwyr Cymraeg**, roedd cyfanswm o **268 ardal fach** sy'n cynnwys rhwng 400 a 1,200 o gartrefi ym mhob un.

Yn 252 (sef 94%) o'r ardaloedd bach hyn bu gostyngiad o rhwng 1 a 21 pwynt canran yng nghanran y siaradwyr Cymraeg rhwng 2011 a 2021.

Siart 24: Canran y siaradwyr Cymraeg fesul awdurdod lleol rhwng 1981–2021

Er bod poblogaeth Gwynedd, Ynys Môn a Cheredigion wedi gostwng ers 2011, gwyddom hefyd fod cyfran poblogaeth yr ardaloedd hyn sydd wedi'u geni y tu allan i Gymru yn uwch na'r cyfartaledd cenedlaethol. Er bod 71% o boblogaeth Cymru wedi'u geni yng Nghymru, y ffigwr ar gyfer Gwynedd ac Ynys Môn yw 66%, ac ar gyfer Ceredigion y ffigwr yw 53%. Mae'n amlwg felly bod **mewnfudo sylweddol o'r tu allan i Gymru i'r ardaloedd hyn**, a gwyddom fod cyfran uchel iawn o'r rhai sydd wedi mudo i Gymru yn nodi nad ydynt yn gallu siarad Cymraeg. Yng Ngwynedd er enghraifft, mae 87% o'r rhai a anwyd yng Nghymru yn gallu siarad Cymraeg, tra mai dim ond 21% o'r rhai gafodd eu geni tu allan i Gymru sy'n gallu siarad yr iaith.

Mae'r drafodaeth ar ganlyniadau'r cyfrifiad a dadansoddiad o'r dystiolaeth ynghylch defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg yn dangos yn glir **arwyddocâd yr ardaloedd hyn o safbwynt dyfodol y Gymraeg**. Nid yn unig dyma'r ardaloedd lle mae'r canrannau uchaf o siaradwyr Cymraeg, dyma hefyd yr ardaloedd lle mae siaradwyr Cymraeg yn fwyaf tebygol o ddefnyddio'r iaith a'i throsglwyddo i'r genhedlaeth nesaf.

Er bod y **rhesymau dros ddirywiad y Gymraeg yn yr ardaloedd hyn** yn ddrys ac amlweddol, does dim dwywaith fod **heriau strwythurol sylweddol o safbwynt yr economi, tueddiadau allfudo a mudo, ail gartrefi a diffyg tai digonol yn chwarae rhan ganolog**.

Economi a'r Gymraeg

Er bod consensws ynghylch arwyddocâd y cyswllt rhwng iaith a'r economi, teg nodi mai prin yw'r dystiolaeth sy'n dangos effaith uniongyrchol polisïau a thueddiadau economaidd ar hyfywedd iaith leiafrifol.

Serch hyn, dadleua'r Comisiwn Cymunedau Cymraeg mai un o'r rhesymau bod cymunedau â dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg yn gweld gostyngiad cyson yn nifer a chanran y siaradwyr yw eu bod 'yn **wynebu heriau strwythurol sylweddol**, gan gynnwys poblogaeth sy'n heneiddio, ac allfudo cyson o bobl ifanc'.¹⁹

Mae'r Comisiwn wedi pwysleisio arwyddocâd y ffaith bod **nifer sylweddol o bobl ifanc yn allfudo o'r ardaloedd â dwysedd uchel o siaradwyr, a bod hyn yn her economaidd a strwythurol i gymunedau Cymraeg**. Yn ôl y Comisiwn mae'r heriau hyn yn cynnwys:

- isadeiledd trafnidiaeth gwan
- marchnad lafur nad yw wastad yn bodloni anghenion diwydiant
- lefelau cynhyrchiant sy'n is na'r rhan fwyaf o weddill y DU
- tangyflogaeth a chyflogau isel.

Mae'r heriau hyn yn golygu bod llai o gyfleoedd economaidd i ddenu pobl ifanc i aros neu i ddychwelyd i'r cymunedau hyn, sydd yn ei dro, yn dwysau ymhellach yr heriau i greu economi deniadol a ffyniannus.

Nid yw'r ffaith fod mwy na chwarter yr israddedigion o Gymru yn astudio y tu allan i Gymru yn help i sicrhau bod pobl ifanc sydd â sgiliau lefel uchel yn dychwelyd i'w cymunedau ac yn cyfrannu at yr economi leol.

Mae cefnogi seilwaith economaidd-gymdeithasol cymunedau Cymraeg yn un o amcanion craidd *Cymraeg 2050*. Pwysleisia'r strategaeth bwysigrwydd datblygu economi ffyniannus a chynaliadwy i gynnal a chryfhau'r cymunedau hynny lle mae dwysedd uchel o siaradwyr.

Yn rhan o'r Cytundeb Cydweithio rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru, ym mis Hydref 2022 **cyhoeddwyd buddsoddiad pellach o £11m ar gyfer cam 2 Rhaglen ARFOR**. Y bwriad oedd adeiladu ar gam cyntaf y rhaglen, ynghyd â chanfyddiadau'r gwerthusiad annibynnol o raglen ARFOR 1. Prif nod y rhaglen yw cefnogi economi yr ardaloedd sydd â'r dwysedd uchaf o siaradwyr Cymraeg o fewn ffiniau awdurdodau lleol Ceredigion, Gwynedd, Sir Gâr ac Ynys Môn. Mae rhai o lwyddiannau ARFOR 2 hyd yma yn cynnwys:

- 1951 o bobl ifanc wedi derbyn cefnogaeth i aros neu ddychwelyd i'w cymunedau gan eu cefnogi i lwyddo'n lleol drwy fentro neu ddatblygu gyrfa
- 19 o fentrau newydd yn derbyn cefnogaeth, a 64 menter bresennol yn derbyn cefnogaeth
- 73 o fusnesau yn cynyddu eu defnydd o'r Gymraeg

¹⁹ Comisiwn Cymunedau Cymraeg, *Grymuso Cymunedau, cryfhau'r Gymraeg* (Awst 2024).

Cyhoeddwyd adolygiad cychwynnol o ARFOR 2 yn Hydref 2024, ac mae rhai o'r canfyddiadau cynnar yn casglu bod y rhaglen yn llwyddo i gyflawni rhai o'i phrif amcanion, ond bod hefyd angen ystyried targedu busnesau a sectorau penodol mewn ffordd fwy strategol.

Er gwaethaf pwysigrwydd rhaglen ARFOR, rhaid cydnabod hefyd fod y buddsoddiad hwn yn fychan iawn o ystyried cyllideb datblygu economaidd ehangach Llywodraeth Cymru. Er enghraifft, mae'r **Bargeinion Dinesig a Thwf yn darparu buddsoddiad gwerth biliynau o bunnoedd** ac yn cynnig cyfeiriad strategol ar gyfer datblygiadau economaidd drwy Gymru gyfan am gyfnod o 15 mlynedd. Mae'n ddadlennol mai canfyddiad adroddiad ymchwil gan Brifysgol Aberystwyth oedd mai ystyriaeth ymylol iawn fu i'r Gymraeg wrth ddatblygu bargeinion twf yn y gogledd, y canolbarth a'r de-orllewin.²⁰ Yn ôl yr adroddiad, bydd effaith hirdymor y Bargeinion Dinesig a Thwf yn sylweddol iawn o ystyried y lefelau uchel o fuddsoddi cyhoeddus a phreifat sydd ynghlwm â hwy, **ond ymddengys nad ydynt yn rhoi ystyriaeth ddifrifol i raglen ARFOR, nac ychwaith i'r Gymraeg.**

Ers haf 2024 mae safonau'r Gymraeg yn gosod dyletswydd ar y cydbwyllgorau corfforedig, sy'n gweithredu'r Bargeinion Dinesig a Thwf, i ystyried effeithiau penderfyniadau polisi ar y Gymraeg. Dylai'r gofyniad hwn sicrhau bod y **cydbwyllgorau yn rhoi ystyriaeth gydwybodol i'r Gymraeg wrth iddynt wneud penderfyniadau strategol a chyllidebol.** Mae hyn yn arbennig o berthnasol o ystyried nad yw strategaethau a strwythurau datblygu economaidd y gorffennol wedi canolbwyntio llawer ar anghenion cymunedau sydd â dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg.

Un diwydiant pwysig sydd wedi gweld newidiadau sylweddol dros y cyfnod adrodd yw'r sector amaeth. Dyma'r sector cyflogaeth â'r gyfran uchaf o siaradwyr Cymraeg yng Nghymru, ac mae **busnesau amaethyddol yn cynnal llawer o gymunedau gwledig lle mae'r Gymraeg yn iaith naturiol bob dydd.**

Yn dilyn penderfyniad y Deyrnas Unedig i adael yr Undeb Ewropeaidd, daeth cymorth i ffermwyr trwy'r Polisi Amaethyddol Cyffredin i ben, oedd yn fygythiad amlwg i gynaliadwydd y diwydiant. Mewn ymateb i'r newid pellgyrhaeddol yma pasiwyd **Deddf Amaeth (Cymru) 2023. Yn rhan o'r ddeddf mae'r Llywodraeth wedi bod yn datblygu'r Cynllun Ffermio Cynaliadwy, sy'n manylu sut bydd ffermwyr yn derbyn cymorth ariannol o 2026 ymlaen.**

Roedd asesiad effaith y Cynllun Ffermio Cynaliadwy ar y Gymraeg yn cydnabod pwysigrwydd y sector amaeth i hyfywedd y Gymraeg, ac yn cydnabod y gallai newidiadau i'r system gymorth effeithio'n negyddol ar y cymunedau hynny. Yn dilyn gwrthwynebiad eang i'r fersiwn cyntaf o'r Cynllun Ffermio Cynaliadwy, penderfynwyd gohirio cyflwyno'r cynllun am flwyddyn, a chyflwynwyd fersiwn newydd oedd yn cynnig llai o newidiadau, ac felly mwy o sefydlogrwydd, i'r diwydiant yng Ngwanwyn 2025.

Cynllunio, tai a chymunedau Cymraeg

Amlygodd cyfnod pandemig COVID-19 **broblemau tai mewn ardaloedd â dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg.** Mae cyfuniad o ffactorau megis y cynnydd mewn niferoedd o ail gartrefi a llety gwyliau, y cynnydd mewn prisiau tai, a'r lefelau uwch o fewnfudo **wedi cyfrannu at ei gwneud yn anodd i bobl leol, yn enwedig pobl ifanc, brynu neu rentu tai yn eu cymunedau.** Yn ôl y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Thai, mae Cymru gyfan yn wynebu argyfwng

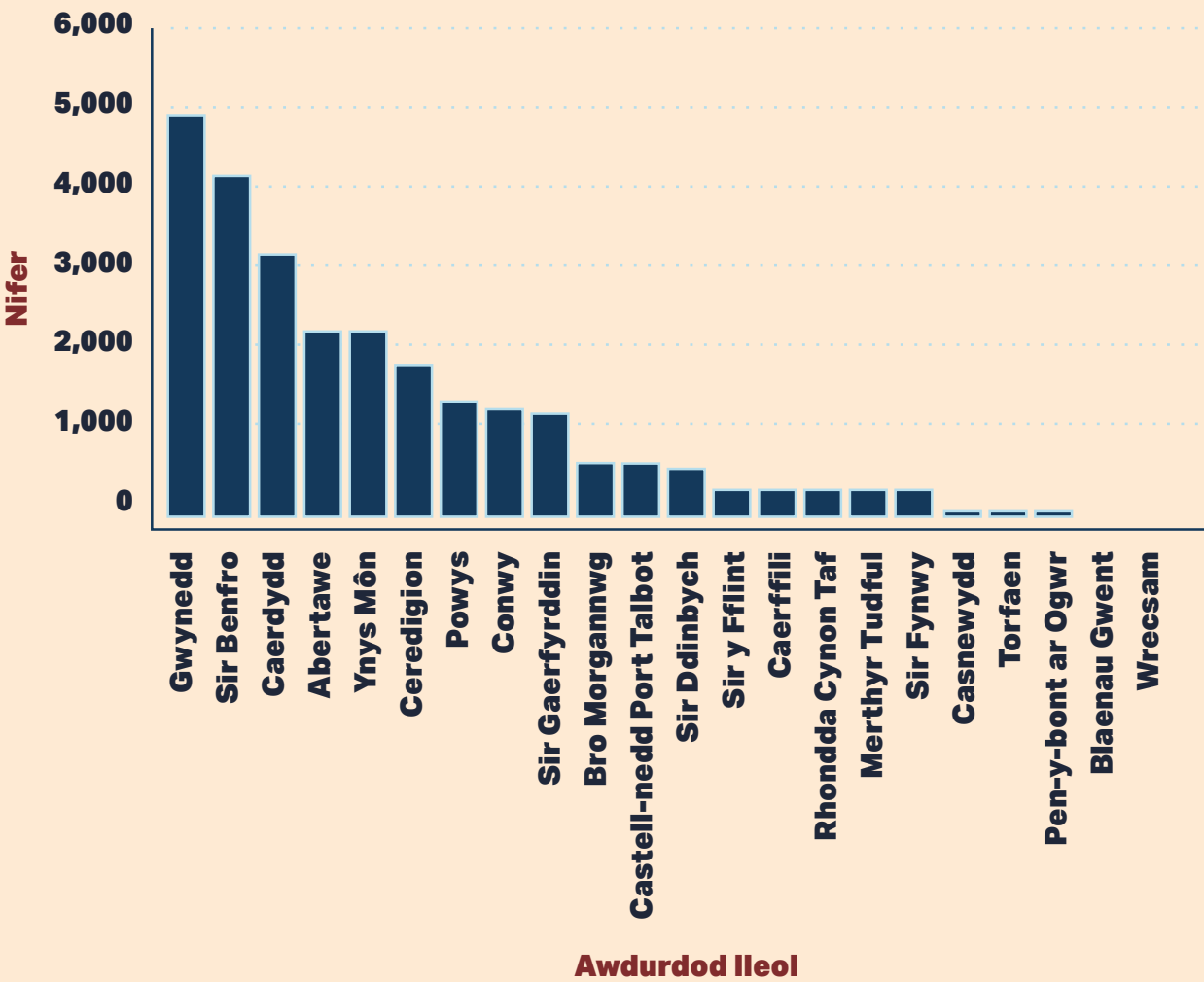
²⁰ Huw Lewis, *Tu hwnt i ARFOR: strategaethau datblygu economaidd a'r Gymraeg* (2025).

tai, â diffyg sylweddol yng nghyflenwad tai cymdeithasol yng Nghymru.²¹ Mae'r cynnydd sylweddol mewn costau adeiladu wedi arafu adeiladu tai fforddiadwy, sy'n ychwanegu at yr heriau sydd eisoes yn wynebu cymunedau sydd â dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg.

Mewn ymateb i'r argyfwng, dyfarnodd y Coleg Cymraeg Cenedlaethol grant i Academi Hywel Teifi i graffu ar bolisi cyhoeddus ar ail gartrefi yng Nghymru a Chernyw, a chomisiynwyd Dr Simon Brooks i arwain y gwaith. Cyhoeddwyd **Ail Gartrefi: Datblygu polisïau newydd yng Nghymru** ym mis Mawrth 2021.²² Prif gasgliad yr adroddiad oedd bod ail gartrefi yn broblem sy'n effeithio'n ddwys ar rai ardaloedd yng Nghymru **gan danseilio cynaliadwyedd cymunedol ac ieithyddol y cymunedau hyn**. Yn ôl yr adroddiad mae'r newidiadau economaidd a chymdeithasol yn sgil Brexit a COVID-19 wedi dwysáu'r broblem, gan greu'r angen am ymyraethau polisi brys.

Drwy ddefnyddio data Llywodraeth Cymru ynghylch nifer yr ail gartrefi y gellid codi premiwm y dreth gyngor arnynt fel ail gartrefi yn ystod 2020–21 mae'r adroddiad yn dangos yn glir iawn mai problem ranbarthol yw ail gartrefi yng Nghymru.

Siart 25: Nifer yr ail gartrefi yr amcangyfrifwyd y gellid codi premiwm y dreth gyngor arnynt fel ail gartrefi yn ystod 2020–21 fesul awdurdod lleol²³

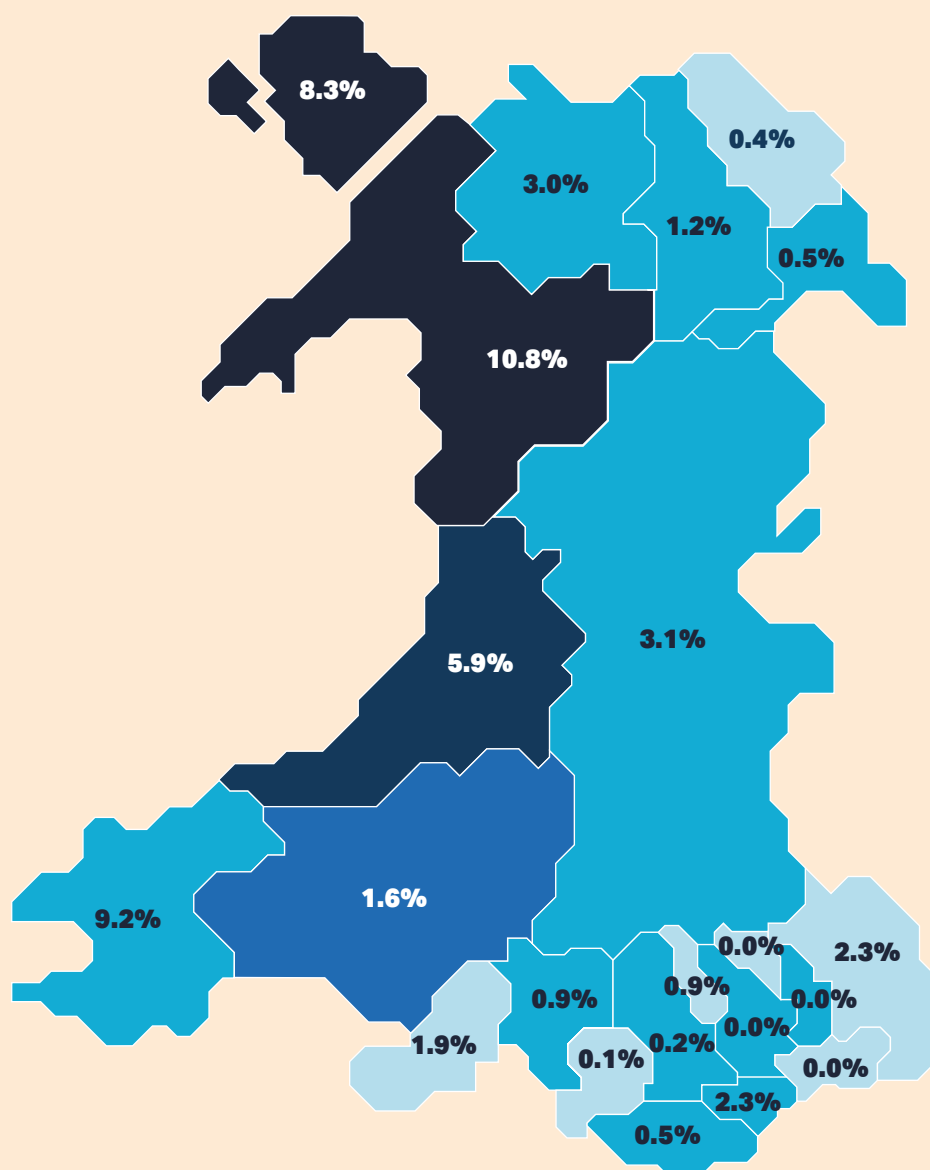

(Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru, 2020)

²¹ Y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Thai, Y cyflenwad o dai cymdeithasol (Tachwedd 2024).
²² Simon Brooks, Ail gartrefi: Datblygu polisïau newydd yng Nghymru (Mawrth 2021).
²³ Llywodraeth Cymru, Council Tax Dwellings in Wales, 2020-21 (Ionawr 2020).

Er mwyn deall faint o'r stoc dai sy'n cael ei defnyddio at ddibenion hamdden neu wyliau, ac felly ddim ar gael i'r boblogaeth leol, mae'r adroddiad hefyd yn cyfrifo canran y stoc dai mewn awdurdod lleol sydd naill ai yn ail gartref neu'n uned llety gwyliau. Fel y gwelir ym Map 1, mae'r canlyniadau yn amlygu'n gliriach fyth mai ffenomenon ranbarthol yw nifer uchel o ail gartrefi.

Map 1: Ail gartrefi a llety gwyliau yng Nghymru fel canran o'r stoc dai fesul ardal cyngor sir²⁴

(Ffynhonnell: Cyngor Gwynedd, 2020)

²⁴ Cyngor Gwynedd, Rheoli'r defnydd o dai fel cartrefi gwyliau (Rhagfyr 2020).

Yn dilyn cyhoeddi'r adroddiad cyhoeddodd Llywodraeth Cymru **y Cynllun Tai Cymunedau Cymraeg**.²⁵ Cyflwynodd y cynllun fesurau i gyfyngu ar effaith negyddol ail gartrefi drwy gynnig cefnogaeth i brosiectau tai dan arweiniad cymunedau. Roedd y cynllun hefyd yn **cyflwyno diwygiadau i Reoliadau'r Dreth Gyngor** (Anheddau Gwag Hirdymor ac Anheddau a Feddiannir yn Gyfnodol) (Cymru) 2022. Mae'r diwygiadau hyn yn galluogi awdurdodau lleol i godi premiwm treth cyngor hyd at 300% ar ail gartrefi a llety gwyliau tymor byr. Pwrpas y premiwm yw annog perchnogion ail gartrefi neu eiddo gwag hirdymor i roi'r eiddo ar y farchnad i'w werthu neu ei osod, gan gynyddu'r cyflenwad o dai fforddiadwy i bobl lleol. Roedd y polisi felly'n **ceisio mynd i'r afael ag effaith negyddol gormod o ail gartrefi, megis gostwng nifer y trigolion parhaol, cau ysgolion, ac effaith hyn ar gynaliadwyedd cymunedau Cymraeg eu hiaith**.

Cyngor Gwynedd oedd yr awdurdod lleol cyntaf i gymryd mantais ar y rheoliadau newydd pan gynyddwyd y premiwm i 150% yn Ebrill 2023. Adroddwyd ym Medi 2024 fod nifer yr ail gartrefi trethadwy yng Ngwynedd wedi gostwng o 5% rhwng Ebrill 2023 ac Ebrill 2025. Bellach, mae 21 awdurdod lleol yn codi premiwm treth cyngor ar ail gartrefi a chartrefi gwag.

I ategu'r polisi uchod, cyflwynodd Llywodraeth Cymru ddiwygiadau i ddeddfwriaeth cynllunio yn 2022 er mwyn galluogi Awdurdodau Cynllunio Lleol i gyflwyno **Cyfarwyddiadau Erthygl 4** i reoli'r defnydd o dai fel ail gartrefi a llety gwyliau. Mae gan awdurdodau cynllunio bellach yr hawl i ofyn i berchnogion wneud cais am ganiatâd cynllunio cyn newid defnydd eiddo preswyl i fod yn ail gartref, llety gwyliau tymor byr, neu ddefnydd cymysg penodol. Hyd yn hyn mae Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri a Chyngor Gwynedd wedi cyflwyno Cyfarwyddyd Erthygl 4 i reoli defnydd o dai fel ail gartrefi a llety gwyliau o fewn eu ffiniau.²⁶

I fonitro effaith y polisiau uchod ac i beilota ymyraethau polisi pellach, **lansiodd Llywodraeth Cymru Gynllun Peilot Dwyfor ym mis Mehefin 2022**. Mae'r Llywodraeth yn cydweithio â Chyngor Gwynedd a'r cymdeithasau tai sy'n gweithredu yn ardal y peilot. Ynghyd â monitro effaith cyfarwyddyd cynllunio Erthygl 4 a threthi uwch ar ail gartrefi ac eiddo gwag, mae'r peilot hefyd yn gweithredu'r prosiect Prynu Cartref, sy'n cynnig cymorth ariannol i brynwyr lleol sydd â chysylltiad â'r ardal.

Sefydlu'r Comisiwn Cymunedau Cymraeg

Un o'r datblygiadau mwyaf arwyddocaol ym mholisi iaith y Gymraeg dros y pum mlynedd diwethaf oedd penderfyniad Llywodraeth Cymru i **sefydlu Comisiwn Cymunedau Cymraeg ym mis Awst 2022**. Er nad yw'r cysyniad o ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol yn newydd, dyma'r tro cyntaf i Lywodraeth Cymru **gydnabod yn ffurfiol yr angen i ystyried datblygu ymyraethau polisi neilltuol i ardaloedd â dwysedd uwch o siaradwyr**. Sefydlwyd y Comisiwn, â chylch gorchwyl i archwilio'r ffactorau sy'n dylanwadu ar hyfywedd y Gymraeg mewn cymunedau a gwneud argymhellion polisi i gefnogi'r Gymraeg yn yr ardaloedd hyn.

²⁵ [Y Cynllun Tai Cymunedau Cymraeg \[HTML\] | LLYW.CYMRU.](#)

²⁶ Ym mis Tachwedd 2025 dyfarnodd yr Uchel Lys bod rhaid i Awdurdod Cynllunio Lleol Gwynedd ddiddymu'r Cyfarwyddyd Erthygl 4. Mae Cyngor Gwynedd wedi datgan eu bwriad i apelio i'r Llys Apêl.

Ym mis Awst 2024 cyhoeddodd y Comisiwn ei adroddiad terfynol, **Grymuso cymunedau, cryfhau'r Gymraeg**.²⁷ Mae'r adroddiad yn cynnwys dadansoddiad manwl o ganlyniadau Cyfrifiad 2021 ac yn dangos yn glir bod sefydlogrwydd y Gymraeg yn yr ardaloedd lle mae'r dwysedd uchaf o'i siaradwyr yn dirywio. **Barn y Comisiwn yw bod bygythiad sylweddol i hyfywedd y Gymraeg, nid yn unig yn yr ardaloedd hynny, ond hefyd ar lefel genedlaethol.**

Prif argymhelliad y Comisiwn yw bod angen i Lywodraeth Cymru ddeddfu er mwyn rhoi statws swyddogol i ardaloedd yng Nghymru lle mae dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg. Yn ôl y Comisiwn byddai **sefydlu ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol dwysedd uwch** yn galluogi datblygu polisïau cyhoeddus sydd wedi'u teilwra i anghenion penodol yr ardaloedd hyn.

Mae'r adroddiad yn manylu ar sut y gellid amrywio polisi cyhoeddus er mwyn cefnogi'r Gymraeg fel iaith gymunedol yn yr ardaloedd hyn. Cyniga'r Comisiwn nifer helaeth o argymhellion polisi mewn meysydd amrywiol gan gynnwys addysg, cynllunio a thai, datblygu economaidd, a chynllunio ieithyddol cymunedol. Mae'r Comisiwn yn cydnabod bod angen gwaith pellach ar ddatblygu'r cynigion polisi pendant yn y meysydd hyn, ond mai'r cam cyntaf allweddol yw sefydlu'r ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol dwysedd uwch. Byddai hyn yn creu'r fframwaith ar gyfer datblygu a gweithredu polisïau arwyddocaol mewn meysydd allweddol fel tai, cynllunio a'r economi.

Mae Llywodraeth Cymru wedi derbyn mwyafrif yr argymhellion yn yr adroddiad mewn egwyddor, gan gynnwys y prif argymhelliad o ddynodi ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol dwysedd uwch. Er bod y Llywodraeth wedi sefydlu fforwm ar gyfer ystyried sut y byddai modd gweithredu'r argymhellion hyn, **nid yw'n ymddangos y bydd unrhyw benderfyniadau pendant yn cael eu gwneud cyn diwedd cyfnod y Chweched Senedd.**

Mae'r Comisiwn wedi **pwysleisio na fyddai sefydlu ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol dwysedd uwch yn golygu israddio statws y Gymraeg mewn rhannau eraill o Gymru.** Yn hytrach, mae angen cydnabod yr angen i ddatblygu a gweithredu polisïau sydd wedi eu teilwra i gyd-destunau ieithyddol amrywiol. Yn y cyd-destun hwn mae'r Comisiwn bellach wedi symud ymlaen i gam 2 y Comisiwn, fydd yn ystyried ymyraethau polisi sydd eu hangen mewn ardaloedd lle mae dwysedd is o siaradwyr Cymraeg.

²⁷ Comisiwn Cymunedau Cymraeg, **Grymuso Cymunedau, cryfhau'r Gymraeg** (Awst 2024).

3.2 Blaenoriaethau a chyfleoedd i gryfhau sefyllfa'r Gymraeg dros y pum mlynedd nesaf

Mae'r dadansoddiad o ganlyniadau Cyfrifiad 2021 yn dangos yn glir bod y **Gymraeg yn colli ei thir yn yr ardaloedd hynny lle mae hi'n draddodiadol wedi bod ar ei chryfaf**. Yng Ngwynedd, Ynys Môn, Ceredigion a Sir Gaerfyrddin y mae'r dwysedd uchaf o siaradwyr Cymraeg, ac mae'r dystiolaeth yn amlygu bod sefyllfa'r Gymraeg yn gwanhau yn yr ardaloedd hyn. Mae graddfa a chyflymder y gostyngiad yn nifer a chanran y siaradwyr Cymraeg yn Sir Gaerfyrddin yn arbennig yn destun pryder, ac yn **amlygu'r angen i weithredu ar fyrder i gefnogi'r Gymraeg yn ei chadarnleoedd**.

Mae'r dystiolaeth ynghylch y defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg hefyd yn amlygu arwyddocâd yr ardaloedd hyn o safbwynt defnydd iaith, yn ogystal â throsglwyddo iaith. Os am **sicrhau bod y Gymraeg yn parhau yn iaith fyw sy'n cael ei defnyddio'n naturiol** gan drwch y boblogaeth, rhaid atal dirywiad pellach yn sefyllfa'r Gymraeg yn yr ardaloedd hynny lle mae dwysedd y siaradwyr yn parhau'n gymharol uchel.

Er gwaetha'r ffaith bod y dystiolaeth ystadegol yn destun pryder, **mae rhai datblygiadau arwyddocaol dros y cyfnod adrodd yn gosod cyfeiriad llawer cliriach i ddatblygiad polisi cyhoeddus yn y dyfodol**. Y pwysicaf o'r rhain oedd sefydlu'r Comisiwn Cymunedau Cymraeg. Roedd sefydlu'r Comisiwn yn adlewyrchu shifft polisi sylweddol ar ran Llywodraeth Cymru, ac **am y tro cyntaf ceir cydnabyddiaeth o'r angen i ffocysu'n benodol ar gefnogi ardaloedd lle mae dwysedd uchel o siaradwyr**, a lle mae'r Gymraeg yn parhau i gael ei defnyddio a'i throsglwyddo'n naturiol rhwng y cenedlaethau.

Blaenoriaeth

Rhaid atal dirywiad pellach y Gymraeg yn yr ardaloedd lle mae ei sefyllfa ar ei chryfaf ar hyn o bryd os ydym am gryfhau ei sefyllfa drwy Gymru gyfan. Rhaid i Lywodraeth Cymru gyflwyno papur gwyn ar fyrder i weithredu prif argymhelliad y Comisiwn Cymunedau Cymraeg i sefydlu ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol dwysedd uwch.

Nid yw sefydlu ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol dwysedd uwch ynddo'i hun yn ateb terfynol i'r amrywiol heriau sy'n bodoli, ond **byddai gweithredu'r prif argymhelliad hwn yn gam sylweddol i'r cyfeiriad cywir**. Byddai sefydlu'r ardaloedd hyn yn creu fframwaith a mecanwaith cadarn ar gyfer datblygu, cyflwyno a gwerthuso ymyraethau polisi mewn meysydd allweddol fel tai, cynllunio, yr economi, a chynllunio ieithyddol cymunedol. Law yn llaw â diwygio'r gyfundrefn safonau hybu a'r strategaethau hybu lleol (gweler argymhelliad 6), dyma'r **cerbyd a'r cam cyntaf ar gyfer datblygu a chyflwyno'r ymyraethau polisi hanfodol fydd eu hangen i warchod a chryfhau sefyllfa'r Gymraeg yn yr ardaloedd hyn a thu hwnt**.

4. Gwasanaethau, gweithleoedd a chynyddu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg

Un o'r prif heriau i'r Gymraeg heddiw yw sicrhau bod pobl yn gallu defnyddio'r iaith y tu hwnt i'r cartref neu'r ystafell ddosbarth. Er bod nifer cynyddol yn medru'r Gymraeg, mae gallu pobl i'w defnyddio yn dibynnu ar ddarparu yn ymarferol sefyllfaoedd lle gall yr iaith gael ei defnyddio'n naturiol. Mae **Cymraeg 2050** yn cydnabod rôl ganolog Comisiynydd y Gymraeg a dylanwad Mesur y Gymraeg i yrru newid yng nghyd-destun y gweithle a gwasanaethau: dau faes sy'n darparu cyfleoedd hollbwysig i ddefnyddio'r Gymraeg. Pan nad yw'r cyfleoedd hyn ar gael, mae sgiliau'n gwanhau ac mae hyder yn gwegian.

Mae cynyddu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg – nid yn unig drwy ehangu gwasanaethau, ond hefyd drwy greu gweithleoedd Cymraeg a chynllunio gweithluoedd cynyddol ddwyieithog – yn gwbl greiddiol i oresgyn yr her honno ac i sicrhau bod y Gymraeg yn iaith fyw a gweithredol yn economi a gwasanaethau cyhoeddus Cymru. Rhan allweddol o'r gwaith hwn yw'r cyd-gynllunio a chydweithio sy'n digwydd rhwng y Comisiynydd a phartneriaid allweddol eraill fel Y Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol a'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol.

4.1 Y dystiolaeth

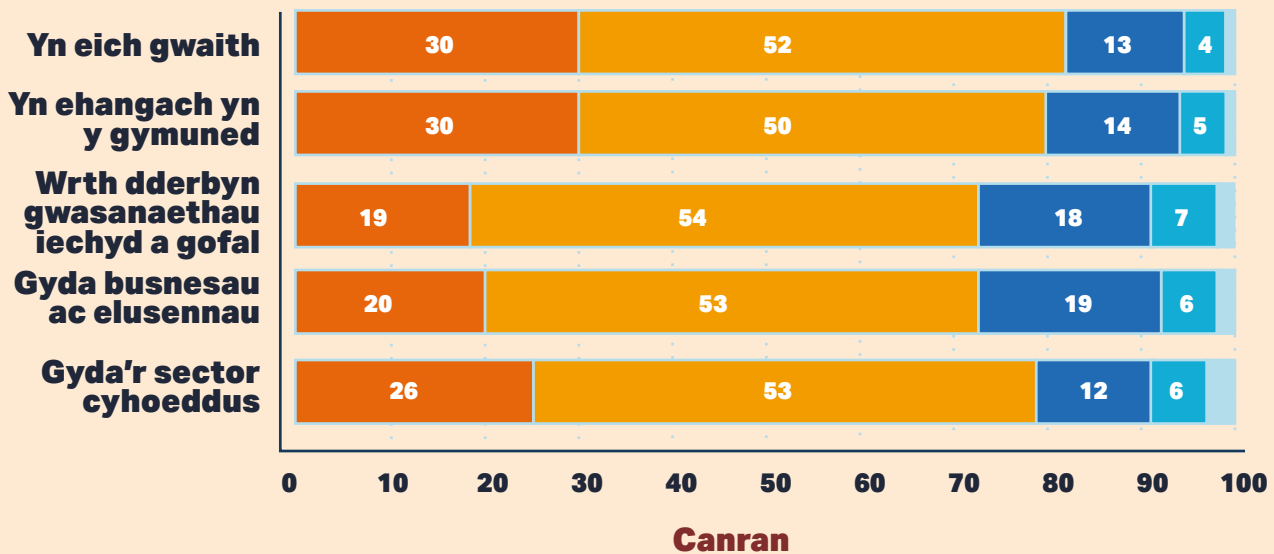
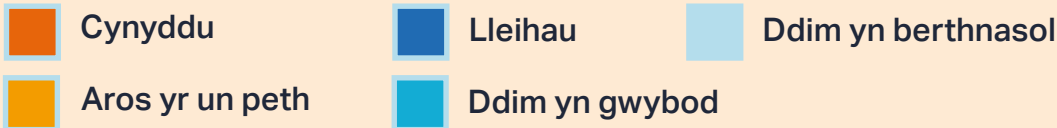
Defnyddio'r Gymraeg wrth dderbyn gwasanaethau

Mae'r Comisiynydd yn cynnal arolwg blynyddol o farn siaradwyr Cymraeg am wasanaethau Cymraeg sefydliadau cyhoeddus, ac am y cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg. Roedd yr arolwg diweddaraf a gynhaliwyd ddiwedd 2025 yn cynnwys sampl o 737 o siaradwyr Cymraeg o bob rhan o Gymru.

Gan ddibynnu ar y cyd-destun, mae rhwng 19% a 30% o siaradwyr Cymraeg o'r farn bod y cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg wedi cynyddu dros y flwyddyn ddiwethaf.

Siart 26: Barn siaradwyr Cymraeg ynghylch a yw'r cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y sefyllfaoedd canlynol wedi cynyddu, lleihau, neu aros yr un peth dros y flwyddyn ddiwethaf

Cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg

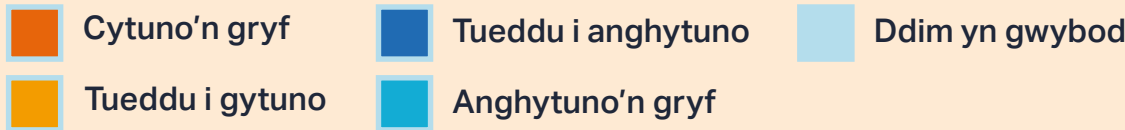

(Ffynhonnell: Arolwg Cyfleoedd i Ddefnyddio'r Gymraeg Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

Mae cyfran uwch o siaradwyr Cymraeg o'r farn **bod cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg wedi cynyddu yn y gwaith ac yn y gymuned ehangach** o gymharu â chyfleoedd wrth dderbyn gwasanaethau iechyd a gofal neu gyda busnesau ac elusennau.

Fel y gwelir yn Siart 27, er bod **93% o'r ymatebwyr yn credu ei bod hi'n bwysig cael gwasanaeth Cymraeg pan yn delio â chyrff cyhoeddus**, canran lai (75%) oedd yn hyderus eu bod yn gallu derbyn gwasanaeth Cymraeg. **Yn achos apwyntiadau meddygol, roedd 88% o'r sampl yn credu ei bod yn bwysig gallu cael gwasanaeth Cymraeg**, a 56% yn hyderus eu bod yn gallu derbyn gwasanaeth yn Gymraeg petaent yn dymuno. Roedd **89% o'r sampl yn credu ei bod hi'n bwysig cael gwasanaeth Cymraeg pan yn delio â busnesau ac elusennau**, ac roedd 55% yn hyderus eu bod yn gallu derbyn gwasanaeth Cymraeg.

Siart 27: Y graddau y mae siaradwyr Cymraeg yn cytuno neu anghytuno â'r datganiadau canlynol

Busnesau ac elusennau

Rwy'n hyderus y gallaf gael gwasanaeth yn Gymraeg

Rwy'n credu ei bod hi'n bwysig cael gwasanaeth yn Gymraeg

Gwasanaethau iechedd a gofal

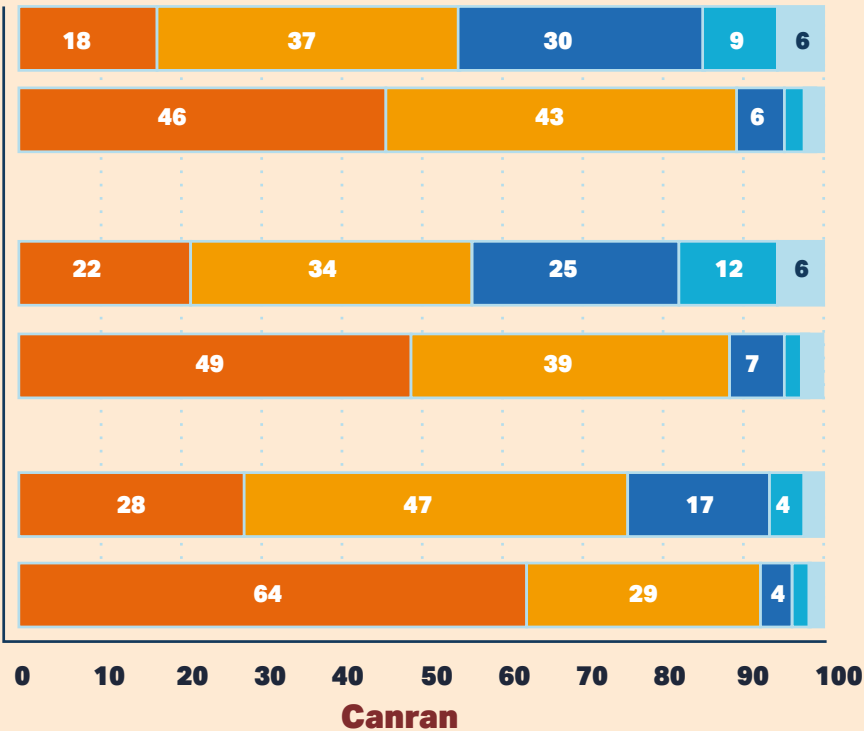
Rwy'n hyderus y gallaf gael gwasanaeth yn Gymraeg

Rwy'n credu ei bod hi'n bwysig cael gwasanaeth yn Gymraeg

Sector cyhoeddus

Rwy'n hyderus y gallaf gael gwasanaeth yn Gymraeg

Rwy'n credu ei bod hi'n bwysig cael gwasanaeth yn Gymraeg

(Ffynhonnell: Arolwg Cyfleoedd i Ddefnyddio'r Gymraeg Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

Mae Arolwg Defnydd Iaith 2019–20 hefyd yn darparu peth gwybodaeth am y graddau mae siaradwyr Cymraeg yn cael cynnig gwasanaethau yn Gymraeg, a'r graddau maent yn defnyddio'r gwasanaethau hyn.

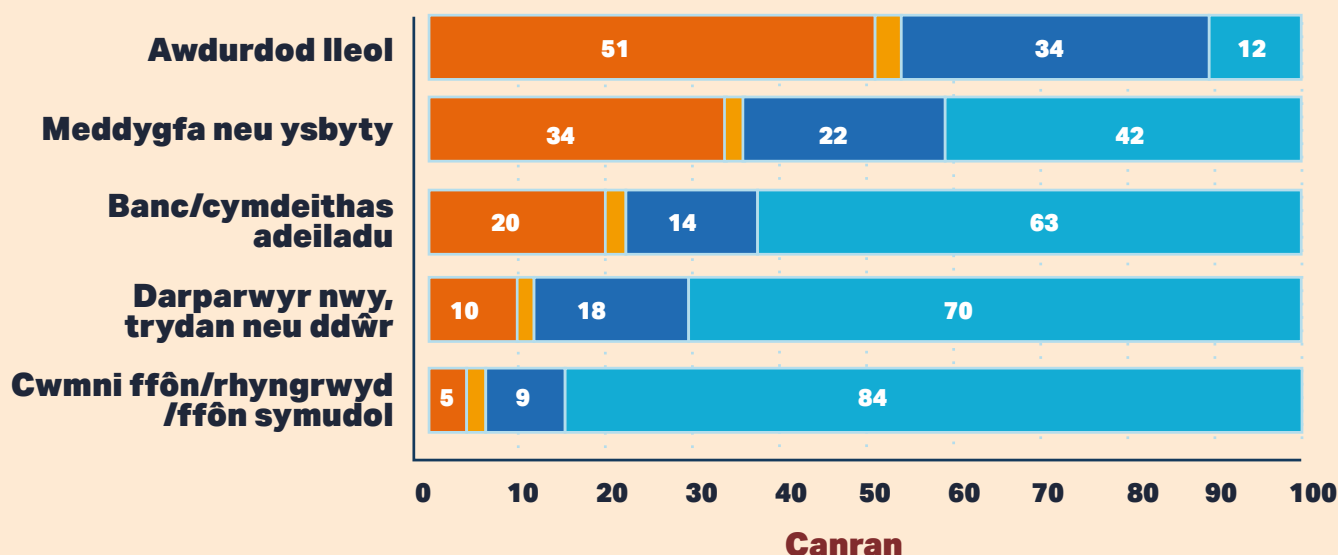
Fel y gwelir yn Siart 28, mae siaradwyr Cymraeg yn llawer mwy tebygol o adrodd eu bod wedi cael cynnig ac wedi derbyn gwasanaeth Cymraeg y tro diwethaf iddynt gysylltu â'r awdurdod lleol o gymharu â phob math arall o ddarparwr gwasanaeth. Roedd 85% o siaradwyr Cymraeg yn dweud eu bod wedi cael cynnig gwasanaeth Cymraeg y tro diwethaf iddynt gysylltu â'r awdurdod lleol, a 53% ohonynt wedi defnyddio'r Gymraeg.

Ar gyfer meddygfa neu ysbyty, roedd 56% yn nodi eu bod wedi cael cynnig gwasanaeth yn Gymraeg, a 36% yn dweud eu bod wedi defnyddio'r Gymraeg. Roedd siaradwyr Cymraeg yn llawer llai tebygol o ddweud eu bod wedi cael cynnig gwasanaeth yn Gymraeg gan ddarparwr nwy, trydan neu ddŵr (28%) neu gan gwmnïau ffôn neu ryngrwyd (14%).

Mae siaradwyr Cymraeg rhugl, y rhai oedd yn defnyddio'r iaith yn ddyddiol a'r rhai oedd wedi dysgu'r iaith gartref fel plant ifanc yn fwy tebygol o ddewis a defnyddio'r Gymraeg ar gyfer pob math o wasanaeth.

Siart 28: Canran y siaradwyr Cymraeg oedd yn adrodd bod gwasanaethau Cymraeg wedi'u cynnig a'u defnyddio wrth ddelio â darparwyr gwasanaethau²⁸

- Y Gymraeg wedi'i chynnig a'i defnyddio
- Y Gymraeg wedi'i chynnig ond heb ei defnyddio
- Y Gymraeg heb ei chynnig ond wedi'i defnyddio
- Y Gymraeg heb ei chynnig na'i defnyddio

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd iaith 2019–20)

Mae arolwg y Comisiynydd hefyd yn gofyn pa iaith y defnyddiodd siaradwyr Cymraeg gan amlaf mewn sefyllfaoedd gwahanol dros y flwyddyn ddiwethaf. Er bod y cwestiynau yn yr Arolwg Defnydd iaith yn wahanol i gwestiynau arolwg barn y Comisiynydd, mae'r ganran sy'n nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg â'r sector cyhoeddus yn gymharol gyson. Mae arolwg y Comisiynydd yn dangos bod 44% o siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r Gymraeg bob amser, gan amlaf, neu'n gyfartal â'r Saesneg wrth ddelio â'r sector cyhoeddus. Adroddad'r Arolwg Defnydd iaith hefyd bod tua hanner y siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r Gymraeg wrth ddelio ag awdurdodau lleol.

Yn ogystal â gofyn pa iaith yr oeddent yn ei defnyddio gan amlaf mewn sefyllfaoedd gwahanol, mae arolwg y Comisiynydd yn gofyn pa iaith fyddai'n well ganddynt ei defnyddio yn y sefyllfaoedd hyn. Fel y gwelir yn siart 29 **mae'r canrannau sy'n datgan y byddai'n well ganddynt ddefnyddio'r Gymraeg bob tro neu gan amlaf yn gyson uwch na'r canrannau sy'n nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg yn y sefyllfaoedd hyn ar hyn o bryd**. Diddorol yw nodi y byddai'n well gan bron i deirgwaith cymaint o siaradwyr Cymraeg ddefnyddio'r Gymraeg bob amser neu gan amlaf wrth gael gwasanaethau iechyd a gofal (28%), o'i gymharu â'r ganran sy'n defnyddio'r Gymraeg ar hyn o bryd (10%). Mae'r un peth yn wir mewn perthynas â busnesau ac elusennau.

²⁸ Nid yw'r ystadegau hyn yn cynnwys y siaradwyr Cymraeg oedd wedi nodi nad oeddent wedi bod mewn cysylltiad â'r darparwyr gwasanaeth yn ystod y 12 mis blaenorol.

Siart 29: Pa iaith mae siaradwyr Cymraeg wedi ei defnyddio gan amlaf yn y sefyllfaoedd canlynol, a pha iaith fyddai'n well ganddynt ei defnyddio yn y sefyllfaoedd canlynol

laith

- Cymraeg bob amser neu amlaf
- Cymraeg a Saesneg yn weddol gyfartal
- Saesneg bob amser neu amlaf
- laith arall
- Amherthnasol

Yn y gwaith

laith a ddefnyddir ar hyn o bryd

laith y byddai'n well ganddynt ei defnyddio

Yn fwy eang yn y gymuned

laith a ddefnyddir ar hyn o bryd

laith y byddai'n well ganddynt ei defnyddio

Sector cyhoeddus

laith a ddefnyddir ar hyn o bryd

laith y byddai'n well ganddynt ei defnyddio

Wrth gael gwasanaethau iechyd a gofal

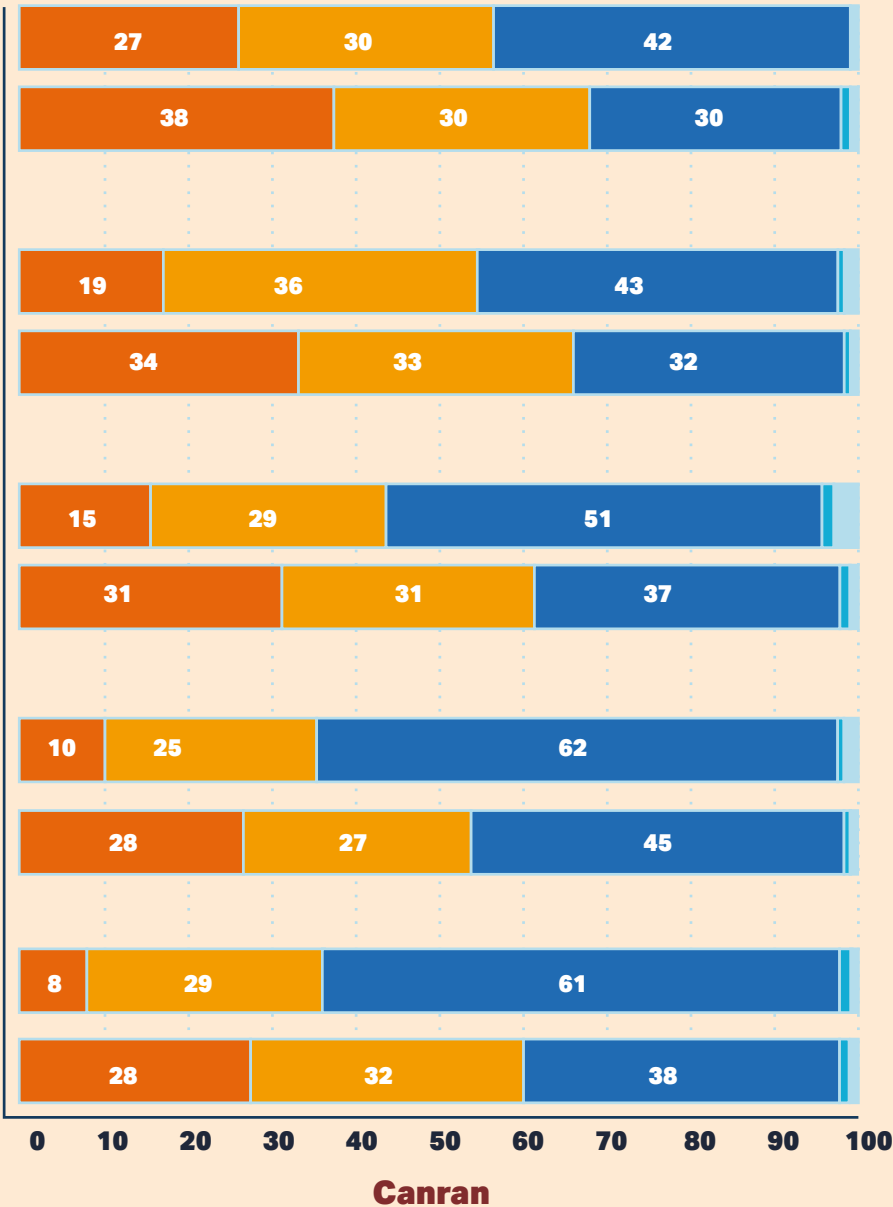
laith a ddefnyddir ar hyn o bryd

laith y byddai'n well ganddynt ei defnyddio

Busnesau ac elusennau

laith a ddefnyddir ar hyn o bryd

laith y byddai'n well ganddynt ei defnyddio

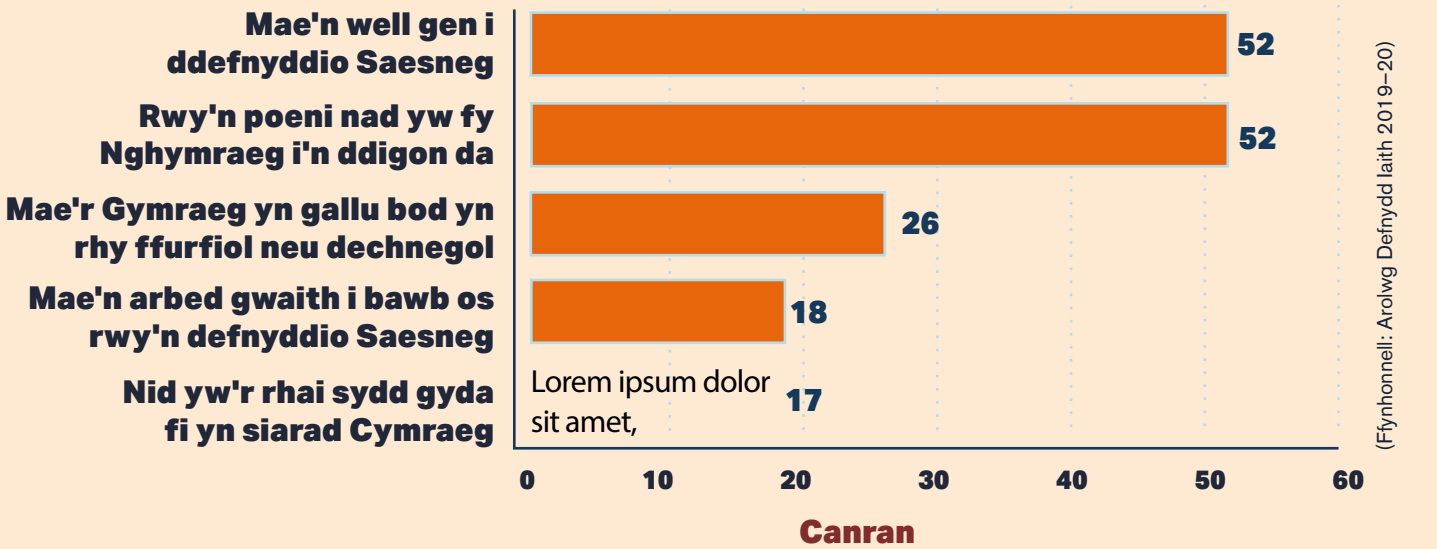

(Ffynhonnell: Arolwg Cyfleoedd i Ddefnyddio'r Gymraeg Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

Mae'r canlyniadau hyn yn gyson â chanlyniadau arolwg ymchwil arall a gynhaliwyd gan y Comisiynydd ynghylch defnydd plant a phobl ifanc o'r Gymraeg.²⁹ Roedd canlyniadau'r arolwg hwnnw hefyd yn dangos bod canran y plant a phobl ifanc oedd yn datgan y byddent yn *dymuno* defnyddio'r Gymraeg mewn gwahanol gyd-destunau yn sylweddol uwch na'r ganran oedd yn nodi eu bod nhw yn defnyddio'r Gymraeg wrth ddefnyddio amrywiol wasanaethau ar hyn o bryd.

Yn ôl yr Arolwg Defnydd Iaith, y prif resymau mae siaradwyr Cymraeg yn eu rhoi dros ddewis defnyddio'r Saesneg wrth dderbyn gwasanaethau yw bod yn well ganddynt ddefnyddio'r Saesneg, neu eu bod yn poeni nad yw eu Cymraeg yn ddigon da.

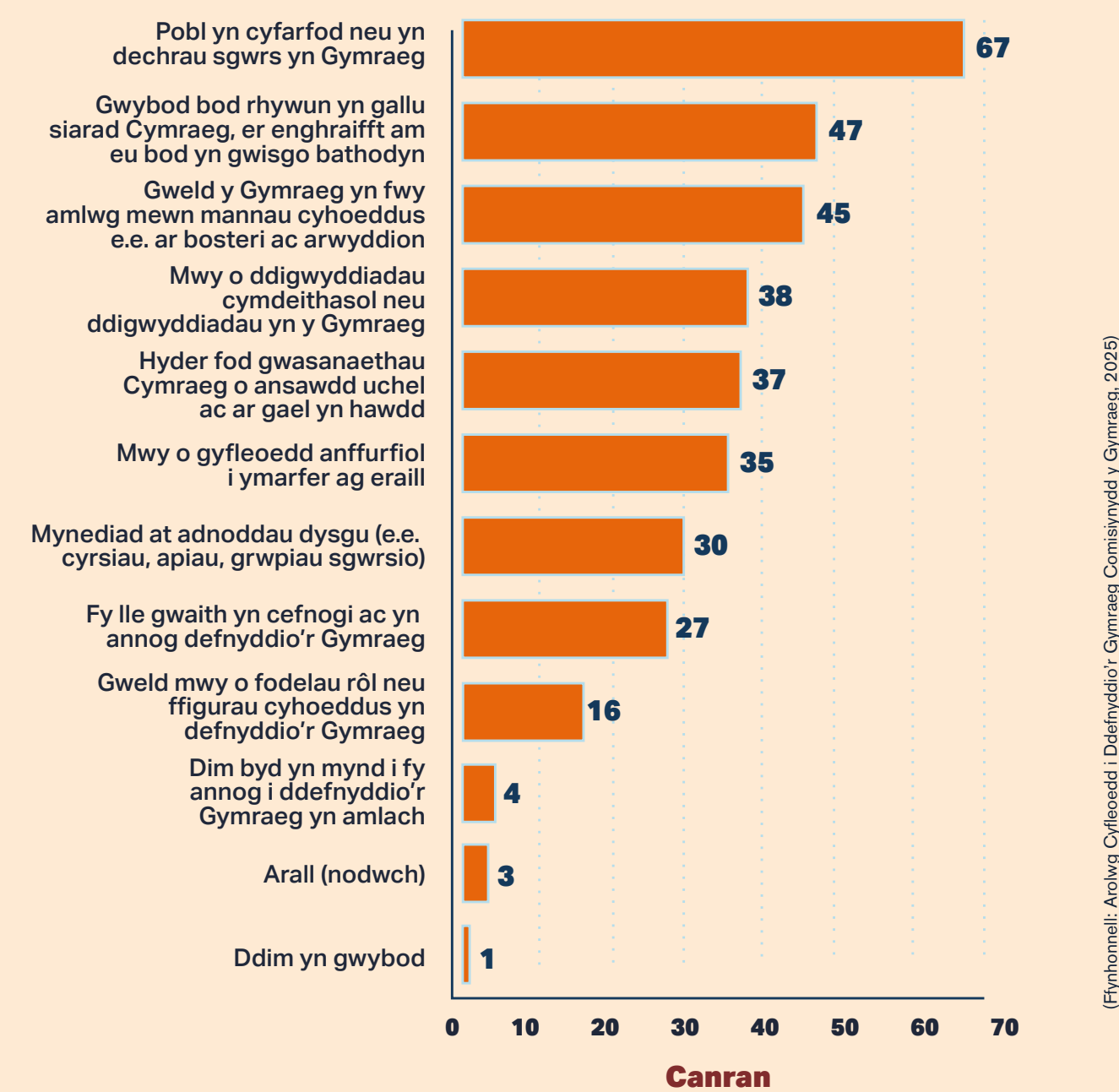
Siart 30: Prif resymau a roddwyd gan siaradwyr Cymraeg oedd wedi dweud eu bod yn defnyddio'r Saesneg yn bennaf, bron bob amser, neu bob amser, dros ddefnyddio'r Gymraeg

Roedd y Comisiynydd yn troi'r cwestiwn hwn ar ei ben i raddau, ac yn gofyn i siaradwyr Cymraeg beth fyddai yn eu hannog i ddefnyddio'r Gymraeg yn amlach.

²⁹ Comisiynydd y Gymraeg, Y defnydd o'r Gymraeg ymysg plant a phobl ifanc (Medi 2025).

Siart 31: Beth fyddai’n annog siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio’r Gymraeg yn amlach?

Gwelir yn glir o'r canlyniadau hyn **mai'r prif beth fyddai'n annog siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio'r Gymraeg fyddai pe bai pobl eraill yn cychwyn sgwrs yn Gymraeg**, neu pe bai nhw eisoes yn gwybod bod rhywun yn gallu siarad Cymraeg. Mae'r Arolwg Defnydd Iaith hefyd yn dangos bod siaradwyr Cymraeg yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg mewn sefyllfaoedd lle mae staff yn ei gwneud yn amlwg eu bod yn gallu siarad Cymraeg.

Siart 32: Iaith a ddewisir fel arfer gan siaradwyr Cymraeg yn ôl y math o wasanaeth³⁰

Iaith

- Cymraeg bob amser, bron bob amser, neu'n bennaf
- Cymraeg a Saesneg yn weddol gyfartal
- Saesneg bob amser, bron bob amser, neu'n bennaf

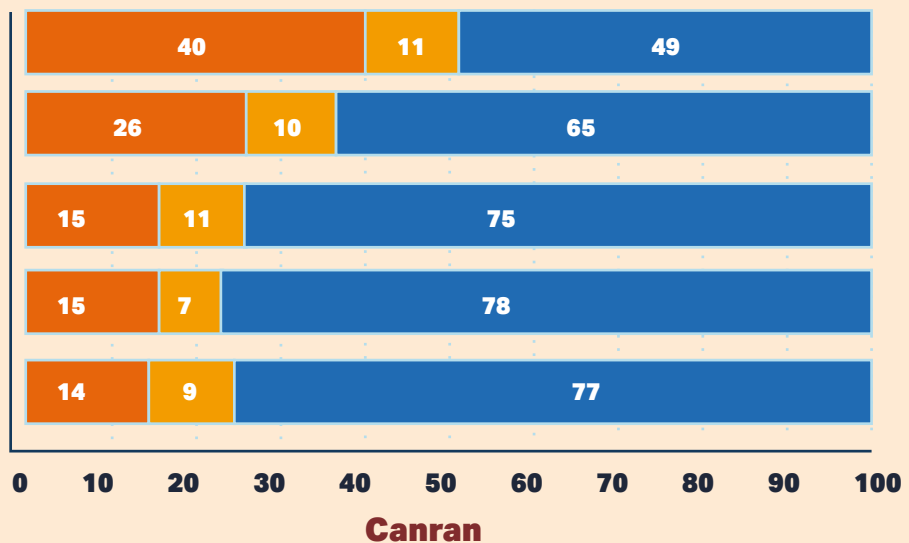
I siarad â staff sy'n ei gwneud yn amlwg eu bod yn gallu siarad Cymraeg

I gael arian o dwll yn y wal

Ar wefannau gwasanaethau cyhoeddus

Ar beiriant talu hunan-wasanaeth

I lenwi ffurflenni swyddogol

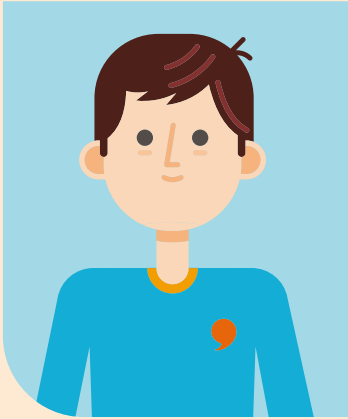

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

Mae'n drawiadol mai'r **gwasanaethau Cymraeg sy'n cael eu defnyddio amlaf o lawer yw'r rhai lle mae aelod o staff yn ei gwneud hi'n amlwg eu bod yn gallu siarad Cymraeg**, a gellid dyfalu mai gwasanaethau wyneb yn wyneb neu dros y ffôn fyddai'r rhain. Mae hi hefyd yn ddiddorol mai gwasanaethau twll yn y wal sy'n cael eu defnyddio nesaf, â dros chwarter siaradwyr Cymraeg yn dewis defnyddio'r gwasanaeth cyffredin hwn, sydd wedi hen sefydlu.

³⁰ Nid yw'r data hwn yn cynnwys y rhai oedd wedi nodi nad oeddent wedi defnyddio'r gwasanaeth. Ar gyfer y dadansoddiad hwn mae'r categorïau bob amser/bron bod amser yn Gymraeg a Cymraeg yn bennaf wedi'u cyfuno. Mae'r categorïau bob amser/bron bob amser yn Saesneg a Saesneg yn bennaf hefyd wedi'u cyfuno.

Mae arolwg y Comisiynydd hefyd yn dangos yn glir bwysigrwydd cynnig gwasanaethau Cymraeg yn rhagweithiol, ac nad oes rhwystrau i ddefnyddio'r Gymraeg:

82% o siaradwyr Cymraeg yn nodi eu bod yn fwy tebygol o ddefnyddio gwasanaethau Cymraeg os ydyn nhw ar gael yn hawdd ac yn ddi-rwystr.

81% yn nodi eu bod yn fwy tebygol o ddefnyddio gwasanaethau Cymraeg os yw sefydliadau yn ei gwneud yn glir eu bod ar gael.

Un dull amlwg o gyfathrebu'r gallu i siarad Cymraeg yw gwisgo bathodyn oren laith Gwaith. Â'r logo yn dathlu 20 mlwyddiant yn 2025, mae wedi hen ennill ei blwyf. Mae data arolwg y Comisiynydd yn ategu hyn â 75% o siaradwyr Cymraeg yn datgan eu bod yn ymwybodol o'r logo a'i ystyr. Dywedodd 77% o'r ymatebwyr hefyd y byddai gweld y logo hwn yn eu gwneud yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg.

75% o ymatebwyr yn datgan eu bod yn ymwybodol o'r logo a'i ystyr.

77% o ymatebwyr yn nodi y byddai gweld y logo hwn yn eu gwneud yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg.

65% wedi cychwyn sgwrs yn Gymraeg yn ystod y flwyddyn ddiwethaf ar ôl gweld y logo.

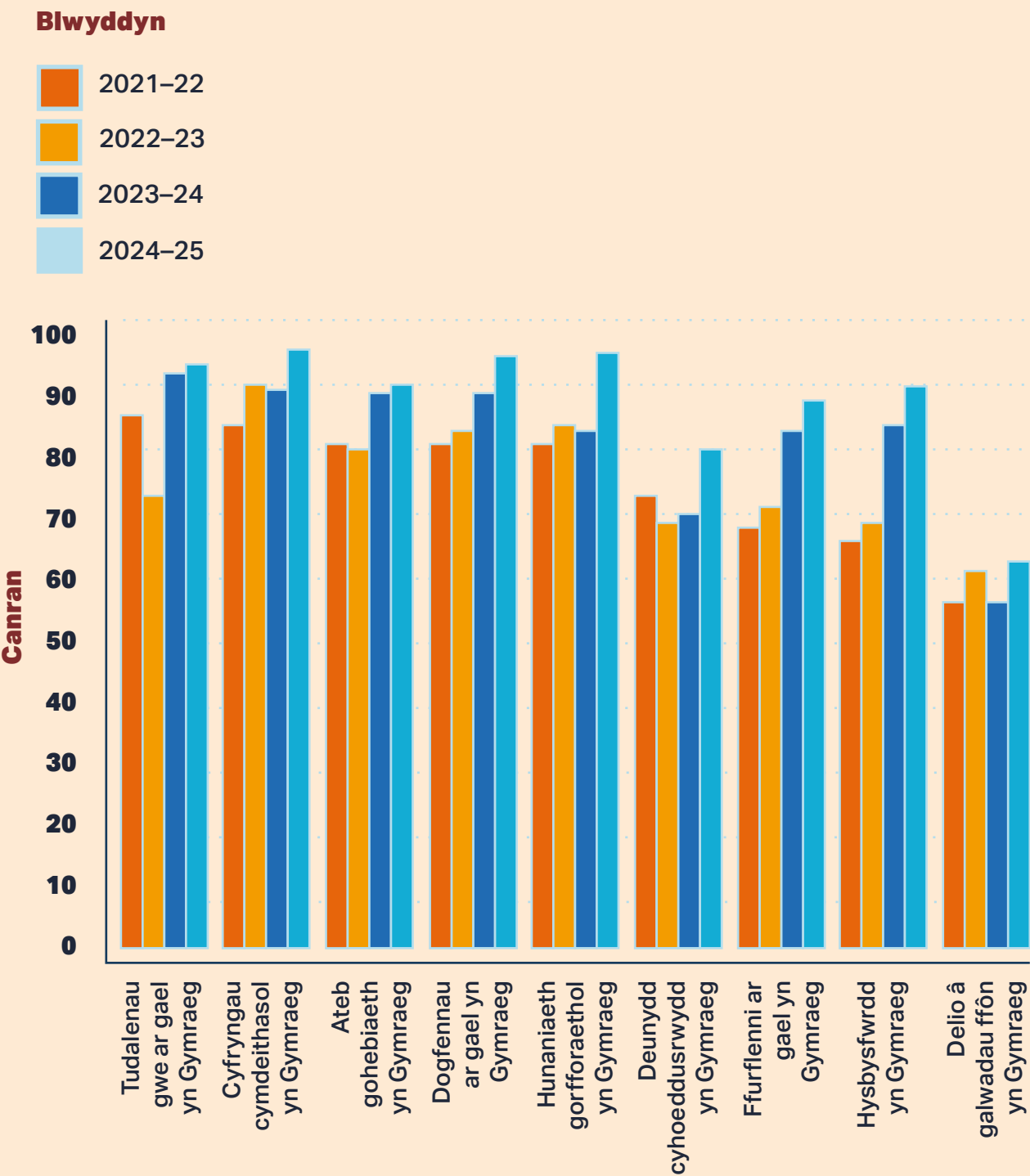
Argaeledd gwasanaethau Cymraeg

O dderbyn y byddai **82% o siaradwyr Cymraeg yn nodi eu bod yn fwy tebygol o ddefnyddio gwasanaethau Cymraeg os ydyn nhw ar gael yn hawdd ac yn ddi-rwystr**, teg yw archwilio'r data sydd gennym am argaeledd gwasanaethau Cymraeg yn ystod y cyfnod adrodd. Mae'r Comisiynydd yn gwirio gwasanaethau Cymraeg sefydliadau yn systematig a chyson, gan gasglu tystiolaeth am brofiadau defnyddwyr a sut mae sefydliadau'n perfformio mewn perthynas â'u dyletswyddau statudol. Mae hyn yn rhoi mewnwelediad uniongyrchol i ni i brofiadau siaradwyr Cymraeg a throsolwg o'r sicrwydd y gall defnyddwyr dderbyn gwasanaethau Cymraeg. Cyhoeddir y canfyddiadau hyn drwy amrywiaeth o adroddiadau perfformiad rheolaidd.³¹

³¹ Adroddiadau perfformiad (Cyrchwyd: Ionawr 2026).

Yn ystod y cyfnod adrodd, mae'r Comisiynydd wedi mesur gallu sefydliadau i gydymffurfio â'r safonau drwy gynnal arolygon oedd yn canolbwyntio ar naw maes gwasanaeth allweddol. Mae'r canlyniadau yn Siart 33 yn dangos bod lefelau cydymffurfio yn gyson uchel ar draws y gwasanaethau hynny lle mae elfen gref o reolaeth ganolog o fewn sefydliadau, gan gynnwys meysydd fel hunaniaeth gorfforaethol a gwefannau.

Siart 33: Canran y sefydliadau a arolygwyd oedd yn cydymffurfio â gofynion y safonau perthnasol (2021–25)

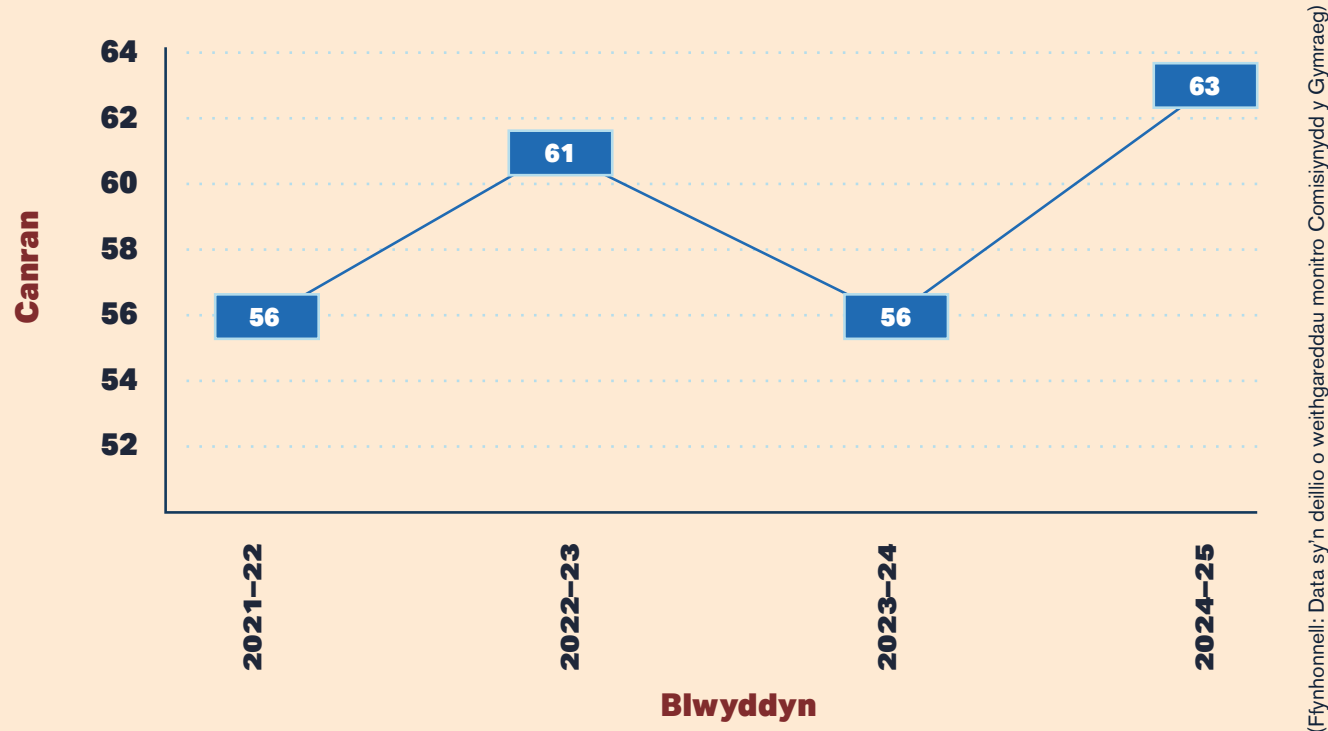

(Ffynhonnell: Data sy'n deillio o weithgareddau monitro Comisiynydd y Gymraeg)

Mae Siart 33 yn dangos y lefelau uchaf o gydymffurfiaeth yn 2024–25 ym mhob un o'r meysydd dan sylw. Mae hyn yn cyd-fynd â chanfyddiadau ein hadroddiad diweddaraf ar berfformiad sefydliadau, **Grymuso'r Gymraeg drwy lywodraethiant cadarn**.³² Pwysleisiwyd yn yr adroddiad hwnnw fod nifer sylweddol o sefydliadau wedi bod yn gweithredu'r safonau ers sawl blwyddyn bellach, a bod y cynnydd cyson mewn lefelau cydymffurfiaeth dros y blynyddoedd diwethaf **yn awgrymu bod ymwybyddiaeth o'r gofynion wedi gwreiddio a'u bod yn rhan annatod o weithgareddau'r sefydliadau**.

Mae gwerth nodi, fodd bynnag, y cynnydd cymharol araf yng nghanran y sefydliadau i allu delio â galwadau ffôn a darparu ateb cyflawn yn Gymraeg yn ystod y cyfnod adrodd. Mae Siart 34 yn dangos i'r ganran godi o 56% yn 2021–22 i 61% yn 2022–23, cyn disgyn eto yn 2023–4 a chyrraedd 63% yn 2024–25. Mae hyn yn awgrymu fod peth cynnydd ond bod y cynnydd yn rhy araf ac ansefydlog o ystyried hyd y cyfnod dan sylw.

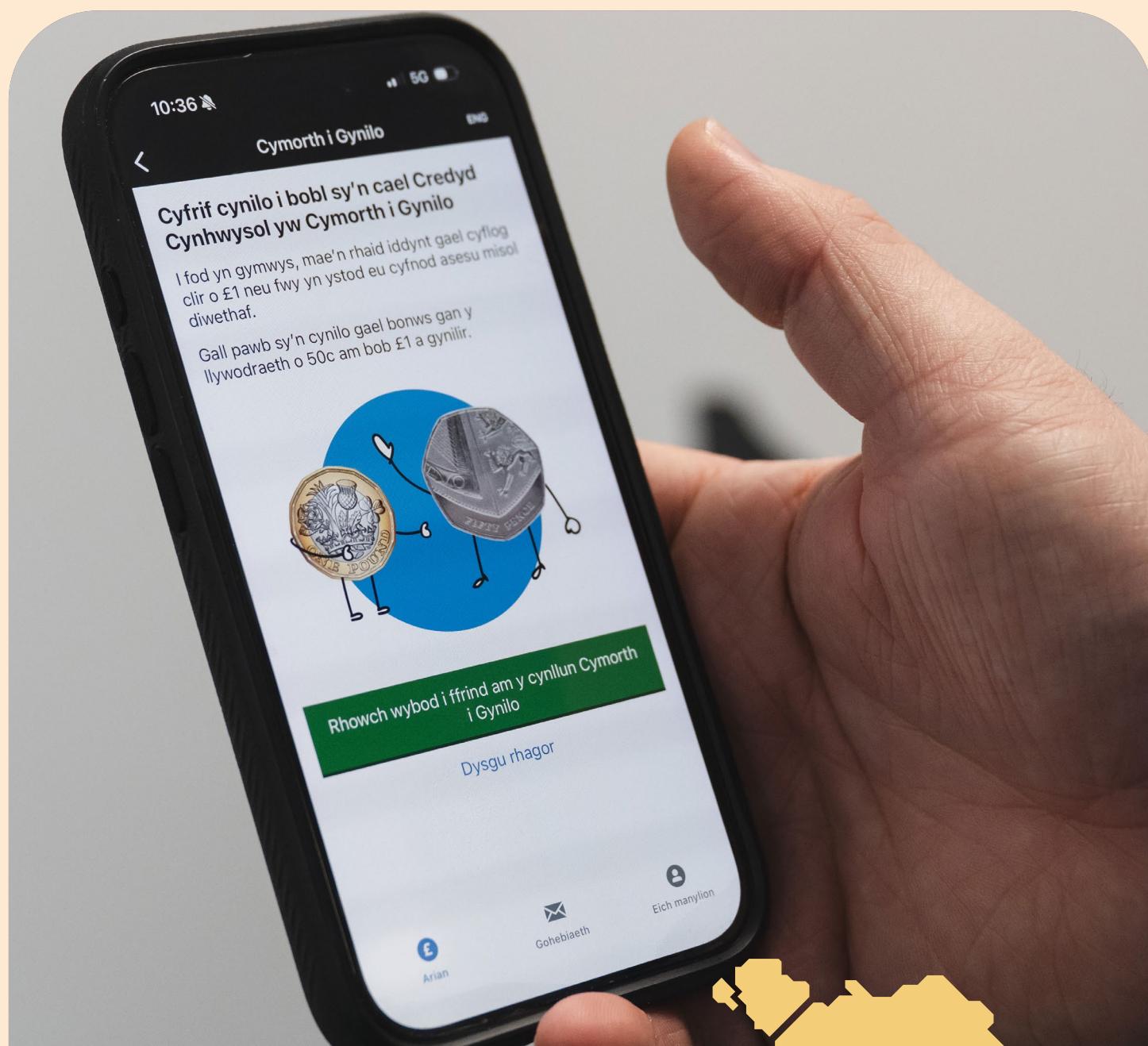
Siart 34: Canran y sefydliadau a arolygwyd oedd yn delio â galwadau ffôn yn Gymraeg (2021–25)

³² Comisiynydd y Gymraeg, Grymuso'r Gymraeg drwy lywodraethiant cadarn (Gorffennaf 2025).

Casgliadau allweddol

- Mae'r dystiolaeth yn dangos bod y graddau y **mae gwasanaethau Cymraeg yn cael eu cynnig yn amrywio yn sylweddol yn dibynnu ar y math o wasanaeth**. Er bod canran uchel o siaradwyr Cymraeg yn cael cynnig gwasanaethau Cymraeg gan awdurdodau lleol, er enghraifft, canran isel iawn sy'n cael cynnig gwasanaeth yn Gymraeg mewn sectorau eraill fel cwmnïau ffôn a rhyngrwyd.
- Mae canran y siaradwyr Cymraeg sy'n **datgan y byddent yn dymuno defnyddio'r Gymraeg mewn gwahanol gyd-destunau yn sylweddol uwch na'r ganran sy'n nodi eu bod nhw yn defnyddio'r Gymraeg** wrth dderbyn gwahanol wasanaethau.
- Er bod cyfran sylweddol o siaradwyr Cymraeg yn dewis defnyddio'r Gymraeg wrth dderbyn gwasanaethau, mae **cyfran sylweddol hefyd sy'n dewis peidio â defnyddio'r Gymraeg**.
- Y **prif resymau a nodwyd dros beidio â defnyddio'r Gymraeg** oedd bod yn **well gan unigolion ddefnyddio'r Saesneg**, neu bod **diffyg hyder ganddynt yn eu sgiliau Cymraeg**.
- Mae tystiolaeth glir y **byddai unigolion yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg pe bai'r gwasanaethau hynny'n cael eu cynnig yn rhagweithiol**, e.e. drwy gyfarch yn Gymraeg neu ddefnyddio logo Iaith Gwaith i amlygu cynnig Cymraeg, a bod defnyddio'r Gymraeg yn **ddewis hawdd a hwylus**.
- Mae'r data sy'n codi o waith arolygu'r Comisiynydd yn dangos bod **perfformiad sefydliadau yn gwella'n gyson ond bod rhagor o waith i'w wneud**. Mae hyn yn arbennig o wir mewn perthynas â darparu gwasanaethau ffôn yn Gymraeg, sydd yn bwysig o ystyried **mai siarad Cymraeg ag aelod o staff yw'r gwasanaeth Cymraeg y mae siaradwyr Cymraeg fwyaf tebygol o'i ddefnyddio**.

Iaith gwasanaethau
cyhoeddus

Yn sgil datblygu a gweithredu cynllun iaith, mae Cyllid a Thollau Ei Fawrhydi (CThEF) yn sicrhau bod pob cwsmer, ble bynnag y maent yn byw, yn gallu defnyddio gwasanaethau Cymraeg o safon. Mae hyn yn rhan o ymrwymiad CThEF i hygyrchedd a chynhwysiant, gan wneud y sefydliad yn agored i bawb.

Wrth drawsnewid i fod yn wasanaeth digidol modern, mae angen mynediad cyflym a syml i gwsmeriaid. Mae ap newydd CThEF yn galluogi cwsmeriaid i reoli eu harian a'u treth mewn un lle, gan leihau'r angen am gyswllt ffôn neu bost.

Fel pennaeth gwasanaethau Cymraeg CThEF mae Lee Jones yn teimlo'n gryf am gynnig yr un cyfleoedd i siaradwyr Cymraeg a di-Gymraeg

Wrth i opsiynau digidol ddod yn fwy poblogaidd, mae CThEF wedi trawsnewid ein gwasanaethau lle mae galw mawr amdanynt fel dod o hyd i'ch Rhif Yswiriant Gwladol, hawlio ad-daliad treth, gwirio eich cod treth a hawlio budd-dâl plant, i alluogi cwsmeriaid i hunan wasanaethu. Rhan annatod o hyn oedd datblygu ein holl wasanaethau ar-lein yn Gymraeg.

Mae'r ap yn galluogi defnyddwyr i reoli eu materion treth mewn un man yn ddwyieithog, gan ei wneud y ffordd fwyaf cyflym a hwylus i ddelio â llawer o weithredoedd a chwestiynau syml.

Mae'r ap hefyd yn torri tir newydd, yn ôl Lee.

Drwy ddysgu o'n hymchwil defnyddwyr Cymraeg a'n hegwyddorion dylunio gwasanaeth dwyieithog, yr ap hwn yw'r cyntaf o'i fath ar draws Llywodraeth y DU i gynnig yr opsiwn i newid rhwng y Gymraeg a'r Saesneg yn ddi-dor, heb fod angen i ddefnyddwyr newid gosodiadau eu ffôn.

Mae'r nodwedd arloesol hon wedi profi'n hynod boblogaidd gyda chwsmeriaid, gan fod nifer yn awyddus i allu newid rhwng y ddwy iaith tra'n gweithio yn yr ap.

Mae dros 36,500 o ddefnyddwyr wedi dewis yr opsiwn Cymraeg eisoes, a hynny'n profi llwyddiant yr ap. Mae hyn yn lleihau'r pwysau ar wasanaeth cwsmeriaid a fyddai fel arfer yn gorfod ymdrin ag ymholiadau sylfaenol ac mae'n galluogi staff i ganolbwyntio ar ymholiadau fwy cymhleth.

Ond mae Lee yn awyddus hefyd i sicrhau bod y staff mewnol yn ymwybodol o bwysigrwydd y gwasanaethau dwyieithog.

Mae pob ymgyrch, fel yr un sydd wedi datblygu a hyrwyddo'r ap, yn cynnwys cyfathrebu mewnol i staff, gyda'r nod eu bod hwythau yn llawn ymwybodol o'r rhesymeg dros gyflenwi gwasanaeth dwyieithog.

Mae'n wych gallu datblygu'r dechnoleg ond mae'n hollbwysig mynd yr ail filltir a'i hyrwyddo yn effeithiol i'n defnyddwyr – ac mae hynny yn waith parhaus.

30% o ymatebwyr yn nodi bod cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith wedi cynyddu dros y flwyddyn ddiwethaf.

27% yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob tro neu gan amlaf yn eu gwaith dros y flwyddyn ddiwethaf, a **30%** ychwanegol yn nodi eu bod yn defnyddio'r Gymraeg a Saesneg yn weddol gyfartal.

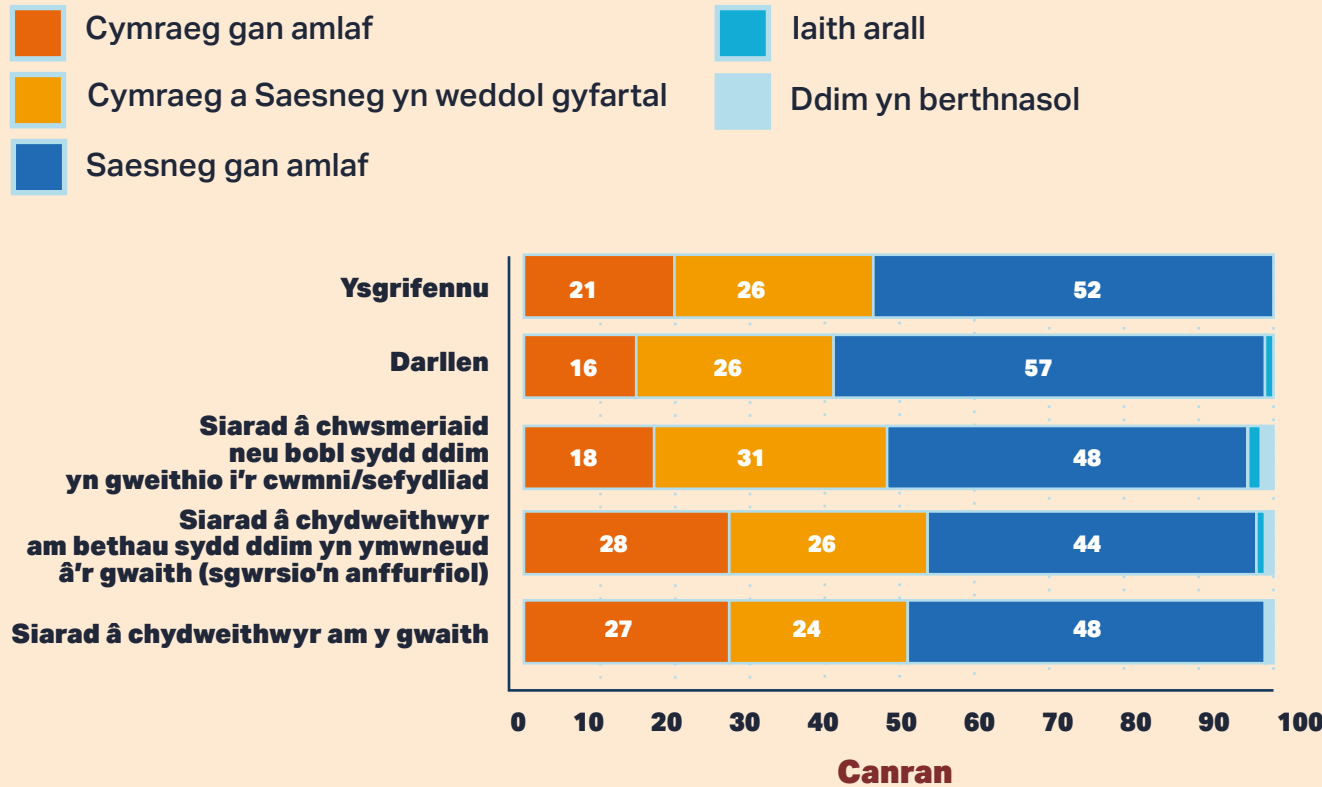
38% yn nodi y byddent yn dymuno defnyddio'r Gymraeg bob tro neu gan amlaf yn eu gwaith, a **30%** yn ychwanegol yn datgan y byddent yn dymuno defnyddio'r Gymraeg yn gyfartal â'r Saesneg.

Defnyddio'r Gymraeg wrth weithio

Nodwyd eisoes bod 30% o'r bobl a ymatebodd i arolwg barn y Comisiynydd yn teimlo bod cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith wedi cynyddu dros y flwyddyn ddiwethaf. Ar y cyd â'r gymuned, dyma'r lleoliad a welodd y cynnydd mwyaf. Gwelwyd eisoes yn Siart 29 fod 27% o'r siaradwyr Cymraeg a holwyd yn rhan o arolwg y Comisiynydd wedi defnyddio'r Gymraeg bob amser neu'n bennaf wrth eu gwaith, a bod 30% pellach wedi defnyddio'r Gymraeg a'r Saesneg yn weddol gyfartal. Roedd arolwg barn y Comisiynydd hefyd yn gofyn pa iaith fyddai'r ymatebwyr yn dymuno ei defnyddio yn y gwaith, **a dywedodd 38% y byddent yn dymuno defnyddio'r Gymraeg bob tro neu gan amlaf yn y gwaith.**

Mae canlyniadau arolwg barn y Comisiynydd hefyd yn rhoi mewnwelediad manylach i ni ynghylch *sut* mae siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r Gymraeg wrth eu gwaith, hynny yw pa sgiliau iaith maen nhw'n eu defnyddio a gyda phwy. Er enghraifft, **mae'n ddiddorol nodi mai ar lafar mae siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r Gymraeg gan amlaf**, ac yn benodol felly wrth siarad â chydweithwyr (boed hynny wrth drafod gwaith neu wrth sgwrsio'n fwy anffurfiol).

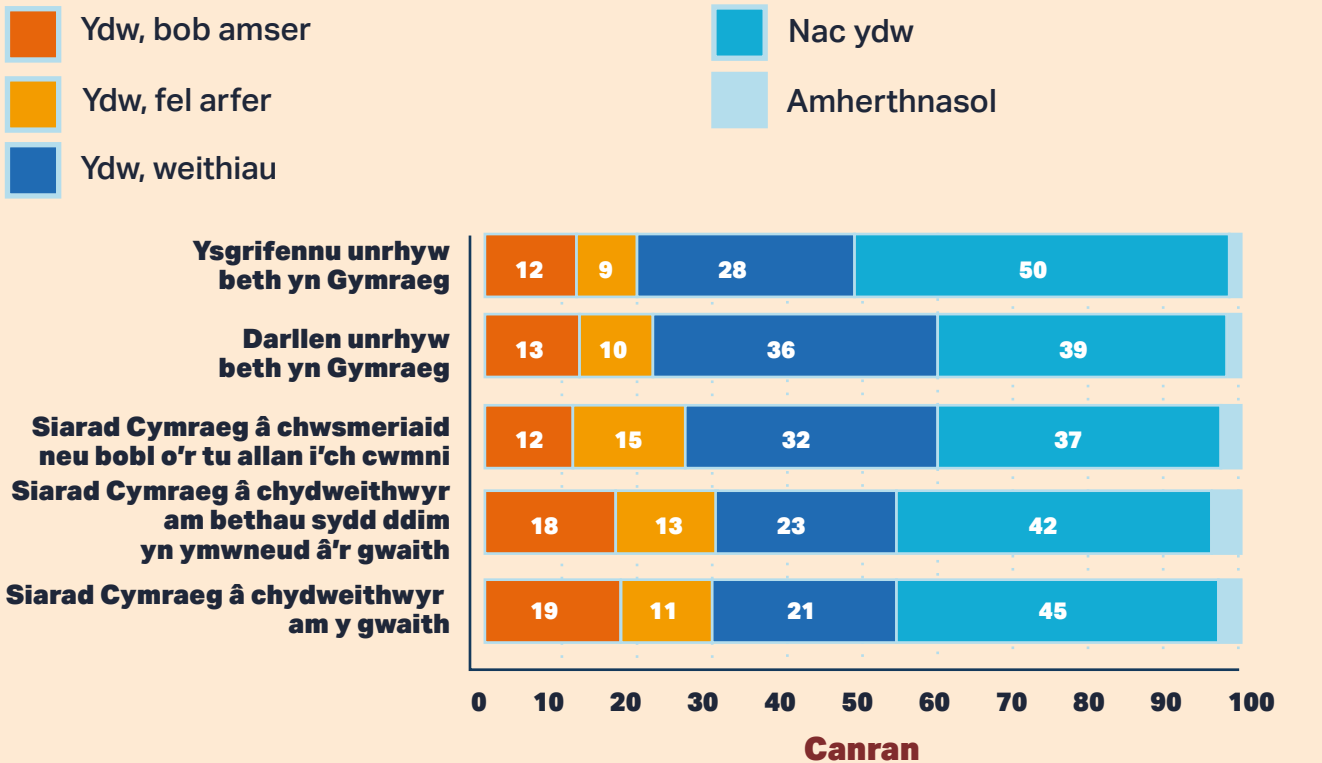
Siart 35: Pa iaith mae siaradwyr Cymraeg yn ei defnyddio'n bennaf i wneud y canlynol?

(Ffynhonnell: Arolwg Cyfleoedd i Ddefnyddio'r Gymraeg Comisiynydd y Gymraeg, 2025)

Er nad oes modd cymharu'n uniongyrchol â'r Arolwg Defnydd Iaith oherwydd amrywiaeth yr ymatebion posibl, mae'r canlyniadau hyn yn gymharol gyson â chanlyniadau'r Arolwg Defnydd Iaith a gynhaliwyd yn 2019–20. Nododd 30% o siaradwyr Cymraeg bryd hynny eu bod yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu fel arfer yn y gwaith i drafod gwaith â chydweithwyr. Ac roedd 54% yn defnyddio'r Gymraeg i sgwrsio am bethau nad oeddent yn ymwneud â'r gwaith, o leiaf weithiau.

Siart 36: Canran y siaradwyr Cymraeg sy'n siarad Cymraeg yn y gwaith

(Ffynhonnell: Arolwg Defnydd Iaith 2019–20)

Mae modd darllen dadansoddiad pellach o ganlyniadau'r Arolwg Defnydd Iaith ac o agweddau tuag at yr iaith yn y bwletin ystadegol sydd wedi'i neilltuo i drafod **Defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle**.³³ Mae hefyd yn adrodd ar farn pobl am argaeledd technolegau a chyfleoedd hyfforddi i gynorthwyo'r defnydd o'r Gymraeg yn y gwaith.

Rhaid pwysleisio nad yw canlyniadau'r Arolwg Defnydd Iaith yn adlewyrchu'r newidiadau sydd wedi bod i drefniadau gweithio ers y pandemig mewn rhai sectorau, â nifer yn mabwysiadu trefniadau gweithio hybrid â defnydd helaeth o gyfarfodydd rhithiol. **Bydd angen felly sefydlu gwaelodlin data newydd ar lefel genedlaethol er mwyn canfod pa effaith mae dulliau newydd o weithio – a thechnolegau newydd – yn eu cael ar amlder defnydd yn y gweithle, yn ogystal â hyder siaradwyr i ddefnyddio eu hystod sgiliau.**

Casgliadau allweddol

- Mae'r dystiolaeth yn awgrymu bod **y cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle ar gynnydd**.
- Mae'r dystiolaeth hefyd yn awgrymu **y byddai siaradwyr Cymraeg yn hoffi rhagor o gyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg wrth eu gwaith** â 38% yn nodi y byddent yn dymuno defnyddio'r Gymraeg *bob tro neu gan amlaf* yn y gweithle a 30% pellach yn dweud y byddent yn dymuno defnyddio'r Gymraeg a'r Saesneg yn gyfartal, hynny yw gweithio'n gwbl ddwyieithog.

4.2 Prif ddatblygiadau

Mae'r dystiolaeth ystadegol uchod yn darparu gwybodaeth bwysig am brofiadau a dyheadau siaradwyr Cymraeg o ran defnyddio'r iaith wrth dderbyn gwasanaethau ac wrth weithio, gan hefyd amlygu'r heriau ymarferol a seicolegol sy'n dylanwadu ar eu dewisiadau iaith. Mae'r wybodaeth hon yn sail i waith y Comisiynydd wrth hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg.

Gwaith rheoleiddio'r Comisiynydd

Pwrpas gwaith rheoleiddio'r Comisiynydd yw cynyddu'r cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg wrth dderbyn gwasanaethau. Mae'r gwaith yn mynd ymhell y tu hwnt i ymchwiliadau statudol a gosod camau gorfodi yn unig; mae'n cynnwys gosod dyletswyddau, monitro cydymffurfiaeth, ymchwilio i gwynion, hyrwyddo arfer da, a darparu arweiniad a chefnogaeth. Gyda'i gilydd, **mae'r gweithgareddau hyn yn sicrhau gwasanaethau o ansawdd uchel ac yn cynyddu'r cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg.**

Cafwyd adroddiad manwl o sut roedd sefydliadau'n perfformio yn Rhan 3 yr adroddiad 5-mllynedd diwethaf.³⁴ Daethpwyd i'r casgliad bryd hynny fod **cyflwyno'r safonau wedi gwella profiadau**

³³ Defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle (Arolwg Defnydd Iaith): Gorffennaf 2019 i Fawrth 2020 [HTML] | LLYW.CYMRU.

³⁴ Sefyllfa'r Gymraeg 2016–20: Adroddiad 5-mllynedd Comisiynydd y Gymraeg.

siaradwyr Cymraeg yn sylweddol ond bod lle i wella cysondeb perfformiad rhai sefydliadau. Wrth adolygu perfformiad sefydliadau yn 2019–20, rhybuddiodd y Comisiynydd fod rhai sefydliadau'n dal i fethu â chyrraedd y safon, gan greu risg o fwllch rhwng y sefydliadau oedd yn cydymffurfio'n dda ac yn gwella'n barhaus, a'r rhai heb drefniadau digonol ar waith.

Roedd perfformiad yn amrywio'n sylweddol rhwng sectorau: perfformiodd y sefydliadau a dderbyniodd y safonau gyntaf – awdurdodau lleol, Llywodraeth Cymru a'r Parciau Cenedlaethol – orau, tra roedd y sectorau ieuchyd ac addysg yn wannach ac yn anghyson. Dengys yr arolygon hefyd nad oedd gwasanaethau sefydliadau annatganoledig, sy'n dal i weithredu cynlluniau iaith, ar gael yn Gymraeg i'r un graddau â gwasanaethau sefydliadau sy'n gweithredu safonau.

Mae lefelau cydymffurfiaeth â safonau'r Gymraeg wedi gwella dros y cyfnod adrodd, ond mae cynnydd mewn rhai meysydd yn dal yn araf neu'n anghyson, fel y caiff ei nodi yn yr adroddiad **Grymuso'r Gymraeg drwy lywodraethiant cadarn**.³⁵ Er bod sefydliadau cyhoeddus yn ymgorffori safonau'r Gymraeg yn raddol mewn meysydd fel brandio corfforaethol, gwefannau, dogfennau, cyfryngau cymdeithasol a hysbysebion swyddi – mae diffygion parhaus mewn gwasanaethau rheng flaen – dros y ffôn ac mewn derbynfeydd, er enghraifft – ac wrth hyrwyddo gwasanaethau Cymraeg. Er gwaetha'r cynnydd cadarnhaol dros y cyfnod adrodd, mae'r dystiolaeth yn amlygu bod **gormod o enghreifftiau yn parhau lle nad yw siaradwyr Cymraeg bob amser yn derbyn gwasanaethau yn y Gymraeg a lle mae diffyg cynnig rhagweithiol** yn tanseilio hyder ddefnyddwyr i ddefnyddio'r iaith.

Er mwyn mynd i'r afael â'r her, **mabwysiadwyd dull o gyd-reoleiddio** yn ystod y cyfnod adrodd, gan roi pwyslais ar weithio mewn partneriaeth a hunan-reoleiddio gan sefydliadau. Mae llwyddiant y dull yn dibynnu ar ddiwylliant agored ac onest sy'n galluogi deialog adeiladol a chydweithio. Mae arwyddion cynnar fod y dull hwn yn dechrau dwyn ffrwyth, gan **symud y pwyslais o gydymffurfiaeth ffurfiol yn unig i'r hyn sy'n wirioneddol bwysig, sef sicrhau canlyniadau cadarnhaol i ddefnyddwyr** y Gymraeg, yn enwedig wrth dderbyn gwasanaethau.

Yn unol â'r dull gyd-reoleiddio, cyhoeddwyd cyfres o ddeilliannau rheoleiddio yn 2024 er mwyn **gosod safonau'r Gymraeg a'r gwaith rheoleiddio yng nghyd-destun y weledigaeth genedlaethol o gyrraedd miliwn o siaradwyr a dyblu'r defnydd dyddiol o'r iaith**, a sicrhau bod ein gwaith rheoleiddio yn cael yr effaith fwyaf ar gyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg. Y nod yw sicrhau bod rheoleiddio yn arwain at ganlyniadau go iawn i ddefnyddwyr y Gymraeg, gan osgoi sefyllfa lle mae sefydliad yn cydymffurfio'n arwynebol yn unig.

Mae'r dyhead hwn i fabwysiadu dull rheoleiddio mwy rhagweithiol, strategol a deinamig yn cael ei grisialu yng **Nghynllun Strategol Comisiynydd y Gymraeg ar gyfer 2025–30**.³⁶ Mae'r cynllun strategol hefyd yn amlinellu blaenoriaethau a themâu arbennig ar gyfer y pum mlynedd nesaf, gan gynnwys ffocws penodol ar weithleoedd a'r sector ieuchyd a gofal, ochr yn ochr â meysydd megis plant a phobl ifanc, y safonau hybu, a chynllunio ieithyddol cymunedol.

³⁵ Comisiynydd y Gymraeg, *Grymuso'r Gymraeg drwy lywodraethiant cadarn* (Gorffennaf 2025).

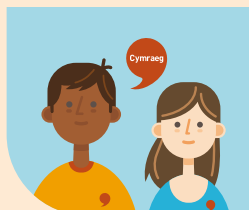
³⁶ Comisiynydd y Gymraeg, *Cynllun Strategol Comisiynydd y Gymraeg 2025–30*.

Deilliannau rheoleiddio Comisiynydd y Gymraeg

Deilliant 1:

Sefydliadau â'r capasiti i ddarparu gwasanaethau Cymraeg o ansawdd uchel ar bob achlysur.

Deilliant 2:

Defnyddwyr y Gymraeg yn deall ac yn ymwybodol o'r gwasanaethau Cymraeg sydd ar gael iddynt.

Deilliant 3:

Sefydliadau'n rhoi sylw dyladwy i effeithiau posibl eu penderfyniadau polisi ar y Gymraeg.

Deilliant 4:

Sefydliadau'n cynyddu defnydd o'r Gymraeg yn eu gweithle, gan alluogi staff i weithio yn Gymraeg o ddydd i ddydd.

Deilliant 5:

Sefydliadau'n hyrwyddo'r Gymraeg, fel y gall pobl ddefnyddio'r iaith yn naturiol yn eu bywydau bob dydd.

Deilliant 6:

Sefydliadau â threfniadau llywodraethu a chwynion effeithiol sy'n sicrhau bod buddiannau defnyddwyr y Gymraeg yn cael eu diogelu a'u hyrwyddo.

Gweithleoedd a'r Gymraeg

Fel y nodwyd eisoes, mae gan y system addysg, a'r system addysg drydyddol yn benodol, rôl allweddol yn sicrhau bod mwy o unigolion yn gadael addysg a hyfforddiant yn hyderus i allu gweithio drwy gyfrwng y Gymraeg. Yn ogystal â'r ffocws hwn ar greu gweithluoedd cynyddol ddwyieithog, mae hefyd **angen canolbwyntio ar rôl cyflogwyr wrth gynllunio ar gyfer recriwtio staff, defnyddio a datblygu sgiliau Cymraeg eu gweithlu** ac wrth gynnig cyfleoedd ystyrlon i unigolion ddefnyddio'r iaith wrth weithio. Mae hyn yn hanfodol hefyd er mwyn gallu cynnig gwasanaethau Cymraeg o ansawdd i ddefnyddwyr.

Mae'r Comisiynydd, wrth weithio gyda sefydliadau cyhoeddus, y sector preifat a'r trydydd sector, yn chwarae rôl ganolog yn cynyddu defnydd o'r Gymraeg o fewn gweithleoedd. Mae cyfundrefn **safonau'r Gymraeg yn cynnig fframwaith bwerus i annog sefydliadau i symud ar hyd continwmm ieithyddol**. Yn ogystal â safonau sy'n ymwneud â materion fel **asesu sgiliau ieithyddol y gweithlu, cynnig hyfforddiant ieithyddol, a recriwtio, mae gofyn i sefydliadau fabwysiadu polisi ynghylch eu defnydd mewnol o'r Gymraeg**. Datblygiad pwysig yn y cyd-destun hwn oedd yr ymrwymiad yn Neddf y Gymraeg ac Addysg (Cymru) 2025 i adolygu'r safonau sy'n ymwneud â gwella neu asesu sgiliau Cymraeg y gweithlu, ochr yn ochr â'r cod arfaethedig ar ddisgrifio gallu yn y Gymraeg. **Dyma ddatblygiad pwysig a all rymuso gwaith y Comisiynydd yn y maes strategol hwn.**

Er bod y mwyafrif o sefydliadau wedi mabwysiadu polisiâu mewnol ar ddefnyddio'r Gymraeg, yn unol â gofynion y safonau, **mae tystiolaeth yn dangos bod y polisiâu hyn yn aml yn rhy gyffredinol ac nad ydynt yn arwain at gynnydd gwirioneddol yn y defnydd dyddiol o'r iaith**. Mae hyn yn awgrymu bod nifer o sefydliadau yn cael trafferth cynllunio'n strategol a bwriadol ar gyfer newid diwylliant wrth ddefnyddio'r iaith yn y gweithle, ac o ran mesur cynnydd yn effeithiol.

Mae'r Comisiynydd wedi parhau i gydweithio â sefydliadau i ddatblygu polisiâu ac adnoddau ymarferol i gynyddu defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle. Er bod nifer o sefydliadau wedi manteisio ar y cymorth hwn, nid yw'r adnoddau sydd ar gael wedi'u defnyddio'n gyson ar draws sectorau. Mae hyn yn **tanlinellu'r angen am gefnogaeth ganolog fwy strwythuredig ac anogaeth i sefydliadau fabwysiadu dulliau sy'n seiliedig ar dystiolaeth**.

Mae cael darlun clir o sgiliau Cymraeg y gweithlu yn hanfodol er mwyn i sefydliadau gynllunio recriwtio a hyfforddiant, ac er mwyn iddynt allu annog eu siaradwyr Cymraeg presennol i ddefnyddio mwy o'r iaith, a hynny er mwyn gwella gwasanaethau. Er bod rhai sefydliadau wedi dechrau asesu sgiliau eu staff, mae diffyg data dibynadwy yn parhau i rwystro nifer o sefydliadau rhag gallu cynllunio'u gweithluoedd, ac nid oes gan y mwyafrif waelodlin gynhwysfawr i fapio sgiliau yn erbyn galw na nodi bylchau mewn capasiti.

Mae'r Comisiynydd wedi parhau i gydweithio â phartneriaid cenedlaethol allweddol – gan gynnwys Llywodraeth Cymru, y Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol, a'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol – â'r nod o ddatblygu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle. Mae'r Coleg yn arwain ar gynllunio addysg a hyfforddiant trydyddol yn y Gymraeg i gwrdd ag anghenion gweithlu'r dyfodol tra bo'r Ganolfan, trwy ei rhaglen Cymraeg Gwaith, yn datblygu sgiliau iaith y gweithlu presennol ac yn darparu hyfforddiant ieithyddol i weithluoedd mewn sawl sector. Mae'r ddau sefydliad yn canolbwyntio ar feysydd strategol megis iechyd a gofal, chwaraeon a gwasanaethau cyhoeddus.

Does dim dwywaith fod y sefydliadau uchod i gyd yn rhannu gweledigaeth ynghylch potensial y gweithle fel maes allweddol ar gyfer datblygu siaradwyr newydd ac ar gyfer cynyddu defnydd o'r iaith. Mae gan y partneriaid allweddol hyn gyfraniad strategol unigryw i'w gynnig i'r maes cynllunio gweithleoedd dwyieithog, ac mae parhau i gryfhau'r cydweithio hwn yn hanfodol.

Iaith gweithio ac
ehangu gorwelion

Mae Charmine Smikle yn ddylunydd gwasanaethau i Gofal Cymdeithasol Cymru ac mae'n falch o fod mewn gweithle lle mae'r Gymraeg yn cael ei siarad yn naturiol ac yn cael ei annog.

Cafodd Charmine ei geni a'i magu yng Nghaerdydd ar aelwyd ddi-Gymraeg, ac er i'w brodyr fynd i ysgolion cyfrwng Saesneg, penderfynodd ei mam ei hanfon i ysgol Gymraeg ac mae Charmine wedi gwerthfawrogi hynny erioed.

Mae fy mrodyr ychydig yn hŷn na fi ac roedden nhw wedi cychwyn mewn addysg cyfrwng Saesneg. Ond erbyn iddi hi ddod yn amser i fi fynd i'r ysgol gynradd, roedd mam yn ffrindiau gyda rhai rhieni, oedd hefyd yn ddi-Gymraeg, a oedd wedi penderfynu anfon eu plant i ysgol Gymraeg a dyna, felly, ddigwyddodd i fi.

Alla' i ddim cofio dysgu'r Gymraeg a dweud y gwir, wnaeth e ddigwydd yn ddigon naturiol ond rwy mor falch mod i wedi achos mae wedi bod yn help mawr i fi yn ddiweddarach yn fy mywyd

Wedi gadael addysg uwchradd, aeth Charmine i Lundain i'r brifysgol i wneud gradd mewn gwyddoniaeth fiolegol, cyn mynd i deithio am ychydig i'r Unol Daleithiau, Mecsico, Guatemala a Belize â'r bwriad o ddysgu Sbaeneg.

Bues i'n byw gyda theulu ym Mecsico ac roedd eu Saesneg yn brin iawn felly roedd rhaid trio siarad Sbaeneg ac roedd y Gymraeg yn gymorth wrth ddysgu'r iaith. Prin oedd y cyfleoedd i siarad Cymraeg tra yn y brifysgol ond wrth geisio dysgu iaith arall roeddwn yn teimlo fod gen i fantais fawr o fod yn ddwyieithog yn barod.

Wedi dychwelyd i Gymru, cafodd amryw o swyddi cyn setlo yn ei swydd bresennol gyda Gofal Cymdeithasol Cymru a dyna lle y gwnaeth hi werthfawrogi gallu siarad Cymraeg yn naturiol yn y gweithle am y tro cyntaf.

Fe wnaeth fy nharo yn syth fod y defnydd o'r Gymraeg yma yn rhywbeth hollol naturiol. Mae sgysiau dwyieithog yn cael eu hannog ac mae 'na gyfleoedd hefyd i ddatblygu eich sgiliau iaith e.e. drwy ddigwyddiadau anffurfiol paned a chlonc.

Fi ddim yn credu i fi werthfawrogi ynghynt fod y Gymraeg mor bwysig i fi ond o edrych yn ôl nes i sylweddoli fod y Gymraeg wedi bod yn fanteisiol i fi ymhob swydd rwy wedi ei chael.

Mae gallu defnyddio'r Gymraeg yn y gweithle wedi codi fy hyder o ran ei defnyddio yn gymdeithasol hefyd ac mae'r ddwy elfen honno yn plethu'n naturiol gyda'i gilydd.

Rwy'n ymwybodol mod i ychydig yn ddihyder o hyd os yn gwneud cyflwyniadau yn Gymraeg ond mae yna gymorth cyson wrth law ac mae'r ffaith fod y Gymraeg yn rhan annatod o'r gwaith bob dydd yn gwneud popeth yn haws.

Defnyddio'r Gymraeg yn y maes iechyd a gofal

Mae'r gallu i ddefnyddio'r Gymraeg wrth dderbyn gwasanaethau iechyd a gofal yn hollbwysig, yn enwedig gan fod unigolion yn aml mewn sefyllfaoedd bregus wrth ddefnyddio'r gwasanaethau hyn.

Cyhoeddwyd y fersiwn diweddaraf o gynllun **Mwy na geiriau** gan Lywodraeth Cymru yn 2022.³⁷ Dyma'r fframwaith cenedlaethol sy'n amlinellu gweledigaeth Llywodraeth Cymru ar gyfer sicrhau bod siaradwyr Cymraeg yn gallu derbyn gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol yn eu dewis iaith. Wrth wraidd y cynllun mae **egwyddor y Cynnig Rhagweithiol**, sy'n gosod y cyfrifoldeb ar ddarparwyr i gynnig gwasanaethau yn Gymraeg yn hytrach na disgwyl i'r unigolyn ofyn amdanynt.

Yn ystod y cyfnod adrodd, gwelwyd **newid sylweddol yn y tirwedd polisi a deddfwriaeth, â safonau'r Gymraeg bellach wedi gwreiddio'n ddyfnach yn y sector iechyd a gofal**. Mae hyn wedi arwain at osod disgwyliadau cliriach ar sefydliadau cyhoeddus i ddarparu ystod eang o wasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg – gan gynnwys gohebiaeth, gwefannau, digwyddiadau cyhoeddus a ffurflenni.

Er bod y safonau'n gosod dyletswyddau ar gyrff i ddarparu rhai gwasanaethau Cymraeg, nid ydynt yn mynd i'r afael yn uniongyrchol â darparu gwasanaethau clinigol. Yn hytrach, mae **gofynion penodol ar gyrff i lunio polisi ar ddarparu gwasanaeth gofal sylfaenol a chynllun 5-mllynedd sy'n amlinellu sut y byddant yn cynyddu capasiti i gynnal ymgynghoriadau clinigol drwy gyfrwng y Gymraeg**. Ystyrir mai'r gwasanaethau clinigol hyn yw prif ffocws cynllun *Mwy na geiriau* wrth geisio gwella darpariaeth iechyd a gofal drwy'r Gymraeg.

Daeth cyfnod 5-mllynedd cynlluniau clinigol y Byrddau Iechyd ac Ymddiriedolaethau'r GIG i ben yn ystod y cyfnod adrodd. Teg dweud mai **araf oedd y cynnydd yn ystod y cyfnod cyntaf** hwn. Cyhoeddwyd y cynlluniau'n hwyr, ac mae tystiolaeth gadarn o gynnydd mewn capasiti ieithyddol yn ystod y cyfnod 5-mllynedd cyntaf yn gyfyngedig. Fodd bynnag, ystyrir bod seilwaith sylfaenol bellach wedi'i osod, gan greu sail i'r sector adeiladu arni. Mabwysiadodd y sector gynlluniau 5-mllynedd newydd yn ystod 2025, ac mae'n hanfodol i'r sector weithredu â momentwm ac ar fyrder os ydym am weld gwelliannau pendant ym mhrofiadau defnyddwyr Cymraeg o wasanaethau clinigol.

Rhan allweddol o sicrhau gwell profiadau i siaradwyr Cymraeg yw cynyddu capasiti gweithlu'r sector iechyd a gofal i gynnig gwasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg. Dyma enghraifft benodol o'r cydweithio strategol sy'n digwydd rhwng y Comisiynydd, Y Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol a'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol. Mae datblygu cyrsiau a darpariaeth cyfrwng Cymraeg ym maes iechyd a gofal wedi bod yn flaenoriaeth i'r Coleg dros y cyfnod adrodd. Yn yr un modd gwelir cyfraniad sylweddol y Ganolfan wrth iddynt ddatblygu hyfforddiant ieithyddol penodol i'r sector iechyd a gofal. Mae'r gwaith hwn yn gwbl greiddiol i gyflawni rhai o amcanion craidd cynllun *Mwy na geiriau*, a hefyd i alluogi'r Comisiynydd i weithredu ei bwerau rheoleiddio er mwyn sicrhau bod byrddau iechyd yn gwella eu gwasanaethau a'u profiadau i siaradwyr Cymraeg.

³⁷ *Mwy na geiriau: cynllun y Gymraeg mewn iechyd a gofal Cymdeithasol* | LLYW.CYMRU.

Ers 2019, mae **dyletswyddau penodol wedi'u gosod ar ddarparwyr gofal sylfaenol annibynnol** i gyd-fynd â dyfodiad safonau'r Gymraeg i'r sector iechyd. Un o gamau gweithredu cynllun *Mwy na geiriau* yw cynnal arolwg er mwyn deall effaith y dyletswyddau iaith hyn ar ddarparu'r Cynnig Rhagweithiol. Bydd yr ymchwil hwn yn darparu tystiolaeth bwysig er mwyn deall y graddau mae'r dyletswyddau hyn yn cael eu gweithredu yn effeithiol ac a oes angen cryfhau'r fframwaith monitro ac atebolrwydd. Dylid hefyd ystyried y graddau y mae angen adolygu'r gofynion presennol i sicrhau eu bod yn adlewyrchu'r newidiadau yn y ffordd y caiff gwasanaethau clinigol eu darparu yn y blynyddoedd i ddod.

Y tu hwnt i wasanaethau clinigol, nodwyd yn ein hadroddiad ar berfformiad sefydliadau yn 2024, *Cyflawni newid gyda'n gilydd*,³⁸ fod angen i'r sector iechyd adeiladu ar y momentwm y mae wedi llwyddo i'w greu yn ystod y flwyddyn ddiwethaf, a sicrhau bod y cynnydd yn parhau i'r cyfnod nesaf. Mae canlyniadau **arolygon 2024–25 yn dangos bod y sector wedi ymateb yn gadarnhaol i'r her honno ac mae gwelliannau sylweddol i'w gweld**, gan gynnwys:

- Cynnydd o 68% i 80% yn nifer y dogfennau sydd ar gael yn Gymraeg mewn blwyddyn – sy'n cynnydd o 42 pwynt canran o gymharu â data 2021, pan gynhaliwyd yr arolygon gwirio cyntaf
- Cynnydd o 74% i 87% yn nifer y tudalennau gwe sydd ar gael yn Gymraeg mewn blwyddyn
- Cynnydd o 64% i 72% yn y gyfran o bostiadau cyfryngau cymdeithasol sydd ar gael yn Gymraeg mewn blwyddyn.

Fodd bynnag, mae heriau'n parhau o ran darparu gwasanaethau derbynfeydd a gwasanaethau dros y ffôn. **Dylid pwysleisio nad yw'r heriau hyn yn unigryw i'r sector iechyd.**

³⁸ Comisiynydd y Gymraeg, *Cyflawni newid gyda'n gilydd* (Awst 2024).

laith gofal

Mae gan Ceri Innes-Parry brofiad personol o aelodau'r teulu yn dioddef â dementia ac erbyn hyn mae'n un o aelodau is-grŵp gofal dementia a'r Gymraeg sy'n ceisio gwella'r sefyllfa i gleifion a'u teuluoedd ar draws Cymru.

Yn 2020 cafodd mam Ceri ddiagnosis o dementia a phedair blynedd yn ddiweddarach cafodd ei mam-yng-nghyfraith yr un diagnosis. Felly mae hi'n gwybod o brofiad personol yr heriau sylweddol sydd i dderbyn triniaeth a chymorth drwy'r Gymraeg. Mae hi hefyd yn deall pa fath o gyfleoedd a newidiadau fyddai'n gwneud gwahaniaeth.

Yn gyn-bennaeth ysgol, gadawodd Ceri ei swydd er mwyn gallu cynnig gofal i'w mam a cheisio sicrhau fod y Gymraeg yn rhan annatod o'i gofal.

Cymraeg yw iaith gyntaf fy mam ac fel nifer sy'n byw â'r cyflwr dementia, maen nhw'n cyfathrebu yn bennaf yn eu mamiaith ac mae eu hatgofion yn gysylltiedig â'u diwylliant Cymraeg, boed hynny'n ddarnau o farddoniaeth o ddyddiau ysgol, eu Beibl, yr Eisteddfod, eu teuluoedd, yn wir popeth sydd yn eu gwneud nhw'n unigolion cyflawn.

Pan ddaw diagnosis o dementia, yr hyn sydd wedi fy nharo yn bennaf yw'r diffyg ymwybyddiaeth o'r effaith y mae cyfeirio'n bositif at y Gymraeg a'r diwylliant yn ei gael ar unigolyn. Yn fy marn i, mae diystyru hunaniaeth person yn diystyru'r person.

Deallaf yn llwyr nad oes modd darparu asesiadau a gofal drwy gyfrwng y Gymraeg ym mhob ardal o Gymru, ond hoffwn weld hyfforddiant pwrpasol yn cael ei gynnig trwy'r sector gofal er mwyn pwysleisio pwysigrwydd iaith a diwylliant person i'r ffordd y maent yn ymateb ac i'w lles meddyliol.

Yn anffodus, o fy mhrofiad i, nid yw'r Gymraeg yn cael ei chynnig yn rhagweithiol bob tro, ac yn fwy na hyn, nid oes wir ddealltwriaeth am effaith hynny ar yr unigolyn.

Yn dilyn cyswllt ag Alzheimer's Cymru, gofynnwyd i Ceri roi adborth am ei phrofiadau ac arweiniodd hynny ati'n dod yn aelod o is-grŵp gofal dementia a'r Gymraeg sy'n rhoi cyngor ac adborth i'r Llywodraeth wrth iddyn nhw lunio cynllun gweithredu newydd.

Roedd ymuno â'r grŵp hwn yn fendithiol iawn i fi gan i fi ddysgu llawer a chasglu gwybodaeth bellach am y gefnogaeth sydd ar gael. Roedd yn braf hefyd gweld nad oeddwn ar fy mhen fy hun a bod gen i, ac felly mam a fy mam-yng-nghyfraith, lais o hyd.

Ar un lefel mae'r grŵp yn gweithredu yn strategol iawn ond yr hyn gallaf i gynnig, ar sail fy mhrofiad personol, yw awgrymiadau am bethau bach y gellir eu rhoi ar waith ar unwaith. Er enghraifft sicrhau bod cartrefi gofal yn chwarae cerddoriaeth Cymraeg, yn gofyn i artistiaid ganu yn Gymraeg, bod arwyddion dwyieithog yn bodoli, a bod cardiau fflach dwyieithog yn helpu. Yn fwy na dim, i gofio bod "Bore da" syml yn gallu gwneud byd o wahaniaeth.

Er ei bod hi'n dymuno bod yn gadarnhaol ac yn obeithiol am y dyfodol, mae Ceri yn bryderus nad yw pethau yn symud yn gynt.

Rwy'n teimlo'n aml fy mod i'n gorfod codi'r un materion a rhwystrau dro ar ôl tro. Rwy'n meddwl bod sefyllfa wedi ei datrys ond oherwydd diffyg cyfathrebu, yn gorfod ailadrodd yr un peth dro ar ôl tro. Ond fy ngobaith i yw, ymhen pum mlynedd, y byddwn mewn sefyllfa iachach o ran y Gymraeg a dementia ac y bydd hyfforddiant, dealltwriaeth a gweithredu ar bwysigrwydd iaith a diwylliant yn y byd ieched ar draws Cymru gyfan.

Safonau llunio polisi a phrif-ffrydio'r Gymraeg

Nid oes amheuaeth fod y **safonau llunio polisi yn parhau i chwarae rhan allweddol wrth sicrhau lle canolog i'r Gymraeg yn y broses o lunio polisiâu cyhoeddus**. Maent yn gosod gofyniad i ystyried effaith polisiâu ar yr iaith mewn modd ystyrlon gan ystyried effeithiau uniongyrchol ar wasanaethau Cymraeg, ac effeithiau ehangach ar gymunedau, cyfleoedd i ddefnyddio'r iaith, a'r seilwaith addysg, er enghraifft.

Nid mater o gydymffurfio technegol yn unig yw hyn felly, ond yn hytrach mae'n gam strategol i sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei thrin fel pwnc prif ffrwd wrth i sefydliadau benderfynu sut i weithredu eu swyddogaethau. Mae'r disgwyliad yn glir: **rhaid i sefydliadau cyhoeddus wneud ymdrech gydwybodol a rhesymol i ystyried effaith eu penderfyniadau ar y Gymraeg**, nid fel ystyriaeth eilaidd ond fel rhan annatod o'r broses. Ac mae'r egwyddor hon bellach wedi'i hatgyfnerthu mewn dyfarniad diweddar gan Dribiwnlys y Gymraeg.

Mae'r safonau'n gosod dau ofyniad wrth gyhoeddi dogfennau ymgynghori: ystyried effaith ar y Gymraeg a cheisio barn am y Gymraeg. Mae ein gwaith monitro yn ystod y cyfnod adrodd yn dangos bod ymwybyddiaeth o'r gofynion hyn, a'r graddau y cânt eu bodloni, yn amrywio'n sylweddol rhwng sefydliadau. Er bod rhai yn gweithredu trefniadau cadarn i sicrhau cydymffurfiaeth, mae eraill yn dangos ymwybyddiaeth gyfyngedig neu'n methu â chwrdd â'r safonau'n llawn.

Gwelwyd cynnydd sylweddol o ran sefydliadau'n rhoi trefniadau gweinyddol ar waith i gydymffurfio â'r safonau llunio polisi. Mae templedi, canllawiau a hyfforddiant wedi'u datblygu i hwyluso'r broses. Fodd bynnag, **mae'r dystiolaeth yn dangos bwlch amlwg rhwng y trefniadau hyn a'u gweithrediad ymarferol**. Yn aml, mae asesiadau effaith yn cynnwys datganiadau ffeithiol am y Gymraeg heb nodi effeithiau penodol, sy'n golygu nad yw'r gofyniad i wneud ymdrech gydwybodol yn cael ei gyflawni'n llawn.

Mae cyd-destun neu faes pwnc y polisi dan sylw yn allweddol wrth ystyried yr hyn sy'n ofynnol er mwyn gallu arddangos ymdrech gydwybodol. Mae penderfyniadau sy'n sensitif o safbwynt ieithyddol, megis ad-drefnu addysg, yn galw am ystyriaeth ddyfnach, wrth reswm. Nid yw'r ystyriaeth honno'n cael ei harddangos ymhob achos.

Mae hyn yn pwysleisio'r angen i wella dealltwriaeth ac i weithredu'n fwy ystyrlon, er mwyn cau'r bwlch rhwng polisi a gweithredu, a chyflawni'r deilliant rheoleiddio rydym wedi'i osod: **sefydliadau'n rhoi sylw dyladwy i effeithiau posibl eu penderfyniadau polisi ar y Gymraeg**.

Tribiwnlys y Gymraeg

Mae Tribiwnlys y Gymraeg yn dribiwnlys statudol a sefydlwyd gan Fesur y Gymraeg. Swyddogaeth y Tribiwnlys yw ymdrin ag apeliadau yn erbyn penderfyniadau Comisiynydd y Gymraeg mewn perthynas â safonau'r Gymraeg a dod i benderfyniad ynghylch yr apeliadau hynny. Mae blwyddyn olaf y cyfnod adrodd hwn yn nodi carreg filltir arwyddocaol **deng mlynedd ers sefydlu Tribiwnlys y Gymraeg**. Dros y degawd hwn, mae'r Tribiwnlys wedi datblygu'n gorff statudol cadarn ac annibynnol, gan chwarae rôl hanfodol wrth sicrhau tegwch a chysondeb wrth weithredu'r gyfundrefn safonau.

Tabl 1: Nifer y ceisiadau i Dribiwnlys y Gymraeg (2020–25)

Blwyddyn	Nifer y ceisiadau newydd a dderbyniwyd
2020–21	13
2021–22	3
2022–23	1
2023–24	4
2024–25	3
Cyfanswm	24

(Ffynhonnell: Adroddiadau Blynnyddol Tribiwnlys y Gymraeg)

Fel y gwelir yn Nhabl 1, isel yw nifer y ceisiadau a dderbyniodd y Tribiwnlys yn ystod y cyfnod adrodd mewn gwirionedd, â gostyngiad amlwg ers 2020/21. Yn y flwyddyn honno cofnodwyd 13 achos, â cheisiadau am adolygiad o benderfyniad y Comisiynydd i beidio ag ymchwilio yn cyfrif am 70% o'r achosion. Ond erbyn 2024/25 dim ond tair achos a gyflwynwyd i'r Tribiwnlys. Mae'r darlun hwn yn **awgrymu hinsawdd gynyddol sefydlog o ran cydymffurfio â safonau a derbyn dyfarniadau statudol y Comisiynydd**.

Nid yw'r Tribiwnlys wedi derbyn unrhyw apêl o dan Adran 58 y Mesur yn ystod y cyfnod adrodd. Dyma'r adran sy'n caniatáu i sefydliadau apelio os ydynt yn ystyried bod gofyniad i gydymffurfio â safon yn afresymol neu'n anghymesur. Mae'r ffaith nad oes apeliadau wedi codi yn y maes hwn, ynghyd â'r gostyngiad cyffredinol yn nifer yr achosion, yn arwydd o gadernid ac effeithlonrwydd y broses o osod safonau. Mae hefyd yn awgrymu bod y safonau'n cael eu hystyried yn gymesur ac yn briodol gan y sefydliadau sy'n ddarostyngedig iddynt.

Er bod nifer yr achosion sydd wedi ymddangos gerbron y Tribiwnlys yn gymharol isel yn ystod y cyfnod adrodd, **mae'r dyfarniadau a roddwyd wedi gosod cynseiliau pwysig ac wedi cael effaith gadarnhaol ar arferion sefydliadau**. Heb os, yr achos mwyaf arwyddocaol a aeth gerbron Tribiwnlys y Gymraeg yn ystod y cyfnod adrodd oedd apêl Cyngor Castell-nedd Port Talbot ynghylch penderfyniad i ad-drefnu tair ysgol gynradd a'u methiant i ystyried effaith y penderfyniad ar yr iaith Gymraeg.

Gellid darllen manylion yr achos yn llawn ar wefan y Tribiwnlys,³⁹ ond canlyniad yr achos oedd i'r Tribiwnlys gytuno â'r Comisiynydd: nid oedd y Cyngor wedi cydymffurfio â'r safonau sy'n ei gwneud hi'n ofynnol i ystyried effaith penderfyniadau polisi ar y Gymraeg. **Nid yw datganiadau arwynebol mewn dogfennau ymgynghori na gohirio asesiad tan ar ôl cyfnod ymgynghori yn ddigonol.** Mae'r dyfarniad hwn yn un pwysig gan ei fod yn gosod cysail clir: rhaid i sefydliadau cyhoeddus wneud ymdrech gydwybodol a rhesymol i ystyried effaith penderfyniadau polisi ar y Gymraeg.

Cyfleoedd i ddefnyddio gwasanaethau Cymraeg

Yn rhan o'r cytundeb cydweithio rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru (2021), ymrwymwyd i weithredu safonau ar gyfer trafndiaeth gyhoeddus, rheoleiddwyr iechyd, cyrff cyhoeddus nad ydynt eto yn ddarostyngedig i'r safonau, a chwmnïau dŵr. Cytunwyd hefyd i ddechrau'r gwaith o weithredu safonau ar gyfer cymdeithasau tai yn ystod tymor y Senedd.

Yn ystod y cyfnod hwn, **gwelwyd cynnydd sylweddol yn y broses o ymestyn a diwygio safonau'r Gymraeg, gan gryfhau ymhellach y fframwaith statudol a sefydlwyd gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011.** Mae Llywodraeth Cymru wedi cyflwyno nifer o reoliadau newydd a diwygiedig, gan ymestyn y safonau i'r mwyafrif o'r sectorau a'r sefydliadau yr ymrwymwyd iddynt. Diwygiodd y Llywodraeth hefyd bum cyfres o reoliadau presennol i'w gwneud yn berthnasol i ragor o sefydliadau gan alluogi'r Comisiynydd i roi hysbysiadau cydymffurfio statudol i'r sefydliadau a sicrhau eu bod yn gweithredu'r safonau.

Dyma drosolwg o'r sectorau a'r sefydliadau hynny:

Grŵp o sefydliadau	Sefydliadau penodol	Dyddiad cymeradwyo rheoliadau	Dyddiad gweithredu'r safonau
Rheoliadau Cyd-bwyllgorau Corfforedig (Diwygio Atodlen 6 i Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011) 2021	Cyd-bwyllgorau Corfforedig (4 sefydliad)	1 Ebrill 2021	30 Hydref 2024 ⁴⁰
Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 1) 2015 (Diwygio) 2021			
Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 8) 2022	Cynghorau Proffesiynau Iechyd (9 sefydliad)	31 Hydref 2022	6 Rhagfyr 2023
Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 9) 2023	Ymgymrwyr Dŵr a Charthffosiaeth (2 sefydliad)	31 Hydref 2023	13 Awst 2025
Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 1, Rhif 2, Rhif 4, Rhif 6 a Rhif 7) (Diwygio) 2025	Amrywiaeth o sefydliadau cyhoeddus (10 sefydliad)	28 Mawrth 2025	Nid yw'r safonau hynny wedi dod i rym eto.

³⁹ TyG/WLT/22/01: Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot | Tribiwnlys y Gymraeg (Cyrchwyd: Ionawr 2026).
⁴⁰ Noder bod y safonau a osodwyd ar Gyd-bwyllgor Corfforedig Gogledd Cymru wedi dod i rym ar 28 Chwefror 2025.

Erbyn diwedd 2025, roedd y Senedd wedi cymeradwyo wyth set o Reoliadau Safonau'r Gymraeg, pob un yn berthnasol i grŵp penodol o sefydliadau, ynghyd â dau set o reoliadau diwygio. **O ganlyniad, mae 133 o sefydliadau bellach yn gweithredu'r safonau.**⁴¹

Ymgynghorodd Llywodraeth Cymru hefyd ar Reoliadau drafft ar gyfer Landlordiaid Cymdeithasol Cofrestredig sy'n darparu gwasanaethau i bobl yng Nghymru. Byddai hyn yn galluogi'r Comisiynydd i osod dyletswyddau iaith ar y sefydliadau hyn, gan gynyddu cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg wrth ymwneud â nhw.

Er bod ymrwymiad i weithredu safonau ar gyfer trafndiaeth gyhoeddus wedi'i gynnwys yn y cytundeb cydweithio, mae'n destun siom na lwyddwyd i gyflwyno rheoliadau ar gyfer y sector yn ystod y cyfnod hwn. Fodd bynnag, dylid nodi bod Trafnidiaeth Cymru – prif ddarparwr trenau cyhoeddus yng Nghymru, a chwmni cyfyngedig heb elw sy'n eiddo llwyr i Weinidogion Cymru – eisoes yn ddarostyngedig i'r safonau a osodwyd ar Lywodraeth Cymru.

Er bod nifer sylweddol o'r sefydliadau a enwir yn Atodlenni Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 bellach yn ddarostyngedig i'r safonau, mae rhai cyrff a sectorau'n parhau y tu allan i'r gyfundrefn. Mae gan Lywodraeth Cymru y gallu i ymestyn y safonau i sectorau a sefydliadau ychwanegol drwy ehangu cwmpas y Mesur, gan sicrhau bod rhagor o gyrff yn dod o dan y drefn orfodol o gydymffurfio. Ymhlith y rhain mae cyrff y Goron ac adrannau Llywodraeth y DU, darparwyr gwasanaethau nwy a thrydan, post a thelathrebu. Ar hyn o bryd, mae nifer o'r sefydliadau hyn yn gweithredu cynlluniau iaith Gymraeg o dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993 – **cyfundrefn wahanol nad yw'n rhoi'r un pwerau gorfodi i'r Comisiynydd.**

Defnyddio'r Gymraeg â busnesau ac elusennau

Mae **busnesau ac elusennau yn ddarparwyr gwasanaethau pwysig** sydd â'r potensial i ddylanwadu'n fawr ar brofiadau ieithyddol beunyddiol defnyddwyr a chwsmeriaid, wrth grwydro'r stryd fawr, siopa mewn archfarchnadoedd, gael cyngor gan elusen neu roi trefn ar faterion ariannol mewn banc. Mae'r **rhain hefyd yn sectorau lle nad oes gan y Comisiynydd bwerau gorfodi**, wrth gwrs. Rhaid dibynnu ar bŵer perswâd a dylanwad.

Mae'r Comisiynydd yn gweithio â busnesau a sefydliadau trydydd sector er mwyn dangos manteision defnyddio'r Gymraeg ac yn gweithio'n agos â nhw er mwyn llunio cynlluniau datblygu cyffrous sy'n arwain at gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg. Mae'r Comisiynydd wedi cefnogi pob math o sefydliadau – o archfarchnadoedd mawr ac elusennau rhyngwladol i fusnesau a sefydliadau trydydd sector llai sy'n gweithredu'n lleol.

⁴¹ Daw'r safonau i rym ar gyfer y sefydliadau hynny a enwir yn Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 1, Rhif 2, Rhif 4, Rhif 6 a Rhif 7) (Diwygio) 2025 yn ystod 2026.

Datblygiad pwysig yn ystod y cyfnod adrodd oedd **lansio cynllun y Cynnig Cymraeg ym mis Mehefin 2020**. Mae'r Cynnig Cymraeg yn gydnabyddiaeth swyddogol gan y Comisiynydd sy'n rhoi **cyfle i fusnesau ac elusennau ddangos i'r cyhoedd eu bod yn ymfalchïo yn yr iaith Gymraeg ac yn barod i'w defnyddio**. I dderbyn y Cynnig Cymraeg, mae'n rhaid i sefydliadau greu cynllun datblygu'r Gymraeg ar y cyd â'r Comisiynydd a'i weithredu'n llwyddiannus am gyfnod. Rhaid i'r sefydliadau hefyd dynnu sylw at o leiaf bum gwasanaeth maent yn falch o allu eu cynnig yn Gymraeg, fel tiliau hunanwasanaeth, gwefannau a thudalennau cyfrifon cyfryngau cymdeithasol.

Rhwng lansio'r cynllun a diwedd y cyfnod adrodd, **derbyniodd 169 o sefydliadau y Cynnig Cymraeg**, gan gynnwys Ymchwil Canser Cymru, Aldi, Ffilm Cymru, Cymdeithas Amaethyddol Frenhinol Cymru, Chwaraeon Anabledd Cymru, Boots ac NSPCC Cymru.

Tabl 2: Nifer y sefydliadau sydd wedi derbyn y Cynnig Cymraeg yn ystod y cyfnod adrodd

Blwyddyn ariannol	Sefydliad
2020–21	12
2021–22	28
2022–23	26
2023–24	45
2024–25	48
2025–26	10 (hyd yn hyn)

(Ffynhonnell: Data Tîm Hybu'r Comisiynydd)

Wrth i sefydliadau weithio tuag at ennill cydnabyddiaeth y Cynnig Cymraeg, mae nifer y gwasanaethau Cymraeg sydd ar gael i ddefnyddwyr wedi cynyddu.

Mae nifer y sefydliadau sydd wedi derbyn y Cynnig Cymraeg wedi cynyddu'n sylweddol ers 2023, yn rhannol yn sgil y **cydweithio â phartneriaid strategol megis Cyngor Celfyddydau Cymru ac ARFOR**. Mae'r arianwyr hyn yn annog sefydliadau i weithio tuag at dderbyn y Cynnig Cymraeg drwy amodau cytundebol eu grantiau ac mae'r cydweithio hwn â phartneriaid strategol wedi bod yn allweddol er mwyn cyrraedd a dylanwadu ar sefydliadau newydd.

Mae sefydliadau'n gweld gwerth o weithio â'r Comisiynydd er mwyn derbyn y Cynnig Cymraeg.

Un fantais amlwg o weithio tuag at y gydnabyddiaeth swyddogol hon yw bod cyfle i ffurfioli'r gwasanaethau Cymraeg ar draws sefydliad a bod ystyriaeth yn cael ei rhoi i sut mae sefydliad yn cynllunio ac yn datblygu'r gweithlu i ddarparu'r gwasanaethau hynny. Bydd y sefydliadau yn darparu adroddiad blynyddol ar y gweithgareddau sydd yn eu cynlluniau datblygu a'u Cynnig Cymraeg ac, mewn cydweithrediad â'r Comisiynydd, byddant yn adolygu eu Cynnig Cymraeg bob tair blynedd.

Cynhaliodd y Comisiynydd ymchwil yn 2023 oedd yn edrych ar sut mae'r Gymraeg yn helpu elusennau i godi arian. Dangoswyd bod gwerth ariannol i ddefnyddio'r Gymraeg a bod defnyddio'r Gymraeg yn galluogi elusennau i:

- ymweld â digwyddiadau neu fudiadau sy'n gweithredu yn Gymraeg
- gwerthu nwyddau Cymraeg
- hysbysebu yn Gymraeg
- creu templedi a phecynnau codi arian Cymraeg
- ymgysylltu â'r cyfryngau Cymraeg.

Dangoswyd bod defnyddio'r Gymraeg yn galluogi elusennau i gyrraedd cynulleidfaoedd newydd, sydd yn ei dro yn ennyn cefnogaeth ariannol iddynt. Wrth ddefnyddio'r Gymraeg a gallu ymweld â mudiadau Cymraeg, bu British Heart Foundation Cymru ar eu hennill wrth i Ferched y Wawr ddewis yr elusen fel 'elusen y flwyddyn' yn dilyn un o'r ymweliadau hyn, gan godi tua £30,000 i'r elusen.

Mae modd darllen yr ymchwil yn llawn a gweld enghreifftiau eraill o sut mae elusennau yn manteisio'n ariannol wrth ddefnyddio'r Gymraeg ar wefan y Comisiynydd.⁴²

⁴² Comisiynydd y Gymraeg, Y Gymraeg – eich arf codi arian.

laith cymorth
a chyfle

Wedi ei sefydlu yn 1985, mae GISDA yn elusen sy'n cefnogi pobl ifanc fregus o dan 25 oed yng Ngwynedd. Mae'n cynnig ystod eang o wasanaethau ond y prif wasanaeth yw cynnig cymorth â digartrefedd ac mae ganddynt dai a hosteli o amgylch y sir.

Mae Gwynedd yn un o gadarnleoedd y Gymraeg ac felly mae gallu sgwrsio â phobl ifanc, sy'n wynebu heriau sylweddol, yn eu dewis iaith, yn bwysig iawn yn ôl y Prif Weithredwr, Siân Tomos.

Mae'r bobl ifanc y byddwn ni'n ymwneud â nhw yn gallu cyfathrebu'n well yn eu hiaith gyntaf nhw, yn arbennig os ydyn nhw'n trafod materion anodd, sensitif, emosiynol. Mae gallu trafod yn Gymraeg yn hollbwysig a dyna pam 'da ni'n credu'n gryf bod o'n bwysig i ddarparu'r cynnig hwnnw.

Pan mae pobl ifanc eisiau symud o hostel i dŷ, er enghraifft, mae gallu cyfathrebu'n union beth maen nhw eisiau a sut maen nhw'n teimlo yn gwneud andros o wahaniaeth.

Mae'r Gymraeg yn rhan o'n gwerthoedd ni, mae ein gweithlu ni i gyd yn gyfan gwbl ddwyieithog a 'da ni'n cefnogi dysgwyr newydd hefyd.

Mae gennym ni lawer o dystiolaeth i ddangos bod cyfathrebu drwy gyfrwng y Gymraeg yn bwysig – mae o'n rhan annatod o beth 'da ni'n gynnig i bobl ifanc. Felly mi fydd y Gymraeg efo GISDA tra byddan ni'n bodoli.

Un o'r bobl ifanc sydd wedi derbyn cymorth gan GISDA yw Reece.

Dwi'n byw yng Nghaernarfon ac yn un o bobl ifanc GISDA sy'n cael eu cefnogi gan y cymorth tai. Dwi'n teimlo mae'n bwysig bod y gwasanaethau ar gael yn Gymraeg oherwydd y ffaith mai Cymraeg ydi fy iaith gyntaf i. Ac er mod i ddim yn siarad o bob dydd, dyna ydi fy iaith i.

Os ti'n edrych ar sefydliadau fel GISDA sy'n rhoi cefnogaeth i bobl ifanc, yn aml iawn ti ddim yn cael hynna'n Gymraeg. Felly dwi'n meddwl ei fod o mor bwysig bod y gwasanaethau yma ar gael yn Gymraeg.

Perthnasedd safonau'r Gymraeg

Mae safonau'r Gymraeg yn ofynion manwl, rhagnodol a bennwyd drwy is-ddeddfwriaeth. Cryfder y dull hwn yw bod â dyletswyddau statudol sy'n rhoi eglurder i sefydliadau a defnyddwyr fel ei gilydd. Fodd bynnag, mae **perygl y gall safonau o'r fath ddyddio mewn byd sy'n newid ar garlam, yn enwedig wrth i dechnoleg ail-lunio'r ffordd y caiff gwasanaethau eu darparu.**

Ers eu cyflwyno yn 2016, ac yn wir yn ystod cyfnod yr adroddiad hwn, mae gwasanaethau pob sector wedi newid yn sylweddol, gyda datblygiadau megis platfformau digidol, awtomeiddio a defnydd cynyddol o ddeallusrwydd artiffisial (DA). **Mae DA bellach yn gallu prosesu iaith naturiol yn effeithiol, gan greu cyfleoedd newydd i ddefnyddio'r Gymraeg mewn systemau digidol yn fwy naturiol ac effeithlon nag erioed.** Mae hyn yn galluogi sefydliadau i ddarparu gwasanaethau mwy personol, hygyrch ac effeithlon, gan sicrhau bod y Gymraeg yn parhau'n berthnasol mewn byd digidol.

Fodd bynnag, **wrth fabwysiadu technolegau newydd, rhaid i sefydliadau o dan safonau'r Gymraeg barhau i gydymffurfio â'u dyletswyddau,** gan sicrhau nad yw'r Gymraeg yn cael ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg. Er mwyn cynnig arweiniad ar gymhwyso DA i ddyletswyddau iaith Gymraeg, cyhoeddodd y Comisiynydd ddatganiad polisi rheoleiddiol yn 2025.⁴³

Mae'n hanfodol bod y safonau'n cael eu hadolygu'n rheolaidd i adlewyrchu arferion defnyddwyr a datblygiadau technolegol. Wrth i ddarparwyr fabwysiadu systemau hunanwasanaeth ac atebion a gynhyrchir gan DA, rhaid sicrhau bod y gofynion yn parhau'n berthnasol, yn ymarferol ac yn effeithiol – gan gynnwys darpariaeth ar gyfer rhyngwynebau digidol, gwasanaethau awtomataidd a phrosesau sy'n defnyddio data deallus – fel bod defnydd o'r Gymraeg yn parhau'n hawdd, naturiol ac yn ddiogel i'r defnyddiwr.

⁴³ Comisiynydd y Gymraeg, **Deallusrwydd Artiffisial a'r Gymraeg: Datganiad Polisi Rheoleiddiol Comisiynydd y Gymraeg** (Awst 2025).

4.3 Blaenoriaethau a chyfleoedd i gryfhau sefyllfa'r Gymraeg dros y pum mlynedd nesaf

Wrth edrych tua'r pum mlynedd nesaf, mae cyfleoedd a blaenoriaethau strategol clir yn dod i'r amlwg, **cyfleoedd sydd â'r potensial i ysgogi newid sylfaenol yn ansawdd ac argaeledd gwasanaethau Cymraeg, ac i ehangu'r cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r iaith.**

Ers eu cyflwyno yn 2016, mae safonau'r Gymraeg wedi cryfhau statws yr iaith ac wedi darparu lefel o sicrwydd i sefydliadau a defnyddwyr fel ei gilydd, gan greu cyfleoedd newydd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg. Does dim dwywaith mai **safonau'r Gymraeg yw'r mecanwaith mwyaf effeithiol ar gyfer gwella darpariaeth a sicrhau cysondeb gwasanaethau Cymraeg.**

Er mwyn cynyddu'r cyfleoedd hyn ymhellach, mae'r gwaith parhaus o ymestyn y safonau i sefydliadau a sectorau newydd yn gam strategol allweddol. Mae'r blynyddoedd nesaf felly'n cynnig cyfle sylweddol i ymestyn safonau'r Gymraeg i sectorau a sefydliadau newydd. Er bod sylfeini cryf wedi'u gosod â nifer o reoliadau newydd wedi'u cyflwyno yn ystod 2021–25, mae bylchau yn parhau.

Mae **ehangu'r safonau** i adrannau gweinidogol ac anweinidogol Llywodraeth y DU, darparwyr gwasanaethau trafnidiaeth gyhoeddus, ynghyd â sefydliadau a sectorau eraill sydd wedi eu henwi yn y Mesur yn gam sydd â'r potensial i ehangu defnydd y Gymraeg ar raddfa genedlaethol. **Bydd y gwaith hwn yn allweddol i sicrhau cysondeb a chyfleoedd newydd i ddefnyddwyr.**

Mae potensial hefyd i greu cyfleoedd newydd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg â busnesau ac elusennau. Cynyddodd nifer y sefydliadau a dderbyniodd y Cynnig Cymraeg yn sylweddol rhwng 2023 a 2025, yn rhannol yn sgil cydweithio â phartneriaid strategol i ddylanwadu ar sefydliadau newydd ac mae'n bwysig parhau â'r cydweithio hwn dros y blynyddoedd nesaf.

Dylid pwysleisio hefyd fod nifer o'r sefydliadau a dderbyniodd y Cynnig Cymraeg rhwng 2023 a 2025 yn sefydliadau llai o ganlyniad i berthynas weithio strategol. Er ein bod yn cydnabod pwysigrwydd y sefydliadau llai hyn i brofiadau ieithyddol cymunedol, **rhaid rhoi pwyslais mwy ar dargedu busnesau ac elusennau mawr sy'n gweithredu'n genedlaethol yn y cyfnod nesaf gan mai dyma'r rhai mae'r cyhoedd yn ymwneud â nhw amlaf.**

Mae angen **ymateb yn rhagweithiol hefyd i fydd digidol sy'n newid yn gyflym.** Wrth i ymatebion awtomataidd, rhyngwynebau hunanwasanaeth a deallusrwydd artifisial ddod yn rhan annatod o ddarparu gwasanaethau, **mae angen i safonau a chanllawiau gael eu diweddarau i sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei chynnal a'i chryfhau yn y gofod digidol.**

Blaenoriaeth

Rhaid adolygu safonau'r Gymraeg i sicrhau eu bod yn dal yn berthnasol ac yn adlewyrchu modelau darparu gwasanaethau'r presennol a'r dyfodol. Rhaid hefyd i Lywodraeth Cymru hwyluso cynnydd yn y cyfleoedd i gynnig gwasanaethau Cymraeg drwy:

- gyflwyno rheoliadau safonau'r Gymraeg ar gyfer Gweinidogion y Goron; byddai angen cydsyniad Ysgrifenyddion Gwladol er mwyn eu henwi mewn rheoliadau
- cyflwyno rheoliadau safonau'r Gymraeg ar gyfer adrannau anweinidogol Llywodraeth y DU
- datblygu amserlen benodol ar gyfer sefydliadau a sectorau a enwir yn y Mesur, ac ystyried ehangu i sectorau pwysig eraill.

Er bod llawer o sefydliadau bellach yn cynnig gwasanaethau Cymraeg o ansawdd da, **mae anghysondebau yn parhau i danseilio profiad y defnyddiwr**, yn enwedig mewn sectorau fel iechyd, gofal ac addysg. Ceir gwelliannau amlwg mewn dogfennau, gwefannau a chyfryngau cymdeithasol, ond mae mynediad at wasanaethau wyneb yn wyneb a dros y ffôn yn parhau i fod yn her. Mae'r cyfnod nesaf, felly, **yn gyfle i weithredu'n fwy strategol, gan dargedu'r bylchau hynny mewn gwasanaethau sy'n effeithio fwyaf ar brofiad defnyddwyr.**

Wrth edrych ymlaen, bydd y cyfnod nesaf yn gyfle i gryfhau ein dull o gyd-reoleiddio ymhellach. Mae'r deilliannau a gyhoeddwyd yn gosod sylfaen gadarn ar gyfer partneriaeth, ac rydym yn awyddus i barhau i feithrin deialog agored, rhannu arferion da, a chefnogi sefydliadau i weithredu'n uchelgeisiol gan sicrhau'r canlyniadau gorau i ddefnyddwyr. Drwy'r dull hwn, **bydd rheoleiddio'n parhau i fod yn offeryn i gynyddu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg, gan sicrhau bod gwasanaethau'n bodloni disgwyliadau defnyddwyr ac yn cyfrannu at y weledigaeth genedlaethol.**

Yn y cyd-destun hwn, **mae cynllunio gweithlu a recriwtio strategol yn dod i'r amlwg fel un o'r cyfleoedd mwyaf trawsnewidiol.** Y tu hwnt i'r system addysg, dyma'r maes sydd â'r potensial mwyaf i ddylanwadu ar gyfleoedd i unigolion ddysgu a defnyddio'r Gymraeg yn eu bywydau bob dydd, gan gyfrannu'n uniongyrchol at amcanion craidd *Cymraeg 2050*. Mae cyfle gwirioneddol i adeiladu ar yr hyn mae'r system addysg yn ei gyflawni drwy sicrhau cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg yn ddyddiol wrth weithio. **Dwy gynyddu'r defnydd ffurfiol ac anffurfiol o'r Gymraeg yn y gweithle mae potensial i ddylanwadu ar ganfyddiadau pobl o bwysigrwydd yr iaith, i feithrin hyder ieithyddol, ac i sbarduno defnydd ehangach o'r Gymraeg yn y gymuned.**

Os yw sefydliadau am gynyddu eu capasiti i ddarparu gwasanaethau Cymraeg – ac felly ehangu cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r iaith o ddydd i ddydd – **mae angen mwy o ffocws a buddsoddiad** ar gynllunio sut y gellid defnyddio'r iaith o fewn gweithleoedd. **Bydd datblygu dulliau cyson i fesur defnydd, sefydlu gwaelodlin gadarn o sgiliau iaith, adnabod bylchau rhwng sgiliau a'r galw am wasanaeth, ac adolygu a gwella arferion recriwtio yn gamau hanfodol i alluogi sefydliadau i weithio drwy'r Gymraeg.** Yn y pen draw, dyma'r prif fecanweithiau ar gyfer cynyddu capasiti a fydd yn gwneud y gwahaniaeth mwyaf yn ystod y pum mlynedd nesaf wrth adeiladu gweithlu hyderus a chynaliadwy, sy'n darparu gwasanaethau Cymraeg o ansawdd uchel.

Blaenoriaeth

Rhaid galluogi Comisiynydd y Gymraeg i ddwysáu ein gwaith mewn gweithleoedd drwy ddarparu buddsoddiad ychwanegol i hwyluso llunio ac arwain gweithrediad strategaeth gydlynol yn y maes. Byddai'r strategaeth hon yn targedu ac yn cefnogi sefydliadau o bob sector i gynllunio'n strategol i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn eu gweithleoedd. Byddai strategaeth yn cydlynu gweithgarwch cynllunio gweithleoedd cenedlaethol gan adeiladu ar y cydweithio strategol sydd eisoes yn digwydd rhwng partneriaid allweddol eraill yn y maes.

O bwysleisio'r angen am ganlyniadau i siaradwyr Cymraeg, does dim amheuaeth ynghylch pwysigrwydd darpariaeth gwasanaethau iechyd a gofal drwy gyfrwng y Gymraeg. Er gwaethaf rhai datblygiadau arwyddocaol a chadarnhaol yn ystod y cyfnod adrodd, y **realiti yw nad yw siaradwyr Cymraeg bob amser yn gallu derbyn gwasanaethau clinigol drwy gyfrwng y Gymraeg.** Er bod y cynnig rhagweithiol yn cael ei dderbyn a'i drafod fel cysyniad polisi, nid yw wastad yn cael effaith ymarferol ar y ffordd y caiff gofal ei gynllunio, ei ddarparu a'i ariannu. Yn rhy aml o lawer mae siaradwyr Cymraeg yn gorfod bodloni ar wasanaethau clinigol drwy gyfrwng y Saesneg. Yn syml **nid yw darpariaeth iechyd a gofal yng Nghymru ar hyn o bryd yn bodloni anghenion gwlad ddwyieithog.**

Dros y pum mlynedd nesaf **mae'n rhaid cryfhau'r defnydd o'r Gymraeg yn y gwasanaethau iechyd a gofal,** yn enwedig yn y cyd-destun clinigol lle gall yr iaith wneud gwahaniaeth sylweddol i brofiad pobl mewn sefyllfaoedd bregus. Er bod seilwaith clir bellach ar waith drwy *Mwy na geiriau* a chynlluniau clinigol pum mlynedd y sector, mae'r dystiolaeth yn dangos **angen parhaus i gynyddu capasiti ieithyddol yn y gwasanaethau clinigol craidd y mae defnyddwyr yn dibynnu arnynt o ddydd i ddydd.** Mae hyn yn cynnwys ymgynghoriadau, asesiadau a gofal gan therapyddion, nyrsys arbenigol a gweithwyr iechyd proffesiynol eraill. Dyma'r meysydd lle mae'r galw mwyaf ac, yn ei dro, y risg mwyaf o fethu â diwallu anghenion defnyddwyr os nad yw gwasanaethau'n adlewyrchu eu hanghenion ieithyddol. Mae hyn yn effeithio'n uniongyrchol ar ansawdd, canlyniadau a diogelwch clinigol.

Er mwyn mynd i'r afael â'r her hon mae **angen sicrhau bod y fframwaith cyfreithiol, y safonau statudol a'r strategaethau cenedlaethol yn ategu ei gilydd, ac yn cryfhau'r ffocws ar wasanaethau clinigol**. Mae'r cyfnod nesaf yn gyfle i drosglwyddo o gyfnod o sefydlu i gyfnod o weithredu effeithiol, gan sicrhau bod y buddsoddiad mewn cynllunio strategol yn arwain at ganlyniadau mesuradwy a chadarnhaol i'r defnyddiwr.

Blaenoriaeth

Rhaid trawsnewid gofal clinigol i siaradwyr Cymraeg drwy ganolbwyntio adnoddau ac ymdrechion mewn meysydd blaenoriaeth cydnabyddedig. Dylid cynyddu buddsoddiad canolog Gwasanaeth Iechyd Cymru yn y Gymraeg drwy ariannu adran o swyddogion arweiniol arbenigol fydd yn sicrhau bod gofal yn y Gymraeg yn rhan annatod o bob elfen o lwybrau gofal yn y meysydd hyn.

Byddai ariannu adran o swyddogion arweiniol arbenigol yn eu galluogi i weithio o fewn a rhwng adrannau a rhannu arfer da ar draws y gwasanaeth iechyd a gofal gan weithio gyda chyrff proffesiynol, rheoleiddwyr, arolygiaethau, byrddau iechyd a chyrff iechyd, arweinwyr gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol, elusennau ac eraill sy'n rhan o lwybrau gofal cleifion. Gallent hefyd fod yn rhan allweddol o ddatblygu strategaethau a chynlluniau gweithredu yn y meysydd hyn, yn enwedig o safbwynt **cyflawni amcanion cynllun *Mwy na geiriau* a gweithrediad llwyddiannus cynlluniau 5-mllynedd y byrddau iechyd** ar gyfer cynyddu capasiti i ddarparu gofal clinigol drwy gyfrwng y Gymraeg.